Συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης

Έμπνευση στη χάραξη πολιτικής με βάση εδαφικά στοιχεία

ΈΡΓΟ SPINOFF

Σχεδιασμός και εφαρμογή της Πολιτικής Συνοχής σε νησιωτικό πλαίσιο:

Στοιχεία και προοπτικές πολιτικής από το Βόρειο Αιγαίο στην Ελλάδα

ESPON BRIDGES spinoff

Τελική Έκθεση // Σεπτέμβριος 2022

Η παρούσα τελική έκθεση διεξάγεται στο πλαίσιο του Προγράμματος Συνεργασίας ESPON 2020, που χρηματοδοτείται εν μέρει από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης.

Ο ΕΟΕΣ ESPON αποτελεί τον μοναδικό δικαιούχο του Προγράμματος Συνεργασίας ESPON 2020. Η ενιαία λειτουργία στο πλαίσιο του προγράμματος υλοποιείται από τον ΕΟΕΣ ESPON και συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, τα κράτη μέλη της ΕΕ και τα κράτη εταίρους, την Ισλανδία, το Λιχτενστάιν, τη Νορβηγία και την Ελβετία.

Η παρούσα έκδοση δεν αντιπροσωπεύει απαραίτητα τη γνώμη των μελών της Επιτροπής Παρακολούθησης του ESPON 2020.

Συντάκτες
Erik Gløersen, Maria Toptsidou, Marcela Mäder Furtado, Spatial Foresight, Λουξεμβούργο.

Βικτώρια Χωραφά, Μιχάλης Νικηταρίδης, ΛΚΝ ΑΝΑΛΥΣΙΣ, Ελλάδα.

Πληροφορίες για το ESPON και τα έργα του μπορείτε να βρείτε στη διεύθυνση www.espon.eu.
Ο δικτυακός τόπος παρέχει τη δυνατότητα λήψης και εξέτασης των πιο πρόσφατων εγγράφων που παράγονται από ολοκληρωμένα και εν εξελίξει έργα του ESPON.

ISBN: 978-2-919816-52-1

© ESPON, 2022
Εκδόθηκε στο Λουξεμβούργο

Γραφιστικός σχεδιασμός από την BGRAPHIC, Δανία

Επιτρέπεται η εκτύπωση, η αναπαραγωγή ή η παράθεση αποσπάσματος εφόσον γίνεται μνεία της πηγής και προωθείται αντίγραφο στην έδρα του ΕΟΕΣ ESPON στο Λουξεμβούργο.

Επικοινωνία: info@espon.eu

Συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης

Έμπνευση στη χάραξη πολιτικής με βάση εδαφικά στοιχεία

ΤΕΛΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ//

Σχεδιασμός και εφαρμογή της Πολιτικής Συνοχής σε νησιωτικό πλαίσιο:

Στοιχεία και προοπτικές πολιτικής από το Βόρειο Αιγαίο στην Ελλάδα

ESPON BRIDGES spinoff

Τελική Έκθεση // Σεπτέμβριος 2022

Δήλωση αποποίησης ευθύνης

Το παρόν έγγραφο αποτελεί έκθεση.

Οι πληροφορίες που περιέχονται στο παρόν έγγραφο υπόκεινται σε αλλαγές και δεν είναι δεσμευτικές για τον ΕΟΕΣ ESPON και τις χώρες που συμμετέχουν στο Πρόγραμμα Συνεργασίας ESPON 2020.

Η τελική έκδοση της έκθεσης θα δημοσιευθεί μόλις εγκριθεί.

Πίνακας περιεχομένων

Συντομογραφίες **8**

1 Συνοπτική παρουσίαση **10**

2 Εισαγωγή **14**
2.1 Εδαφικά εργαλεία στην Πολιτική Συνοχής 15
2.1.1 Ολοκληρωμένες Εδαφικές Επενδύσεις (ΟΕΕ) 16
2.1.2 Τοπική ανάπτυξη με πρωτοβουλία των τοπικών κοινοτήτων (ΤΑΠΤοΚ) 17
2.1.3 Βιώσιμη Αστική Ανάπτυξη (ΒΑΑ) 18
2.2 Η νησιωτικότητα και οι πολλαπλές επιπτώσεις της 19

3 Κατανόηση του πλαισίου **26**
3.1 Δημογραφικές τάσεις 27
3.2 Μετανάστευση 32
3.3 Οικονομική ανάπτυξη 33
3.4 Αγορά εργασίας 36
3.5 Τουρισμός 38
3.6 Παροχή και κατανάλωση ενέργειας 41
3.7 Συμπέρασμα: η κάλυψη των σημερινών κενών γνώσης θα βοηθήσει την περιφέρεια να αντιμετωπίσει τις επερχόμενες ευκαιρίες και προκλήσεις 44

4 Προοπτικές Καινοτομίας και Βιώσιμης Ανάπτυξης **46**
4.1 Προφίλ καινοτομίας και επικέντρωση στην περιφέρεια 46
4.2 Ο αγροδιατροφικός τομέας 48
4.3 Βιώσιμος τουρισμός 50
4.4 Τομέας ενέργειας 53
4.5 Η πιο στρατηγική σκέψη θα βοηθήσει την περιφέρεια να αξιοποιήσει τις δυνατότητές της και να εντοπίσει δεσμούς μεταξύ των τριών τομέων 55

5 Σχεδιασμός και υλοποίηση της Πολιτικής Συνοχής κατά την προγραμματική περίοδο 2014-2020 ..... **56**
5.1 Θεματική εστίαση του Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος 2014-2020 56
5.2 Ένταση στήριξης της Πολιτικής Συνοχής στα νησιά της περιφέρειας Βορείου Αιγαίου 62
5.3 Εφαρμογή της ΟΕΕ με στόχο μικρότερα νησιά 64
5.4 Συμπέρασμα: ανάγκη να καθοριστούν βασικές προϋποθέσεις για το σχεδιασμό και την εφαρμογή της ΟΕΕ 68

6 Καταληκτικοί προβληματισμοί **70**
6.1 Θέσπιση προϋποθέσεων για πιο συμμετοχικές προσεγγίσεις στην ανάπτυξη των μικρών νησιών 71
6.2 Κινητοποίηση εδαφικών εργαλείων πολιτικής συνοχής 72

Βιβλιογραφικές αναφορές **75**

Κατάλογος χαρτών, σχημάτων, διαγραμμάτων και πινάκων

Κατάλογος χαρτών

Χάρτης 1 Επισκόπηση Χάρτη της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου 26
Χάρτης 2 Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου – αεροδρόμια και κύριες ακτοπλοϊκές συνδέσεις (2022) 44

Κατάλογος σχημάτων

Εικόνα 1 Πληθυσμιακή αλλαγή ανά νησί μεταξύ 1961 και 2021 28
Εικόνα 2 Πληθυσμιακή αλλαγή αναφορικά με το 1961 στα μικρότερα νησιά 28
Εικόνα 3 Πυραμίδες επικάλυψης ηλικίας για την Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου το 2014 και το 2020 29
Εικόνα 4 Πυραμίδες επικάλυψης ηλικίας για την Περιφέρεια της Λέσβου το 2014 και το 2020 30
Εικόνα 5 Πυραμίδες επικάλυψης ηλικίας για την Περιφέρεια της Σάμου το 2014 και το 2020 30
Εικόνα 6 Πυραμίδες επικάλυψης ηλικίας για την Περιφέρεια της Χίου το 2014 και το 2020 31
Εικόνα 7 Αριθμοί αλλοδαπών που εισέρχονται παράνομα ανά περιφέρεια NUTS3 μεταξύ 2012 και 2019 33
Εικόνα 8 Εξέλιξη του ΑΕΠ ανά κάτοικο σε ΜΑΔ μεταξύ 2011 και 2020 34
Εικόνα 9 Μερίδια ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας ανά κλάδο σε περιφέρειες NUTS 3 35
Εικόνα 10 Εξέλιξη του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών ανά κάτοικο στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου και στην Ελλάδα (σε ΜΑΔ) 35
Εικόνα 11 Ποσοστά ανεργίας Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου μεταξύ 2001 και 2021 37
Εικόνα 12 Ποσοστά απασχόλησης Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου μεταξύ 2001 και 2021 37
Εικόνα 13 Ποσοστά ανεργίας ανά επίπεδο εκπαίδευσης μεταξύ 2012 και 2021 37
Εικόνα 14 Ποσοστά ανεργίας ανά φύλο μεταξύ 2012 και 2021 38
Εικόνα 15 Μακροχρόνια ποσοστά ανεργίας μεταξύ 2012 και 2021 38
Εικόνα 16 Αριθμός διανυκτερεύσεων σε ξενοδοχεία και παρόμοιες εγκαταστάσεις ανά νησί μεταξύ 2010 και 2020 39
Εικόνα 17 Μερίδια εγχώριων επισκεπτών στο σύνολο των διανυκτερεύσεων ανά νησί μεταξύ 2010 και 2020 40
Εικόνα 18 Εξέλιξη χωρητικότητας ξενοδοχείων μεταξύ 2015 και 2020 (δείκτης 100 = 215 τιμές) 41
Εικόνα 19 Υφιστάμενες και προβλεπόμενες γραμμές μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας 43
Εικόνα 20 Προϋπολογισμοί έργων ανά θεματικό στόχο και νησί στην περιφέρεια NUTS 3 της Λέσβου 58
Εικόνα 21 Προϋπολογισμοί έργων ανά θεματικό στόχο και νησί στην περιφέρεια NUTS 3 της Σάμου 59
Εικόνα 22 Προϋπολογισμοί έργων ανά θεματικό στόχο και νησί στην περιφέρεια NUTS 3 της Χίου 60

Κατάλογος πινάκων

Πίνακας 1 Αλλαγή πληθυσμού ανά περιφέρεια μεταξύ 2011 και 2021 27
Πίνακας 2 Μείωση του αριθμού των διανυκτερεύσεων σε ξενοδοχεία και παρόμοιες εγκαταστάσεις ανά νησί μεταξύ 2019 και 2020 40
Πίνακας 3 Παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από συμβατικές εγκαταστάσεις και ανανεώσιμες πηγές σε μη διασυνδεδεμένα ηλεκτρικά συστήματα του Βορείου Αιγαίου το 2019 42
Πίνακας 4 Ένταση συγχρηματοδοτούμενων δραστηριοτήτων από την πολιτική συνοχής ανά νησί 62
Πίνακας 5 Ένταση στήριξης των ΜΜΕ στο πλαίσιο της πανδημίας COVID ανά νησί 64

Κατάλογος πλαισίων

Πλαίσιο κειμένου 1 Η Αστυπάλαια ως πεδίο δοκιμών και προβολής για τον Όμιλο Volkswagen 19
Πλαίσιο κειμένου 2 Ορκάδες Νήσοι, Σκωτία 20
Πλαίσιο κειμένου 3 Εργαστήριο Vlieland στο ολλανδικό νησί Wadden, στην Ολλανδία 21
Πλαίσιο κειμένου 4 Ερευνητικό Κέντρο Μαστίχας 49
Πλαίσιο κειμένου 5 Ενιαίος Οινοποιητικός Αγροτικός Συνεταιρισμός Σάμου 50

Πλαίσιο κειμένου 6 Πρωτοβουλία Greco Islands....53
Πλαίσιο κειμένου 7 Έργο Green Island: Άγιος Ευστράτιος....53
Πλαίσιο κειμένου 8 Εφαρμογή ΟΕΕ σε απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές στην Ιταλία....67
Πλαίσιο κειμένου 9 Παράγοντες επιτυχίας για την ΟΕΕ στην Castilla La Mancha, Ισπανία....67

Συντομογραφίες

ΤΑΠΤοΚ	Τοπική ανάπτυξη με πρωτοβουλία των τοπικών κοινοτήτων
ΚΚΔ	Κανονισμοί περί Κοινών Διατάξεων
ΕΓΤΑΑ	Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης
ΕΤΘΑ	Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας
ΕΤΠΑ	Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης
ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΟΕΕ	Ολοκληρωμένη Εδαφική Επένδυση
ΟΤΔ	Ομάδα Τοπικής Δράσης
ΕΠ	Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
ΠΑΔ	Πρότυπα αγοραστικής δύναμης
Ε&Α	Έρευνα & Ανάπτυξη
ΠΕΠ	Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
ΜΜΕ	Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις
ΒΑΑ	Βιώσιμη Αστική Ανάπτυξη

1 Συνοπτική παρουσίαση

Η παρούσα μελέτη αναλύει την υλοποίηση μιας Ολοκληρωμένης Εδαφικής Επένδυσης (ΟΕΕ) που στοχεύει μικρά νησιά της περιφέρειας Βορείου Αιγαίου κατά την προγραμματική περίοδο 2014-2020, λαμβάνοντας υπόψη τα παρατηρούμενα πρότυπα ανάπτυξης κατά τα τελευταία χρόνια και στο ευρύτερο πλαίσιο εφαρμογής της Πολιτικής Συνοχής. Τα αποτελέσματα αυτής της ανάλυσης χρησιμεύουν ως βάση για συστάσεις για το σχεδιασμό και την εφαρμογή της αντίστοιχης ΟΕΕ κατά την προγραμματική περίοδο 2021-2027. Η μελέτη αποτελεί παράρτημα του έργου ESPON BRIDGES, το οποίο διερεύνησε ευκαιρίες και προκλήσεις που συνδέονται με γεωγραφικές ιδιαιτερότητες.

Τα αναλυτικά πλαίσια για την ανάλυση του τρόπου με τον οποίο η νησιωτικότητα μπορεί να επηρεάσει την εδαφική ανάπτυξη εφαρμόζονται επομένως στη συγκεκριμένη κατάσταση μιας περιφέρειας του αρχιπελάγους. Η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου περιλαμβάνει τρία μεγάλα νησιά (Λέσβος, Χίος και Σάμος), καθένα από τα οποία ανήκει σε διαφορετική περιφέρεια NUTS 3. Υπάρχουν επίσης δύο νησιά μεσαίου μεγέθους, η Λήμνος και η Ικαρία. Όλα αυτά τα μεγάλα και μεσαίου μεγέθους νησιά διαθέτουν αεροδρόμια. Η περιφέρεια περιλαμβάνει επίσης τέσσερα μικρότερα κατοικημένα νησιά: τον Άγιο Ευστράτιο νότια της Λήμνου, τα Ψαρά και τις Οινούσσες δυτικά και ανατολικά αντίστοιχα της Χίου και τους Φούρνους και τη Θύμαινα μεταξύ Σάμου και Ικαρίας. Ως εκ τούτου, η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου χαρακτηρίζεται από καταστάσεις διπλής νησιωτικότητας, δηλαδή μικρότερα νησιά η «ηπειρωτική χώρα» των οποίων είναι ένα μεγαλύτερο νησί.

Η ΟΕΕ αποτελεί ένα εδαφικό εργαλείο για την εφαρμογή ενός Προγράμματος Πολιτικής Συνοχής. Μια ΟΕΕ μετατοπίζει μέρη της διαχείρισης και της υλοποίησης ενός προγράμματος σε επίπεδο που είναι κατάλληλο για μια προσέγγιση ολοκληρωμένης εδαφικής ανάπτυξης. Αυτό επιτυγχάνεται με τη σύσταση ενός ενδιάμεσου φορέα στον οποίο η διαχειριστική αρχή αναθέτει ορισμένα καθήκοντα υλοποίησης του προγράμματος, π.χ. διαλόγους με πιθανούς δικαιούχους, επεξεργασία κειμένων προσκλήσεων, επιλογή έργων προς χρηματοδότηση, συλλογή δεδομένων για την παρακολούθηση της προόδου. Μια ΟΕΕ αποσκοπεί επίσης να συμβάλει στο συντονισμό της χρήσης των χορηγήσεων του ΕΤΠΑ (Ευρωπαϊκό Περιφερειακό και Αναπτυξιακό Ταμείο) και του ΕΚΤ (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) από το Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα με άλλες πηγές χρηματοδότησης. Αυτό μπορεί για παράδειγμα να είναι εθνικά προγράμματα πολιτικής συνοχής (π.χ. το ΕΠ «Υποδομές Μεταφορών, Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη» στην Ελλάδα), άλλα προγράμματα της ΕΕ (π.χ. Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας, Life+, Horizon 2020), χρηματοδοτικά μέσα της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων. Αυτό καθιστά δυνατή την αύξηση της μόχλευσης των μεμονωμένων πηγών χρηματοδότησης και την αύξηση της συνολικής διαθέσιμης χρηματοδότησης στη στοχευόμενη περιοχή. Οι ΟΕΕ δημιουργούνται συνήθως με τρόπο από πάνω προς τα κάτω, αλλά σχεδιάζονται και υλοποιούνται με βάση μια προσέγγιση πολλών ενδιαφερομένων.

Στην περίπτωση της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου, η ΟΕΕ που δημιουργήθηκε κατά την προγραμματική περίοδο 2014-2020 δεν ανταποκρίθηκε στις αρχικές προσδοκίες. Σύμφωνα με τους περιφερειακούς ενδιαφερόμενους φορείς, αυτό σχετίζεται με τον σχεδιασμό της ΟΕΕ. Ελλείψει συντονισμένης, κοινής στρατηγικής για όλα τα νησιά, η ΟΕΕ θεωρήθηκε ως δέσμευση κεφαλαίων σε μικρότερα νησιά παρά ως μηχανισμός για ολοκληρωμένη και στρατηγική ανάπτυξη. Υπογράμμισαν επίσης την έλλειψη γνώσης των αρχών και των στόχων της ΟΕΕ από τις τοπικές αρχές και τους ενδιαφερόμενους φορείς, τις υποστελεχωμένες περιφερειακές αρχές, τις ανεπαρκείς διοικητικές ικανότητες και την έλλειψη τεχνικής εμπειρογνωμοσύνης.

Περιφερειακό πλαίσιο

Σε αντίθεση με τις περισσότερες ελληνικές περιφέρειες, τα νησιά του Βορείου Αιγαίου γνώρισαν σημαντική πληθυσμιακή αύξηση μεταξύ 2014 και 2021 (Εικόνα 1). Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, ο πληθυσμός αυξήθηκε σχεδόν κατά 17% στις περιφέρειες NUTS 3 της Λέσβου και της Σάμου , και περισσότερο από 11% στην περιφέρεια της Χίου. Αυτή η πληθυσμιακή αύξηση οφείλεται αποκλειστικά στη θετική καθαρή μετανάστευση, καθώς η φυσική αύξηση του πληθυσμού παρέμεινε σταθερά ασθενώς αρνητική. Ο συνολικός πληθυσμός της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου έφτασε από 198.000 το 2014 σε 229.000 το 2021, με έντονη αύξηση του αριθμού των νέων ανδρών. Αυτό είναι αποτέλεσμα της προσφυγικής κρίσης.

Από το 2011, η Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου παρουσίασε πτωτική τάση τόσο ως προς το ΑΕΠ όσο και ως προς το εισόδημα των νοικοκυριών ανά κάτοικο (μετρούμενο σε ΠΑΔ). Η εξέλιξη είναι λιγότερο ευνοϊκή από ό,τι στην υπόλοιπη Ελλάδα.

Τα ποσοστά απασχόλησης είναι πολύ χαμηλότερα από τον στόχο «Ευρώπη 2020» του 75%. Ωστόσο, αυξήθηκαν σημαντικά μεταξύ 2014 και 2019, από 49% σε σχεδόν 61% στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου. Τα ποσοστά απασχόλησης έχουν αυξηθεί περισσότερο σε αυτήν την περιφέρεια από ό,τι στην Ελλάδα στο σύνολό της. Παράλληλα, τα ποσοστά ανεργίας έχουν μειωθεί αλλά παραμένουν σε υψηλό επίπεδο. Το ποσοστό ανεργίας των γυναικών είναι σχεδόν 10 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερο από αυτό των ανδρών.

Σημαντικές δραστηριότητες που σχετίζονται με τον τουρισμό, όπως καταλύματα και εστιατόρια, παρείχαν εργασία σε 2% και 7% αντίστοιχα του απασχολούμενου εργατικού δυναμικού του Βορείου Αιγαίου το 2015. Τα αντίστοιχα ποσοστά το 2020 ήταν 2 % και 10 %, υποδηλώνοντας αύξηση της σχετικής σημασίας αυτού του τομέα. Ωστόσο, η επισκεψιμότητα των ξενοδοχείων μειώθηκε σχεδόν κατά 80% μεταξύ 2019 και 2020 ως αποτέλεσμα της κρίσης του COVID.

Προοπτικές Καινοτομίας και Βιώσιμης Ανάπτυξης

Η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου χαρακτηρίζεται από μεγάλους τριτογενείς και πρωτογενείς τομείς, περιορισμένη βιομηχανική παραγωγή, χαμηλή παραγωγικότητα σε σύγκριση με τις εθνικές και ευρωπαϊκές μέσες τιμές. Παρότι οι επιδόσεις καινοτομίας στην περιφέρεια Βορείου Αιγαίου αυξήθηκαν με την πάροδο του χρόνου, η περιφέρεια παραμένει ένας αναδυόμενος καινοτόμος. Στην πραγματικότητα, οι δαπάνες Ε&Α στην περιφέρεια μπορούν να παρατηρηθούν στον επιχειρηματικό τομέα, τον δημόσιο τομέα, την τριτοβάθμια εκπαίδευση και τους επιχειρηματικούς και ιδιωτικούς μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς. Οι υψηλότερες δαπάνες σημειώνονται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και ακολουθεί ο δημόσιος τομέας, επισημαίνοντας ότι η καινοτομία στον επιχειρηματικό και τον ιδιωτικό τομέα είναι πολύ χαμηλή. Επιπλέον, η επιχειρηματική καινοτομία αναγνωρίζεται ως σημαντικό στοιχείο καινοτομίας που πρέπει να αξιοποιηθεί περαιτέρω και να κεφαλαιοποιηθεί. Η καινοτομία σε μια περιφέρεια του αρχιπελάγους μπορεί να έχει τις δικές της ευκαιρίες και προκλήσεις. Η νησιωτικότητα της περιοχής έχει επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό την καινοτομική ανάπτυξη του Βορείου Αιγαίου. Η καινοτομία παρεμποδίζεται από την απομόνωση από την ηπειρωτική χώρα και άλλα αστικά κέντρα, το υψηλό κόστος μεταφοράς και τις απομακρυσμένες τοπικές αγορές, την έλλειψη ειδικευμένου προσωπικού, την έλλειψη ικανοποιητικής αλληλεπίδρασης τετραπλής έλικας, δηλαδή την αλληλεπίδραση μεταξύ των τοπικών φορέων του ιδιωτικού τομέα, της ακαδημαϊκής κοινότητας και των τοπικών/εθνικών αρχών και των εκπροσώπων της κοινωνίας των πολιτών για την καινοτομία.

Γίνονται ορισμένες παρατηρήσεις για κάθε έναν από τους βασικούς τομείς:

- Ο αγροδιατροφικός τομέας είναι ένας από τους τομείς στους οποίους στοχεύει η περιφερειακή στρατηγική καινοτομίας για το Βόρειο Αιγαίο (Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου / Region of North Aegean, 2015). Η περιφέρεια φιλοξενεί πολλά μοναδικά προϊόντα ενώ κάθε νησί διαθέτει μια προδιαγραφή προϊόντος για την οποία φημίζεται. Αρκετές καλές πρακτικές για αυτά τα περιφερειακά προϊόντα δείχνουν τις προσπάθειες σύνδεσης της καινοτομίας με την αγροδιατροφή. Δεδομένου ότι φαίνονται απομονωμένα από κάθε συντονισμένη προσπάθεια προβολής και προώθησης σήματος της περιφέρειας, πρόκειται μάλλον για μεμονωμένες προσπάθειες των αντίστοιχων εταιρειών ή συνεταιρισμών σε συγκεκριμένα νησιά. Αυτή η έλλειψη συντονισμού συνοδεύεται από έλλειψη εξωστρέφειας, προώθησης και εμπορίας του αγροδιατροφικού τομέα, απομονώνοντας περαιτέρω αυτές τις προσπάθειες.
- Ο τουρισμός αποτελεί έναν σημαντικό τομέα για το εθνικό ΑΕΠ. Η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου διαθέτει μια σειρά από πλεονεκτήματα, μεταξύ των οποίων και έναν παρθένο φυσικό οικότοπο με σπάνια χλωρίδα και πανίδα, σημαντικούς βιότοπους, οικοτόπους και φυσικά οικοσυστήματα. Ωστόσο, η τουριστική βιομηχανία θεωρείται σχετικά λιγότερο ανεπτυγμένη από ό,τι σε άλλα μέρη της Ελλάδας. Είναι επομένως ένας κλάδος με σημαντικές δυνατότητες ανάπτυξης (Ειδική Υπηρεσία Διαχείρησης Ε.Π. Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου / Special Managing Authority of the North Aegean Operational Programme, 2014). Το βασικό ερώτημα είναι ποια είδη τουρισμού πρέπει να προωθηθούν προκειμένου να μεγιστοποιηθούν τα οφέλη για μεμονωμένα νησιά και τοπικές κοινότητες και για την περιφέρεια. Οι στρατηγικές βιώσιμου τουρισμού πρέπει να προσαρμοστούν σε ποικίλα τοπικά πλαίσια.
- Παρόλο που η περιφέρεια είναι πλούσια σε φυσικές πηγές ενέργειας, όπως η γεωθερμική ενέργεια, η ηλιακή ενέργεια και η αιολική ενέργεια, τα νησιά εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από

ορυκτά καύσιμα και περιορισμένη κεφαλαιοποίηση βιώσιμων ενεργειακών πόρων. Η απουσία διασύνδεσης με την ηπειρωτική χώρα αποτέλεσε εμπόδιο στις επενδύσεις στην παραγωγή ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές. Δεδομένου ότι προβλέπεται τώρα μια τέτοια διασύνδεση, τα επόμενα χρόνια ενδέχεται να κατασκευαστούν μεγάλα υπεράκτια αιολικά πάρκα. Αυτό θα μπορούσε να αλλάξει το ενεργειακό τοπίο της περιφέρειας, της χώρας και όχι μόνο.

Όταν εξετάζουμε την καινοτομία με πιο οριζόντιο τρόπο, σε όλους τους τομείς, παρατηρούμε ότι υπάρχει έλλειψη καινοτομίας σε καθέναν από τους τρεις τομείς και ότι υπάρχουν ελάχιστοι δεσμοί μεταξύ τους. Οι επιπτώσεις της πράσινης και της ψηφιακής μετάβασης δεν αντιμετωπίζονται επαρκώς, π.χ. όταν πρόκειται για τις επιπτώσεις των προβλεπόμενων επενδύσεων στην υπεράκτια παραγωγή ενέργειας. Απαιτείται περισσότερη στρατηγική σκέψη, βασισμένη σε διατομεακούς και πολυεπίπεδους διαλόγους.

Πολιτική Συνοχής κατά την προγραμματική περίοδο 2014-2020

Μεγάλο ποσοστό μεγάλων έργων που χρηματοδοτούνται στο πλαίσιο του Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος της περιφέρειας Βορείου Αιγαίου αντισταθμίζουν την ανεπάρκεια υποδομών. Παρότι συμβάλλουν αναμφίβολα στην ενίσχυση των προοπτικών για οικονομική ανάπτυξη, βιώσιμη ανάπτυξη και ποιότητα ζωής των πολιτών, τείνουν να καθοδηγούνται από άμεσες ανάγκες και όχι από στρατηγική για μεσοπρόθεσμη έως μακροπρόθεσμη αλλαγή.

Για παράδειγμα, πάνω από το ήμισυ του όγκου έργων πολιτικής συνοχής στην περιφέρεια της Σάμου και μόλις κάτω από 20% στις περιφέρειες Χίου και Λέσβου, ταξινομούνται σύμφωνα με τον θεματικό στόχο 7 («Βιώσιμες μεταφορές»). Και στις τρεις περιφέρειες, η χρηματοδότηση αυτή κατευθύνθηκε κυρίως σε επενδύσεις σε νέους δρόμους, παρά την επιμονή του Επιχειρησιακού Προγράμματος στη σημασία της βελτίωσης της συνδεσιμότητας των νησιών με την ηπειρωτική χώρα.

Σε ολόκληρη την περιφέρεια Βορείου Αιγαίου, μικρά ποσοστά χρηματοδότησης της πολιτικής συνοχής αφιερώνονται σε δραστηριότητες έρευνας και καινοτομίας και πρόσβασης και χρήσης ΤΠΕ (κυρίως λιγότερο από 2%) για καθεμία. Οι όγκοι έργων πολιτικής συνοχής για ΜΜΕ αφορούν κυρίως την κατασκευή ή την ανακαίνιση τουριστικών καταλυμάτων ή την ενοικίαση αυτοκινήτου. Συνεπώς, η στήριξη των ΜΜΕ δεν συνέβαλε στην ανάπτυξη νέων δραστηριοτήτων.

Η επανεξέταση των μέτρων που υλοποιήθηκαν στο πλαίσιο της ΟΕΕ των μικρών νησιών δείχνει ότι μόνο η παροχή νερού, η επεξεργασία λυμάτων και, σε μικρότερο βαθμό, η επεξεργασία στερεών αποβλήτων έχουν αντιμετωπιστεί συστηματικά. Πρόκειται για προκλήσεις που ανακύπτουν τακτικά σε μικρά νησιά σε ολόκληρη την Ευρώπη. Ωστόσο, αυτό είναι μόνο ένα μικρό στοιχείο των 3 στρατηγικών στόχων και των 11 ειδικών στόχων της αρχικής στρατηγικής ΟΕΕ. Οι ενδιαφερόμενοι συμφωνούν ότι η ΟΕΕ για τα μικρά νησιά κατά την προγραμματική περίοδο 2014-2020 ανταποκρίθηκε στις προσδοκίες. Λειτουργούσε πρωτίστως ως μηχανισμός δέσμευσης. Αυτό οφείλεται κυρίως στο ότι δεν υπήρχαν βασικές προϋποθέσεις για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση της ΟΕΕ: περιορισμένες θεσμικές ικανότητες, ασθενώς ανεπτυγμένες δομές της κοινωνίας των πολιτών, έλλειψη τεχνικής εμπειρογνωμοσύνης.

Καταληκτικοί προβληματισμοί

Η αρχική υπόθεση εργασίας της μελέτης ήταν ότι μια ΟΕΕ μικρών νησιών θα μπορούσε να συμβάλει στην προώθηση μιας πιο καινοτόμου και υψηλής έντασης γνώσεων οικονομίας και στην αντιμετώπιση προκλήσεων και ευκαιριών σε τρεις βασικούς τομείς (αγροδιατροφή, τουρισμός και ενέργεια). Η ανάλυση υποδηλώνει ότι αυτός δεν αποτελεί έναν ρεαλιστικό βραχυπρόθεσμο στόχο, για διάφορους λόγους:

- Οι στρατηγικές στον τομέα αυτό στο επίπεδο των μεγαλύτερων νησιών και της περιφέρειας Βορείου Αιγαίου είναι είτε ανύπαρκτες είτε ανεπαρκώς ακριβείς. Ως εκ τούτου, τα μικρότερα νησιά δεν διαθέτουν στρατηγικές «ηπειρωτικής χώρας» σε σχέση με τις οποίες μπορούν να τοποθετηθούν.
- Η θεσμική ικανότητα του νησιού είναι ανεπαρκής για να συμμετάσχει ενεργά στην εκπόνηση και υλοποίηση της ΟΕΕ και να διευκολύνει τη συμμετοχική επεξεργασία στρατηγικών σε κάθε νησί.
- Οι δομές της κοινωνίας των πολιτών είναι ασθενώς ανεπτυγμένες. Αυτό καθιστά δύσκολο τον εντοπισμό εκπροσώπων διαφορετικών ομάδων και συμφερόντων με τις οποίες μπορεί να οργανωθεί διάλογος για στρατηγικές επιλογές. Περιορίζει επίσης τις δυνατότητες οργάνωσης διαδικασιών συνεργασίας.
- Η τεχνική εμπειρογνωμοσύνη σε κάθε νησί και οι δυνατότητες που προσφέρονται για την κινητοποίηση εξωτερικής εμπειρογνωμοσύνης είναι ανεπαρκείς. Ως αποτέλεσμα, οι νησιωτικές

αρχές και οι ενδιαφερόμενοι μπορεί να αντιμετωπίζουν δυσκολίες όσον αφορά την ανάπτυξη προτάσεων έργων υψηλής ποιότητας στο πλαίσιο των προσκλήσεων ΟΕΕ.

- Υπάρχουν περιορισμένα στοιχεία για τα κοινωνικά και οικονομικά πρότυπα και τις τάσεις στα διάφορα νησιά. Ως εκ τούτου, είναι δύσκολο να υπάρξουν τεκμηριωμένες συζητήσεις σχετικά με τις επιλογές πολιτικής.

Προτεραιότητα είναι να αντιμετωπιστούν αυτά τα ζητήματα και να δημιουργηθούν οι απαραίτητες προϋποθέσεις για πιο συμμετοχικές προσεγγίσεις στην ανάπτυξη των μικρών νησιών. Γίνονται συγκεκριμένες προτάσεις σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο το ΠΕΠ θα μπορούσε να συμβάλει προς αυτόν τον σκοπό: εφαρμογή πρωτοβουλιών οικοδόμησης κοινοτήτων στα διάφορα νησιά, παροχή τεχνικής και πρακτικής υποστήριξης στις τοπικές αρχές στο εκάστοτε νησί και οργάνωση μόνιμης παρακολούθησης των μικρών νησιών.

Τα αποτελέσματα τέτοιων μέτρων θα μπορούσαν να ωφελήσουν την εκπόνηση και την εφαρμογή μιας μελλοντικής ΟΕΕ. Προκειμένου να ληφθεί καλύτερα υπόψη το γεγονός ότι το Βόρειο Αιγαίο περιλαμβάνει πολλαπλά λειτουργικά διαχωρισμένα μικρά νησιά, θα μπορούσε κανείς να εξετάσει το ενδεχόμενο συνδυασμού του με ΤΑΠΤοΚ που στοχεύουν καθένα από τα νησιά. Οι ομάδες τοπικής δράσης θα μπορούσαν να συμβάλουν στη συγκέντρωση δημόσιων και ιδιωτικών φορέων σε μεμονωμένα νησιά και να κινητοποιήσουν όλους τους σχετικούς φορείς γύρω από ένα σχέδιο τοπικής ανάπτυξης. Αυτά τα σχέδια τοπικής ανάπτυξης στη συνέχεια τροφοδοτούν τη στρατηγική ΟΕΕ.

Η μελλοντική ΟΕΕ μπορεί στη συνέχεια να βασιστεί σε οράματα και στρατηγικά σχέδια που έχουν σχεδιαστεί για να καταστήσουν δυνατή την επίτευξή τους. Μπορούν να προσεγγιστούν ως συνεργατικές διαδικασίες, στις οποίες οι φορείς αλλαγής που θα στοχεύσουν τα μέτρα πολιτικής προσδιορίζονται ως μέρος του διαλόγου μεταξύ των σχετικών ενδιαφερομένων. Αυτό μπορεί να είναι ανεπαρκής ικανότητα σε συγκεκριμένους τομείς, π.χ. χρηματοοικονομικές ικανότητες, ικανότητες συνεργασίας, ικανότητες προσαρμογής και ηγετικές ικανότητες. Είναι επίσης σημαντικό να διασφαλιστεί ότι οι ειδικευμένοι επιχειρηματίες με κοινοτική προοπτική θα έχουν ευνοϊκές συνθήκες πλαισίου και θα ενθαρρύνονται να αναπτύξουν τις δραστηριότητές τους. Τα μεμονωμένα μικρά νησιά δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν μόνα τους. Μια ΟΕΕ που στοχεύει αυτές τις περιφέρειες πρέπει να συντονιστεί με στρατηγικές που στοχεύουν την περιφέρεια στο σύνολό της.

2 Εισαγωγή

Η παρούσα μελέτη αναλύει την υλοποίηση μιας Ολοκληρωμένης Εδαφικής Επένδυσης (ΟΕΕ) που στοχεύει μικρά νησιά της περιφέρειας Βορείου Αιγαίου κατά την προγραμματική περίοδο 2014-2020, λαμβάνοντας υπόψη τα παρατηρούμενα πρότυπα ανάπτυξης κατά τα τελευταία χρόνια και στο ευρύτερο πλαίσιο εφαρμογής της Πολιτικής Συνοχής. Τα αποτελέσματα αυτής της ανάλυσης χρησιμεύουν ως βάση για συστάσεις για το σχεδιασμό και την εφαρμογή της αντίστοιχης ΟΕΕ κατά την προγραμματική περίοδο 2021-2027.

Η παρούσα εισαγωγή θέτει το σκηνικό για αυτήν την ανάλυση από δύο διαφορετικές οπτικές γωνίες:

- Πρώτον, λαμβάνοντας υπόψη τον σκοπό και τις κανονιστικές απαιτήσεις μιας ΟΕΕ,
- Δεύτερον, λαμβάνοντας υπόψη το ευρύ φάσμα επιπτώσεων της νησιωτικότητας, οι οποίες πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την επιδίωξη μιας ισόρροπης και βιώσιμης εδαφικής ανάπτυξης και βελτιωμένης ποιότητας ζωής για τους κατοίκους.

Η υπόθεση εργασίας της μελέτης είναι ότι μια ΟΕΕ θα μπορούσε να συμβάλει στην προώθηση μιας πιο καινοτόμου και υψηλής έντασης γνώσεων οικονομίας και στην αντιμετώπιση προκλήσεων και ευκαιριών σε τρεις βασικούς τομείς (αγροδιατροφή, τουρισμός και ενέργεια). Επομένως, επικεντρώνεται ειδικά σε αυτούς τους τρεις τομείς.

Το Κεφάλαιο 2 κάνει μια συνολική εισαγωγή στα εδαφικά εργαλεία και τη νησιωτικότητα. Το Κεφάλαιο 3 εστιάζει στην κατανόηση του πλαισίου και στην επισκόπηση της περιφέρειας Βορείου Αιγαίου. Το Κεφάλαιο 4 παρουσιάζει τις πτυχές της καινοτομίας στην περιφέρεια, σε σχέση με τους τρεις βασικούς τομείς που αναφέρονται παραπάνω. Αυτοί οι τομείς είτε βρέθηκαν στο επίκεντρο της περιφερειακής στρατηγικής για την καινοτομία την περίοδο 2014-2020, είτε θα επικεντρωθούν στην προσεχή περίοδο προγραμματισμού. Το Κεφάλαιο 5 πραγματεύεται τον σχεδιασμό και την υλοποίηση της Πολιτικής Συνοχής, περνώντας από τη θεματική εστίαση του περιφερειακού επιχειρησιακού προγράμματος, τις εντάσεις της πολιτικής συνοχής στην περιφέρεια και την υλοποίηση της ΟΕΕ. Η έκθεση ολοκληρώνεται με ορισμένες γενικές συμπερασματικές σκέψεις, σχετικές με τη μελλοντική εφαρμογή.

Για την ανάπτυξη της έκθεσης πραγματοποιήθηκαν έντεκα συνεντεύξεις. Αυτές παρουσιάζονται ανώνυμα στην έκθεση, αντιπροσωπευόμενες από έναν κωδικό συνεντευξιαζόμενου, που αντιστοιχεί στην οργάνωσή τους. Ο οργανισμός και ο αντίστοιχος κωδικός παρουσιάζονται παρακάτω. Οι συνεντευξιαζόμενοι εκπροσωπούν μερικές από τις σημαντικότερες δημόσιες αρχές και οργανισμούς, φορείς και επιχειρήσεις της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου. Ωστόσο, δεν αντιπροσωπεύουν την ποικιλομορφία των προοπτικών των ενδιαφερομένων με βάση τα διάφορα νησιά.

Οργάνωση	Κωδικός συνεντευξιαζόμενου
Αιγαιακό Δίκτυο Καινοτομίας	I1
Εμπορικό Επιμελητήριο Λέσβου	I2
DAFNI - Δίκτυο Βιώσιμων Ελληνικών Νησιών	I3
Διεύθυνση Αναπτυξιακού Σχεδιασμού Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου	I4
Ειδική Διαχειριστική Αρχή Επιχειρησιακού Προγράμματος Βορείου Αιγαίου	I5
Mediterra A.E	I6
Εθνική Αρχή Συντονισμού για τα ΕΔΕΤ	I7
Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου, μονάδα σχεδιασμού, βιομηχανίας, ενέργειας και ΕΔΕΤ	I8
Πανεπιστήμιο Αιγαίου	I9
Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Παρατηρητήριο Βιώσιμου Τουρισμού Αιγαίου	I10
Ενιαίος Οινοποιητικός Αγροτικός Συνεταιρισμός Σάμου	I11

Εκτός από τις συνεντεύξεις, οργανώθηκε μια ομάδα εστίασης με τη Διαχειριστική Αρχή και εκπροσώπους των μικρών νησιών της περιφέρειας στις 6 Ιουνίου 2022 προκειμένου να αποκτηθεί μια ευρύτερη προοπτική σχετικά με τη διακυβέρνηση και την εφαρμογή της ΟΕΕ. Εκτός από την ερευνητική ομάδα, στην ομάδα εστίασης συμμετείχαν συνολικά 9 συμμετέχοντες. Τέσσερις συμμετέχοντες εκ των οποίων ο καθένας εκπροσωπούσε τα νησιά Άγιος Ευστράτιος, Φούρνοι, Λήμνος, Οινούσσες, δύο συμμετέχοντες που αντιπροσώπευαν την ειδική διαχειριστική αρχή επιχειρησιακού προγράμματος Βορείου Αιγαίου, δύο συμμετέχοντες που αντιπροσώπευαν την εθνική αρχή συντονισμού για το ΕΔΕΤ και ένας συμμετέχων που εκπροσωπούσε την εταιρεία συμβούλων που υποστήριξε τη διαχειριστική αρχή.

2.1 Εδαφικά εργαλεία στην Πολιτική Συνοχής

Η παρούσα ενότητα παρουσιάζει μια σύνθεση των εδαφικών εργαλείων που προβλέπονται στους Κανονισμούς περί Κοινών Διατάξεων (ΚΚΔ) για τις περιόδους προγραμματισμού 2014-2020 και 2021-2027, με ιδιαίτερη έμφαση στις εξελισσόμενες και πιο αυστηρές απαιτήσεις για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση της ΟΕΕ. Αυτά τα πραγματικά στοιχεία συμβάλλουν στον προσδιορισμό ζητημάτων που προκύπτουν κατά τη δημιουργία μιας ΟΕΕ για ένα σύνολο μικρών νησιών στο Βόρειο Αιγαίο που βρίσκονται στα ανοικτά των ακτών τριών διαφορετικών «κύριων νησιών».

Οι ΟΕΕ και η τοπική ανάπτυξη με πρωτοβουλία των τοπικών κοινοτήτων (ΤΑΠΤοΚ) εισήχθησαν κατά την προγραμματική περίοδο 2014-2020. Αυτά τα εδαφικά εργαλεία έχουν σχεδιαστεί προκειμένου να ενισχύσουν την ικανότητα των μέτρων πολιτικής συνοχής να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο, δηλαδή να συνεισφέρουν όσο το δυνατόν καλύτερα στην οικονομική ανάπτυξη, τη βιώσιμη ανάπτυξη και την ποιότητα ζωής των πολιτών με τα διαθέσιμα κεφάλαια. Η υποκείμενη υπόθεση είναι ότι τα μέτρα που ενσωματώνονται σε μια ολοκληρωμένη στρατηγική η οποία στοχεύει μια γεωγραφική περιοχή που είναι σκόπιμη από λειτουργική άποψη (η λεγόμενη «λειτουργική περιοχή») και η οποία έχει αναπτυχθεί με την ενεργό συμμετοχή ευρέος φάσματος ενδιαφερομένων θα είχε καλύτερες πιθανότητες να έχει μόνιμο αντίκτυπο.

Η λειτουργία αυτών των εδαφικών εργαλείων μπορεί να συνοψιστεί ως εξής:

- Μια ΟΕΕ μετατοπίζει μέρη της διαχείρισης και της υλοποίησης ενός προγράμματος σε επίπεδο που είναι κατάλληλο για μια προσέγγιση ολοκληρωμένης εδαφικής ανάπτυξης. Αυτό επιτυγχάνεται με τη σύσταση ενός ενδιάμεσου φορέα στον οποίο η διαχειριστική αρχή αναθέτει ορισμένα καθήκοντα υλοποίησης του προγράμματος, π.χ. διαλόγους με πιθανούς δικαιούχους, επεξεργασία κειμένων προσκλήσεων, επιλογή έργων προς χρηματοδότηση, συλλογή δεδομένων για την παρακολούθηση της προόδου. Μια ΟΕΕ αποσκοπεί επίσης να συμβάλει στο συντονισμό της χρήσης των χορηγήσεων του ΕΤΠΑ (Ευρωπαϊκό Περιφερειακό και Αναπτυξιακό Ταμείο) και του ΕΚΤ (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) από το Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα με άλλες πηγές χρηματοδότησης. Αυτό μπορεί για παράδειγμα να είναι εθνικά προγράμματα πολιτικής συνοχής (π.χ. το ΕΠ «Υποδομές Μεταφορών, Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη» στην Ελλάδα), άλλα προγράμματα της ΕΕ (π.χ. Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας, Life+, Horizon 2020), χρηματοδοτικά μέσα της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων. Οι ΟΕΕ δημιουργούνται συνήθως με τρόπο από πάνω προς τα κάτω, αλλά σχεδιάζονται και υλοποιούνται με βάση μια προσέγγιση πολλών ενδιαφερομένων.
- Οι στρατηγικές ΤΑΠΤοΚ είναι από τη φύση τους από κάτω προς τα πάνω. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τα θεωρεί «εργαλεία για την ενδυνάμωση των τοπικών κοινοτήτων». Μια ΤΑΠΤοΚ είναι μια «μέθοδος για τη συμμετοχή εταίρων σε τοπικό επίπεδο, συμπεριλαμβανομένης της κοινωνίας των πολιτών και των τοπικών οικονομικών παραγόντων, στο σχεδιασμό και την υλοποίηση τοπικών ολοκληρωμένων στρατηγικών που βοηθούν τις περιοχές τους να κάνουν μια μετάβαση σε ένα πιο βιώσιμο μέλλον». Οι στρατηγικές ΤΑΠΤοΚ εστιάζονται σε μια υποπεριφερειακή περιοχή που συχνά είναι μικρότερη από μια περιφέρεια που στοχεύει μια ΟΕΕ. Επικεφαλής τους είναι μια Ομάδα Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ) με εκπροσώπους δημόσιων και ιδιωτικών τοπικών κοινωνικοοικονομικών συμφερόντων. Σε αυτήν την ΟΤΔ, ούτε οι δημόσιες αρχές, ούτε κάποια

μεμονωμένη ομάδα συμφερόντων έχουν πλειοψηφία ψήφων. Επομένως, οι ενέργειες βασίζονται σε συναινετικές λύσεις. Οι στρατηγικές ΤΑΠΤοΚ μπορούν να χρηματοδοτηθούν από ένα ή περισσότερα ταμεία. Η Ομάδα Τοπικής Δράσης επιλέγει τις προς χρηματοδότηση ενέργειες, με βάση κριτήρια επιλογής που έχουν εγκριθεί από επιτροπές παρακολούθησης των συνεισφερόντων Ταμείων[1].

Στην προγραμματική περίοδο 2014-2020, και σε αντίθεση π.χ. με την Πορτογαλία και τη Ρουμανία, οι στρατηγικές ΤΑΠΤοΚ στην Ελλάδα υλοποιήθηκαν κυρίως με χρηματοδότηση από το ΕΓΤΑΑ (Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης) και το ΕΤΘΑ (Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας) και μια μικρή συνεισφορά του ΕΚΤ[2]. Οι στρατηγικές ΤΑΠΤοΚ δεν λαμβάνουν καμία υποστήριξη από το ΕΤΠΑ.

- Οι στρατηγικές ΒΑΑ έχουν μεγαλύτερη ιστορία. Οι συζητήσεις και οι συναντήσεις κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 κατέληξαν στην ανάπτυξη μιας προοπτικής της ΕΕ για το «αστικό κεκτημένο», δηλαδή μια προοπτική της ΕΕ για την αστική ανάπτυξη. Ο Χάρτης της Λειψίας του 2007, το αστικό θεματολόγιο του 2016, όλα υπογράμμισαν μια πιο ολοκληρωμένη αστική ανάπτυξη. Κατά την προγραμματική περίοδο 2014-2020, η βιώσιμη αστική ανάπτυξη κατέστη υποχρεωτική με το 5% του ΕΤΠΑ να προορίζεται για ΒΑΑ σε κάθε κράτος μέλος. Η ΒΑΑ θα αναληφθεί μέσω ολοκληρωμένων εδαφικών επενδύσεων ή μέσω ειδικού προγράμματος ή μέσω συγκεκριμένου άξονα προτεραιότητας και ορίζει ολοκληρωμένες δράσεις για την αντιμετώπιση οικονομικών, περιβαλλοντικών, κλιματικών, δημογραφικών και κοινωνικών προκλήσεων. Η διαχειριστική αρχή και η αστική αρχή καθορίζουν το πεδίο των καθηκόντων και τη διαχείριση. Στην προγραμματική περίοδο 2021-2027, το ελάχιστο δεσμευμένο ποσοστό αυξήθηκε στο 8%. Οι κανονισμοί διευκρινίζουν επίσης ότι οι στρατηγικές ΒΑΑ θα δίνουν ιδιαίτερη προσοχή στις προκλήσεις που σχετίζονται με το περιβάλλον και την κλιματική αλλαγή και στην πράσινη και ψηφιακή μετάβαση. Πρέπει επίσης να υποστηρίζουν την ανάπτυξη λειτουργικών περιοχών.

2.1.1 Ολοκληρωμένες Εδαφικές Επενδύσεις (ΟΕΕ)

Κατά την προγραμματική περίοδο 2014-2020, η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου υλοποίησε μια ΟΕΕ με στόχο τα μικρά νησιά (Λήμνος, Άγιος Ευστράτιος, Οινούσσες, Ψαρά, Ικαρία, Φούρνοι και Θύμαινα). Στόχος ήταν να αντιμετωπιστεί το γεγονός ότι αυτές οι περιοχές υστερούν σε σχέση με άλλες περιοχές της περιφέρειας Βορείου Αιγαίου. Ανατέθηκε μια προπαρασκευαστική μελέτη. Ωστόσο, δεν εκπονήθηκε στρατηγική και η διαχείριση της ΟΕΕ γινόταν από τη Διαχειριστική Αρχή ΠΕΠ, καθώς δεν μπορούσαν να βρεθούν άλλες επιχειρησιακές λύσεις.

Για την προγραμματική περίοδο 2021-2027, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει προσδιορίσει περαιτέρω τα συστατικά στοιχεία μιας ΟΕΕ. Κάθε ΟΕΕ πρέπει να περιλαμβάνει τα ακόλουθα υποχρεωτικά στοιχεία:

- Μια εδαφική στρατηγική που περιλαμβάνει ανάλυση των αναπτυξιακών αναγκών και του δυναμικού της περιοχής, συμπεριλαμβανομένων οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών διασυνδέσεων, περιγραφή μιας ολοκληρωμένης προσέγγισης για την αντιμετώπιση των προσδιορισμένων αναπτυξιακών αναγκών και του δυναμικού της περιοχής και περιγραφή της συμμετοχής των εταίρων στην προετοιμασία και στην εφαρμογή της στρατηγικής
- Μια πολυτομεακή στρατηγική προσέγγιση στη σχετική τομεακή κλίμακα: στόχος είναι η επεξεργασία συντονισμένων, διατομεακών λύσεων για την αντιμετώπιση πολύπλοκων αναπτυξιακών ευκαιριών και προκλήσεων. Αυτές οι λύσεις πρέπει να αντιμετωπίζουν τις

[1] Στην περίπτωση του ΕΓΤΑΑ, απαιτείται μόνο η γνώμη της επιτροπής παρακολούθησης.

[2] Κατά την προγραμματική περίοδο 2014-2020, οι στρατηγικές ΤΑΠΤοΚ στην Ελλάδα έλαβαν 303 εκατ. ευρώ από το ΕΓΤΑΑ, 70 εκατ. ευρώ από το ΕΤΘΑ, 10 εκατ. ευρώ από το ΕΚΤ και καμία χρηματοδότηση από το ΕΤΠΑ. Συγκριτικά, οι στρατηγικές ΤΑΠΤοΚ στην Πορτογαλία έλαβαν 223 εκατ. ευρώ από το ΕΓΤΑΑ, 83 εκατ. ευρώ από το ΕΤΘΑ, 93 εκατ. ευρώ από το ΕΚΤ και 35 εκατ. ευρώ από το ΕΤΠΑ. Οι ΤΑΠΤοΚ στη Ρουμανία έλαβαν 572 εκατ. ευρώ από το ΕΓΤΑΑ, 37 εκατ. ευρώ από το ΕΤΘΑ, 201.000 ευρώ από το ΕΚΤ και 83 εκατ. ευρώ από το ΕΤΠΑ.

Αυτά τα λίγα παραδείγματα απεικονίζουν την ποικιλία των εφαρμογών ΤΑΠΤοΚ.

οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις της βιώσιμης και ανθεκτικής ανάπτυξης, όπως ορίζεται στο άρθρο 29 του κανονισμού περί Κοινών Διατάξεων (ΚΚΔ)

- Μια πολυεπίπεδη προσέγγιση διακυβέρνησης: Οι ΟΕΕ σχεδιάζονται και υλοποιούνται υπό την ευθύνη της «σχετικής εδαφικής αρχής» (άρθρο 29 του ΚΚΔ). Ωστόσο, οι παρεμβάσεις πρέπει να συντονίζονται και να ευθυγραμμίζονται μεταξύ όλων των σχετικών επιπέδων διακυβέρνησης, π.χ. περιφερειακών αρχών και εθνικών τομεακών υπουργείων. Η δημιουργία ενός αποτελεσματικού πλαισίου διακυβέρνησης πολλαπλών επιπέδων προϋποθέτει ότι οι αρμόδιες αρχές και οι φορείς εντοπίζονται σε πρώιμο στάδιο και συμμετέχουν ενεργά στην εκπόνηση της στρατηγικής.
- Μια προσέγγιση πολλών ενδιαφερομένων: οι σχετικοί παράγοντες θα συμμετέχουν σε όλα τα στάδια της διαδικασίας, από την εκπόνηση της στρατηγικής έως την τελική αξιολόγηση. Οι σχετικοί φορείς περιλαμβάνουν δημόσιες αρχές, κατοίκους, εκπροσώπους της κοινωνίας των πολιτών, κοινοτικές οργανώσεις, ιδιωτικές επιχειρήσεις και τους εκπροσώπους τους.

Επιπλέον, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή συνιστά ένθερμα να σχεδιαστούν ΟΕΕ σε επίπεδο λειτουργικών περιοχών. Αυτό έχει σκοπό να βοηθήσει να ξεπεραστεί ο κατακερματισμός και οι αναποτελεσματικές ενέργειες που προκαλούνται από τα διοικητικά όρια. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή συνιστά επίσης να συμμετάσχουν τοπικοί φορείς στο σχεδιασμό και την εφαρμογή των ΟΕΕ, π.χ. με τη δημιουργία στρατηγικών ΤΑΠΤοΚ και με την ανάπτυξη νέων μορφών συμμετοχής.

Αυτές οι απαιτήσεις εγείρουν πολλά ερωτήματα στη συγκεκριμένη περίπτωση μικρών νησιών του Βορείου Αιγαίου:

- Λαμβάνοντας υπόψη ότι τα διάφορα νησιά εξαρτώνται λειτουργικά από διαφορετικά «κύρια» νησιά[3], και δεν αποτελούν λειτουργική περιοχή, έχει νόημα η λειτουργική προσέγγιση;
- Υπάρχει σύγκλιση αναπτυξιακών στόχων, ευκαιριών και προκλήσεων στα μικρά νησιά που να καθιστά ουσιαστική μια μοναδική ολοκληρωμένη αναπτυξιακή στρατηγική;
- Λαμβάνοντας υπόψη τα χαμηλά ποσοστά πληθυσμού των νησιών (από 200 έως 1.300 κατοίκους το 2011) και τους περιορισμένους διοικητικούς και οικονομικούς πόρους τους, σε ποιο βαθμό οι νησιωτικές αρχές μπορούν να είναι αποτελεσματικά υπεύθυνες για το σχεδιασμό μιας ολοκληρωμένης εδαφικής στρατηγικής και για την υλοποίηση μιας ΟΕΕ;
- Τι είδους πολυεπίπεδες ρυθμίσεις διακυβέρνησης μπορούν να δημιουργηθούν με τις περιφερειακές αρχές του Βορείου Αιγαίου και τα εθνικά τομεακά υπουργεία; Υπάρχει επαρκές ενδιαφέρον σε αυτά τα επίπεδα για τη διεξαγωγή διαλόγου για μια ΟΕΕ σε αυτό το επίπεδο; Υπάρχουν παράλληλες πρωτοβουλίες που στοχεύουν άλλα ελληνικά νησιά με παρόμοιες ανάγκες όσον αφορά τις πολυεπίπεδες ρυθμίσεις διακυβέρνησης;
- Πώς μπορούν οι διατομεακές προσεγγίσεις να προσαρμοστούν σε ένα πλαίσιο με λίγους φορείς, πολλοί από τους οποίους ενδέχεται να έχουν περιορισμένους πόρους; Ποιες μορφές συμμετοχής θα μπορούσαν να δημιουργηθούν, βασιζόμενες σε ήδη καθιερωμένες πρακτικές διαλόγου και ανταλλαγών; Πώς θα μπορούσαν οι συμμετοχικές προσεγγίσεις να ενσωματώσουν πιθανά συγκεκριμένα τρωτά σημεία αυτών των μικρών κοινοτήτων

Αυτά τα ερωτήματα που προκύπτουν σε σχέση με το σχεδιασμό και την εφαρμογή της ΟΕΕ απηχούν ευρύτερες συζητήσεις για τις επιπτώσεις της νησιωτικότητας που έχουν αναλυθεί προηγουμένως από το έργο ESPON BRIDGES, ως μέρος της πανευρωπαϊκής του ανάλυσης των νησιωτικών εδαφών.

2.1.2 Τοπική ανάπτυξη με πρωτοβουλία των τοπικών κοινοτήτων (ΤΑΠΤοΚ)

Την προγραμματική περίοδο 2014-2020, υλοποιήθηκαν 4 πρωτοβουλίες ΤΑΠΤοΚ στο πλαίσιο του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης, το οποίο διαχειρίζεται το ελληνικό Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης

[3] Στα «κύρια νησιά» περιλαμβάνονται τα μεγαλύτερα νησιά Λέσβος, Χίος και Σάμος και το μεσαίου μεγέθους νησί της Λήμνου.

και Τροφίμων (Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου / Region of North Aegean, 2020). Αυτά τα Τοπικά Προγράμματα σχεδίασαν και υλοποίησαν διατομεακές αναπτυξιακές στρατηγικές. Χρηματοδοτήθηκαν από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ) και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας (ΕΤΘΑ). Τα προγράμματα LEADER υλοποιούνται στην Ελλάδα από τη δεκαετία του 1990 και θεωρείται ότι έχουν αποφέρει σημαντικά αποτελέσματα (OECD, 2020: 162). Σε άλλα μέρη της Ελλάδας, οι ΟΤΔ χρηματοδοτούνται επίσης από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης. Την προγραμματική περίοδο 2014-2020 έχουν χρηματοδοτηθεί 70 ΟΤΔ. Πολλές ΟΤΔ έχουν επικεντρωθεί στην παροχή τοπικών υπηρεσιών. Κατά την προγραμματική περίοδο 2014-2020, τα μέλη της ΟΤΔ διαμαρτυρήθηκαν ότι ο διοικητικός φόρτος ήταν υπερβολικός. Σημείωσαν, για παράδειγμα, ότι καμία πρόσκληση υποβολής προτάσεων δεν είχε δημοσιευθεί από καμία ελληνική ΟΤΔ το 2018 (Lampropoulos and Elanidou, 2018).

Στην περιφέρεια Βορείου Αιγαίου, οι ΟΤΔ επικεντρώθηκαν στη μεταποίηση, εμπορία και ανάπτυξη αγροτικών προϊόντων, τον τουρισμό, τη βιοτεχνία, την παροχή υπηρεσιών στον αγροτικό πληθυσμό, τις επενδύσεις σε υπηρεσίες και υποδομές αναψυχής για δημόσια χρήση, την υποστήριξη πολιτιστικών εκδηλώσεων, την υποστήριξη μελετών, τις υπηρεσίες και επενδύσεις, τη νοοτροπία και τη συνεργασία μεταξύ επιχειρήσεων. Οι στρατηγικές ΤΑΠΤοΚ στόχευαν στους ακόλουθους τομείς:

- LEADER Λέσβου, με ενδεικτική χρηματοδότηση από τον προϋπολογισμό 4.227.500 ευρώ, η οποία υλοποιήθηκε από την Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης Λέσβου Α.Ε.
- LEADER Λήμνου και Αγίου Ευστράτιου, με ενδεικτικό προϋπολογισμό 4.650.000 ευρώ (δημόσια δαπάνη), η οποία υλοποιήθηκε από την Αναπτυξιακή Λήμνου Α.Ε.
- LEADER Χίου, Οινουσσών και Ψαρών, με ενδεικτική χρηματοδότηση από τον προϋπολογισμό 3.915.000 ευρώ (δημόσια δαπάνη), η οποία υλοποιήθηκε από την Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης Χίου Α.Ε.
- LEADER Σάμου, Ικαρίας και Φούρνων, ε ενδεικτική χρηματοδότηση από τον προϋπολογισμό 12.060.000 ευρώ (δημόσια δαπάνη), η οποία υλοποιήθηκε το Κέντρο Απασχόλησης και Επαγγελματικής Κατάρτισης Σάμου Α.Ε.

Συνεπώς, δεν υπήρχαν ΟΕΕ που να στοχεύουν ειδικά τα μικρότερα νησιά. Αντίθετα, αυτά τα μικρότερα νησιά συμπεριλήφθηκαν στις στρατηγικές ΠΑΤΤοΚ που κάλυπταν μια μεγαλύτερη περιοχή.

2.1.3 Βιώσιμη Αστική Ανάπτυξη (ΒΑΑ)

Την προγραμματική περίοδο 2014-2020 υλοποιήθηκαν δύο σχέδια βιώσιμης αστικής ανάπτυξης με χρηματοδότηση από το ΕΤΠΑ στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου:

- Το σχέδιο βιώσιμης αστικής ανάπτυξης της Χίου, συνολικού προϋπολογισμού 19.855.000 ευρώ για πενταετή περίοδο (2017-2022). Ο γενικός στόχος του σχεδίου ήταν η αποκάλυψη των ποιοτικών στοιχείων της πόλης και η ανάδειξη της πόλης προς ένα σύγχρονο βιώσιμο αστικό περιβάλλον. Οι στόχοι περιλαμβάνουν την προώθηση αποτελεσματικών και προσβάσιμων συστημάτων μεταφορών, την ελάφρυνση της κυκλοφορίας και την ορθολογική διαχείριση της στάθμευσης οχημάτων, τη βιώσιμη αναβάθμιση του φυσικού και δομικού περιβάλλοντος και την ανάπτυξη δημόσιων χώρων υψηλής ποιότητας, τη βελτίωση των δικτύων πεζών και της προσβασιμότητας των δημόσιων κτιρίων, την αποκατάσταση κτιρίων με ιστορική σημασία, την ενίσχυση των οικονομικών δραστηριοτήτων, καθώς και την κοινωνική συνοχή, την παροχή υπηρεσιών σε ευάλωτες ομάδες και την πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας.
- Το σχέδιο βιώσιμης αστικής ανάπτυξης Μυτιλήνης, συνολικού προϋπολογισμού 17.648.320 ευρώ για πενταετή περίοδο (2017-2022). Βασικός στόχος ήταν να γίνει η Μυτιλήνη βιώσιμη και σύγχρονη πόλη και ελκυστικός τουριστικός προορισμός. Οι δράσεις αφορούσαν τη λειτουργική διασύνδεση πολιτιστικών μνημείων, υποδομών και ορόσημων, την ανάδειξη του πολιτιστικού και αστικού ιστού, το να καταστήσουν την πόλη πιο λειτουργική και βιώσιμη από άποψη κυκλοφορίας και οδικής ασφάλειας, τη διαχείριση απορριμμάτων, το αστικό πράσινο, την αστική επιχειρηματικότητα, την κοινωνική ένταξη και προσβασιμότητα για όλους, καθώς και μια ολοκληρωμένη προσέγγιση των επενδύσεων δημόσιου και ιδιωτικού τομέα.

2.2 Η νησιωτικότητα και οι πολλαπλές επιπτώσεις της

Τα νησιά είναι εδάφη που χωρίζονται από μια ηπειρωτική χώρα με ένα υδατικό σύστημα και έχουν περιορισμένη έκταση και πληθυσμό σε σύγκριση με αυτήν την ηπειρωτική χώρα. Ο όρος «νησιωτικός» χρησιμοποιείται συχνά με μεταφορική έννοια, ως αποσύνδεση από δίκτυα οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικτύων αλληλεπίδρασης. Από αυτή την άποψη, μπορεί να σημειωθεί ότι τα νησιά μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο νησιωτικά, ανάλογα με την ισχύ των συνδέσεών τους με τέτοια δίκτυα και την αντίληψη των κατοίκων των νησιών για τη δική τους ιδιαιτερότητα και αποσύνδεση.

Το έργο ESPON BRIDGES έδειξε ότι η νησιωτικότητα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως «ιδιαιτερότητα» και όχι ως «μειονέκτημα», όπως προτείνεται από το άρθρο 174 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης[4]. Ο όρος «ιδιαιτερότητα» ταιριάζει καλύτερα επειδή πολλά πλεονεκτήματα σχετίζονται με τη νησιωτικότητα. Πρώτον, μια σειρά πλεονεκτημάτων μπορεί να συνδεθεί με τα χαρακτηριστικά «μικρός και απομονωμένος»:

- Οι νησιωτικές κοινότητες μπορεί να κινητοποιηθούν γύρω από ένα συλλογικό έργο πιο εύκολα από άλλες περιοχές. Μπορεί να υπάρχει μια ισχυρότερη αίσθηση ότι ανήκουν σε μια ομάδα που αντιμετωπίζει τις ίδιες προκλήσεις της καθημερινής ζωής και με κοινά ενδιαφέροντα και στόχους. Η αίσθηση της κοινότητας, η εμπιστοσύνη, η αμοιβαία επίγνωση των δεξιοτήτων και των πλεονεκτημάτων, η συνήθεια της συνεργασίας, η άτυπη ανταλλαγή υπηρεσιών είναι όλα κοινωνικά πλεονεκτήματα που μπορούν να αξιοποιηθούν για την ενίσχυση της ευημερίας και της ανθεκτικότητας. Τέτοια κοινωνικά πλεονεκτήματα μπορούν να καλλιεργηθούν με στοχευμένες πολιτικές, π.χ. υποστήριξη δραστηριοτήτων ενώσεων και κοινωνικών επιχειρήσεων, ενθάρρυνση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και ευρεία συμμετοχή στις διαδικασίες χάραξης πολιτικής.
    - Τα νησιά προσφέρουν τη δυνατότητα να δοκιμαστούν νέες λύσεις. Η αποσύνδεση από την ηπειρωτική χώρα μπορεί να διευκολύνει τη δοκιμή νέων λύσεων χωρίς ανεπιθύμητες παρεμβολές από γειτονικές περιοχές. Τέτοιες πρωτοβουλίες μπορούν να ξεκινήσουν και να χρηματοδοτηθούν από διάφορους τύπους παραγόντων:
    - Τα νησιά μερικές φορές στοχοποιούνται από εταιρικά συμφέροντα, τόσο για τη διεξαγωγή δοκιμών πλήρους κλίμακας νέων τεχνολογιών όσο και ως ένδειξη της καινοτομίας τους και της πολιτικής εταιρικής κοινωνικής και περιβαλλοντικής ευθύνης τους. Ο Όμιλος Volkswagen αποφάσισε για παράδειγμα να δοκιμάσει λύσεις ηλεκτροκίνησης στο νησί της Αστυπάλαιας στο Νότιο Αιγαίο. (βλέπε Πλαίσιο κειμένου 1)

Πλαίσιο κειμένου 1 Η Αστυπάλαια ως πεδίο δοκιμών και προβολής για τον Όμιλο Volkswagen

Το μικρό νησί του Νοτίου Αιγαίου Αστυπάλαια, με πληθυσμό περίπου 1.300 κατοίκους, διέθετε το 2021 ένα σύστημα δημόσιας συγκοινωνίας αποτελούμενο από λεωφορειακή γραμμή που κάλυπτε μέρος μόνο του νησιού, η οποία λειτουργούσε κατά τη διάρκεια της υψηλής περιόδου με δύο πετρελαιοκίνητα λεωφορεία. Επομένως, η κινητικότητα των κατοίκων και των τουριστών εξαρτάται κυρίως από αυτοκίνητα με κινητήρες εσωτερικής καύσης (Reichenbach, 2021). Ο όμιλος Volkswagen αποφάσισε να καταστήσει αυτό το νησί πεδίο δοκιμών και προβολής λύσεων βιώσιμης μετακίνησης. Έχουν δημιουργήσει μια υπηρεσία έξυπνης κινητικότητας. Τον Ιούνιο του 2022 τέθηκε σε λειτουργία μια υπηρεσία συνεπιβατισμού που λειτουργεί με ηλεκτρικά οχήματα και μεταφέρει επιβάτες σε σχεδόν 30 προορισμούς. Αποτελεί συστατικό μιας ολοκληρωμένης λύσης κινητικότητας, η οποία περιλαμβάνει επίσης διαμοιρασμό

[4] Άρθρο 174 της ΣΛΕΕ: Η Ένωση, προκειμένου να προαχθεί η αρμονική ανάπτυξη του συνόλου της, αναπτύσσει και εξακολουθεί τη δράση της με σκοπό την ενίσχυση της οικονομικής, κοινωνικής και εδαφικής της συνοχής.

Η Ένωση αποσκοπεί, ιδιαίτερα, στη μείωση των διαφορών μεταξύ των επιπέδων ανάπτυξης των διαφόρων περιοχών και στη μείωση της καθυστέρησης των πλέον μειονεκτικών περιοχών.

Μεταξύ των εν λόγω περιοχών, δίδεται ιδιαίτερη προσοχή στις αγροτικές περιοχές, τις περιοχές που συντελείται βιομηχανική μετάβαση και τις περιοχές που πλήττονται από σοβαρά και μόνιμα φυσικά ή δημογραφικά προβλήματα, όπως οι υπερβόρειες περιοχές που είναι ιδιαίτερα αραιοκατοικημένες και οι νησιωτικές, διασυνοριακές και ορεινές περιοχές.

αυτοκινήτων, ηλεκτρικά σκούτερ και ποδήλατα. Όλες αυτές οι λύσεις κινητικότητας διατίθενται σε ντόπιους και επισκέπτες με τη χρήση μιας ειδικής εφαρμογής για έξυπνα τηλέφωνα.

Παράλληλα, οι κάτοικοι των νησιών ενθαρρύνονται να στραφούν σε ηλεκτρικά οχήματα. Έχει αναπτυχθεί το δίκτυο φόρτισης.

Με την ανάπτυξη της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας που θα αναπτυχθεί στο Βόρειο Αιγαίο τα επόμενα χρόνια, τα διάφορα νησιά θα καθίστανται όλο και πιο ελκυστικά για τέτοιες πρωτοβουλίες «προβολής». Θα μπορούσε να δημιουργηθεί ένα έργο για την αναζήτηση εταιρειών που να ενδιαφέρονται να επιδείξουν τα οφέλη των προϊόντων τους και να διερευνήσουν με ποιον τρόπο ένα ή περισσότερα νησιά θα μπορούσαν να καλύψουν τις ανάγκες τους. Στόχος θα ήταν να διασφαλιστεί ότι μια τέτοια συνεργασία θα ωφελούσε επίσης τις στοχευόμενες κοινότητες τόσο μεσοπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα. Ως εκ τούτου, θα ήταν σημαντικό να παρασχεθεί τεχνική και νομική υποστήριξη σε τοπικούς και περιφερειακούς φορείς που θα συμμετάσχουν σε μια τέτοια πρωτοβουλία.

Πηγές: Όμιλος Volkswagen, ElecritcCarsReport.com

- Οι εθνικοί ερευνητικοί οργανισμοί μπορούν επίσης να επιλέξουν να χρησιμοποιήσουν νησιά για τη δοκιμή νέων τεχνολογιών. Αυτό μπορεί να καταστήσει δυνατή την παραγωγή επιστημονικά πιο ισχυρών στοιχείων σχετικά με τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα διαφορετικών λύσεων, καθώς κάποιος μπορεί να ελέγχει περισσότερο τις εξωτερικές μεταβλητές που ενδέχεται να επηρεάσουν τα αποτελέσματα των δοκιμών. Για παράδειγμα, η Έρευνα και Καινοτομία του Ηνωμένου Βασιλείου και το Ευρωπαϊκό Κέντρο Θαλάσσιας Ενέργειας επέλεξαν να δοκιμάσουν την ικανότητα τροποποίησης των προτύπων παραγωγής και κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας ως απάντηση στη μεταβλητότητα, με τη χρήση τεχνολογιών όπως αποθήκευση μπαταριών, ηλεκτρικά οχήματα, έξυπνοι φορτιστές και έξυπνοι μετρητές στις Ορκάδες νήσους. (βλέπε Πλαίσιο κειμένου 2)

Πλαίσιο κειμένου 2 **Ορκάδες Νήσοι, Σκωτία**

Το Ευρωπαϊκό Κέντρο Θαλάσσιας Ενέργειας (EMEC) που εδρεύει στις Ορκάδες έχει αναπτύξει και δοκιμάσει ένα σύστημα που «διασυνδέει τα τοπικά δίκτυα ηλεκτρικής ενέργειας, μεταφορών και θερμότητας σε ένα ελεγχόμενο, γενικό σύστημα, συνδέοντας ψηφιακά την κατανεμημένη και μεταβλητή παραγωγή ανανεώσιμων πηγών ενέργειας με την ευέλικτη ζήτηση» στις Ορκάδες νήσους. Αυτό είναι μέρος ενός σχεδίου απαλλαγής από τις ανθρακούχες εκπομπές των Ορκάδων νήσων, αλλά ο στόχος είναι να αναπτυχθούν λύσεις που μπορούν να αναπαραχθούν σε άλλους τομείς.

Το έργο χρηματοδοτείται από την UK Research and Innovation (Έρευνα και Καινοτομία στο Ηνωμένο Βασίλειο). Δοκιμάζει τεχνικές λύσεις για την προσαρμογή των προτύπων παραγωγής και κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας. Οι τεχνολογίες που χρησιμοποιούνται περιλαμβάνουν αποθήκευση μπαταριών, ηλεκτρικά οχήματα, έξυπνους φορτιστές και έξυπνους μετρητές. Παράγεται επίσης ανανεώσιμο υδρογόνο για αποθήκευση και μεταφορά ενέργειας.

Παράλληλα, η εταιρεία των Ορκάδων IGTL αναπτύσσει μια τεχνολογία καταλύτη για την παραγωγή συνθετικής βενζίνης από υδρογόνο σε συνδυασμό με οξείδιο του άνθρακα που εξάγεται από τον αέρα. Ο διευθυντής της εταιρείας σημειώνει ότι η στήριξη της κοινωνίας των πολιτών του νησιού είναι σημαντική για τις δραστηριότητές της: «Συνδυάζοντας οι Νήσοι Ορκάδες τις υπάρχουσες αλυσίδες εφοδιασμού, το έμπειρο εργατικό δυναμικό και τον γενικό ενθουσιασμό για την ενεργειακή καινοτομία συνέβαλαν σημαντικά στην ανάπτυξη του καυσίμου».

Τα διδάγματα που αντλήθηκαν από αυτή την πρωτοβουλία των Ορκάδων Νήσων θα μπορούσαν να είναι ιδιαίτερα χρήσιμα για την Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου τα επόμενα χρόνια, καθώς θα είναι διαθέσιμη η ηλεκτρική ενέργεια που παράγεται από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Μπορεί να παρέχει έμπνευση για το πώς τέτοιες επενδύσεις θα μπορούσαν να ωφελήσουν αποτελεσματικά τις τοπικές και περιφερειακές οικονομίες. Οι στρατηγικές για τον σκοπό αυτό που έχουν δημιουργηθεί σε πρώιμο στάδιο μπορούν αφενός να μετριάσουν τους κινδύνους καθώς οι μεγάλες επενδύσεις που χρηματοδοτούνται και

λειτουργούν από εξωτερικούς παράγοντες δημιουργούν ουδέτερες ή ακόμη και αρνητικές επιπτώσεις[5]. Αφετέρου, χαράσσουν την πορεία για τη δημιουργία τοπικών και περιφερειακών οφελών, π.χ. με την ανάπτυξη δραστηριοτήτων με την αξιοποίηση των νέων πόρων. Αυτό προϋποθέτει τον εντοπισμό ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων έναντι άλλων περιοχών. Με τη διασύνδεση με την ηπειρωτική χώρα, ένα ευρύ φάσμα παραγόντων θα έχει πρόσβαση στην «πράσινη ενέργεια». Οι αρχές του Βορείου Αιγαίου και οι οικονομικοί παράγοντες μπορούν επομένως να διερευνήσουν από κοινού πώς θα μπορούσαν να αξιοποιήσουν τα πλεονεκτήματα του να γίνουν «πρωτοπόροι» [ή (εθνικοί) «πρώτοι ακόλουθοι»] σε εξειδικευμένο τομέα της αγοράς, όπως έκαναν οι Ορκάδες στον τομέα της παραγωγής βενζίνης από υδρογόνο.

Πηγές: Financial Times, ReFLEX Orkney

- Μια προσέγγιση ζωντανού εργαστηρίου μπορεί επίσης να καθοδηγηθεί και να υλοποιηθεί κυρίως από τοπικούς παράγοντες. Στη συνέχεια, αποτελεί τυπικά στοιχείο μιας κοινής στρατηγικής για τη βιώσιμη ανάπτυξη του νησιού. Ωστόσο, οι κάτοικοι των νησιών μπορεί επίσης να έχουν τη φιλοδοξία να επιδείξουν τη σκοπιμότητα νέων και καινοτόμων λύσεων, να παρέχουν παραδείγματα καλής πρακτικής και έμπνευσης για άλλες περιοχές (που δεν είναι απαραίτητα νησιωτικές). Στα ολλανδικά νησιά Wadden, το Vlieland, για παράδειγμα, φιλοδοξεί να γίνει «μηχανή για τη μετάβαση στην κυκλική οικονομία».

Πλαίσιο κειμένου 3 Εργαστήριο Vlieland στο ολλανδικό νησί Wadden, στην Ολλανδία

Το Vlieland είναι το μικρότερο από τα κατοικημένα ολλανδικά νησιά Wadden, με περίπου 1 000 κατοίκους και σημαντικές τουριστικές δραστηριότητες με περίπου 600 000 διανυκτερεύσεις επισκεπτών το 2015. Το Εργαστήριο Vlieland είναι ένα λεγόμενο «Κοινωφελές ίδρυμα» που ιδρύθηκε στο νησί και συνεργάζεται με περισσότερες από 30 ιδιωτικές εταιρείες, ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και άλλους οργανισμούς, οι περισσότεροι από τους οποίους εδρεύουν εκτός του νησιού.

Το εργαστήριο Vlieland θεωρεί το νησί ως «Πειραματικό κήπο για έναν νέο κόσμο». Παρέχει πρακτική καθοδήγηση σε τοπικούς φορείς που εμπλέκονται στις διαδικασίες πράσινης μετάβασης και υποστηρίζει την ανάπτυξη προϊόντων. Έχει επίσης δημιουργήσει μια πανεπιστημιούπολη στο νησί, όπου μπορούν να συναντηθούν επιστήμονες, καλλιτέχνες, επιχειρηματίες και άλλοι ενδιαφερόμενοι φορείς της βιώσιμης ανάπτυξης. Το κοινό-στόχος είναι εθνικό και διεθνές.

Η προώθηση της κυκλικής οικονομίας υπήρξε ένας τομέας στον οποίο δόθηκε ιδιαίτερη εστίαση.

Σε αντίθεση με το Vlieland και τα νησιά Wadden, το Βόρειο Αιγαίο έχει τις δικές του πανεπιστημιουπόλεις. Ως εκ τούτου, έχει μια ισχυρότερη αφετηρία. Ωστόσο, το εργαστήριο Vlieland μπορεί να εμπνεύσει προβληματισμούς για το πώς το Πανεπιστήμιο θα μπορούσε να ενσωματωθεί στις διαδικασίες τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης. Πώς θα μπορούσε κανείς για παράδειγμα να αξιοποιήσει καλύτερα την παρουσία του Πανεπιστημίου για την εκπόνηση τοπικών και περιφερειακών τουριστικών στρατηγικών; Θα μπορούσε το Βόρειο Αιγαίο να γίνει διεθνής αναφορά στην ανάπτυξη του βιώσιμου νησιωτικού τουρισμού; Το παράδειγμα από το Βόρειο Αιγαίο υποδηλώνει ότι αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί με τη δημιουργία διαδικασιών στις οποίες οι ερευνητές διαδραματίζουν ενεργό ρόλο από κοινού, π.χ. με επιχειρηματίες, τοπικές αρχές και οργανισμούς που εμπλέκονται στην προστασία του περιβάλλοντος.

Πηγές: Metabolic, Lab Vlieland

Δεύτερον, τα νησιά έχουν μοναδικά πλεονεκτήματα που συνδέονται με την εγγύτητα στη θάλασσα και τις συχνά ευνοϊκές κλιματικές συνθήκες. Οι φυσικές ανέσεις όπως οι ακτές, οι παραλίες και τα τοπία μπορούν να κάνουν τα νησιά ελκυστικά για τους τουρίστες, για δευτερεύουσα στέγαση και για τη μετανάστευση συνταξιούχων. Με την ανάπτυξη της τηλεργασίας και τον αυξανόμενο αριθμό «ανεξάρτητων

[5] Οι μεγάλες βιομηχανικές επενδύσεις μέσα ή γύρω από μια μικρή κοινότητα μπορούν για παράδειγμα να δυσκολέψουν άλλες εταιρείες και τοπικές/περιφερειακές αρχές να προσλάβουν εξειδικευμένο προσωπικό όταν νέοι παράγοντες στην τοπική/περιφερειακή οικονομία προσφέρουν υψηλότερους μισθούς. Μια εισροή υψηλά αμειβόμενου προσωπικού μπορεί επίσης να κάνει τη στέγαση, τις υπηρεσίες και τα αγαθά πιο ακριβά για ολόκληρο τον πληθυσμό. Σε πολλές περιπτώσεις, υπάρχει μεγάλος αριθμός εργαζομένων κατά τη διάρκεια μιας σχετικά σύντομης φάσης κατασκευής. Η παρουσία τους μπορεί να έχει αποσταθεροποιητική επίδραση σε μια μικρή τοπική κοινωνία.

επαγγελματιών» (Nye and Jenkins, 2016), τα νησιά μπορούν επίσης να προσελκύσουν νέες κατηγορίες οικονομικά ενεργών ατόμων που μπορούν ελεύθερα να επιλέγουν τα κριτήρια ποιότητας ζωής που θα καθοδηγούν την επιλογή του τόπου διαμονής τους. Από αυτή την άποψη, οι φυσικές ανέσεις σε συνδυασμό με την αίσθηση ηρεμίας και ασφάλειας μπορούν να κάνουν τα νησιά ιδιαίτερα ελκυστικά.

Τρίτον, τα νησιά έχουν ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα έναντι άλλων εδαφών. Σε σύγκριση με ηπειρωτικά εδάφη ισοδύναμου μεγέθους, το νησί τείνει να έχει ισχυρότερη εμπορική ταυτότητα. Είναι γνωστά σε μεγαλύτερο εγχώριο και διεθνές κοινό. Αυτό μπορεί να είναι ένα πλεονέκτημα κατά τη σήμανση προϊόντων από ένα νησί. Πολλά μικρότερα νησιά χαρακτηρίζονται από σχετικά μικρές αποστάσεις στην ξηρά και οικισμούς συγκεντρωμένους κατά μήκος της ακτογραμμής, προσφέροντας δυνατότητες ανάπτυξης των δημόσιων συγκοινωνιών. Τα νησιά τείνουν επίσης να έχουν συγκεκριμένες ευκαιρίες ανάπτυξης στους τομείς του τουρισμού, της «γαλάζιας οικονομίας», της πρόσβασης σε θαλάσσιους φυσικούς πόρους και της παραγωγής ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.

Τέταρτον, οι πρόσφατες εξελίξεις μπορεί να διαδραματίσουν θετικό ρόλο υπέρ των νησιών. Η ψηφιοποίηση μπορεί να αλλάξει τα δεδομένα. Εκτός από την προσέλκυση τηλεργαζόμενων, όπως προαναφέρθηκε, μπορεί να διευκολύνει τις νησιωτικές εταιρείες και τις δημόσιες αρχές να έχουν πρόσβαση στην εμπειρογνωμοσύνη που χρειάζονται, π.χ. με την πρόσληψη προσωπικού που ως επί το πλείστον εργάζεται από άλλη τοποθεσία. Η τηλεϊατρική προσφέρει ένα παράδειγμα τέτοιας αλλαγής.

Η σημασία των θαλάσσιων πόρων αυξάνεται επίσης με την πράσινη μετάβαση της Ευρώπης, π.χ. για την παραγωγή ανανεώσιμης ενέργειας από υπεράκτια αιολικά πάρκα.

Προφανώς, η νησιωτικότητα δημιουργεί επίσης μια σειρά από προκλήσεις. Η πρώτη και η πιο προφανής από αυτές είναι η χαμηλή προσβασιμότητα και συνδεσιμότητα. Η φυσική αποσύνδεση από την ηπειρωτική χώρα προκαλεί εξάρτηση από θαλάσσιες και αεροπορικές συνδέσεις. Ως εκ τούτου, η μετάβαση σε μεταφορές χωρίς ορυκτά καύσιμα αποτελεί μεγάλη πρόκληση. Η εξάρτηση από περιορισμένο αριθμό υπηρεσιών μεταφορών εκθέτει επίσης τα νησιά σε διακοπές των συνδέσεων, π.χ. σε περίπτωση ακραίων καιρικών φαινομένων. Για τις εταιρείες, η νησιωτικότητα συνδέεται με περιορισμένη πρόσβαση σε υπηρεσίες υλικοτεχνικής υποστήριξης και υψηλότερο κόστος. Ενδεχομένως να χρειαστεί να έχουν περισσότερα αποθέματα προκειμένου να διατηρήσουν την παραγωγή τους ακόμη και σε περίπτωση διακοπής των υπηρεσιών μεταφοράς.

Οι εποχικές διακυμάνσεις στη ζήτηση για υπηρεσίες μεταφορών μπορεί να καταστήσουν ασύμφορη για τους ιδιωτικούς φορείς τη διατήρηση των μεταφορών καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Η παροχή επαρκούς προσβασιμότητας για τους κατοίκους και τις εταιρείες απαιτεί συνεπώς οι δημόσιες συμβάσεις υπηρεσιών ή άλλες ρυθμίσεις να αντισταθμίζουν την περιορισμένη παροδική παροχή υπηρεσιών μεταφορών από παράγοντες της αγοράς. Το ESPON BRIDGES εκπόνησε επισκόπηση των μοντέλων παροχής υπηρεσιών μεταφορών, με το πιο συχνό να είναι οι συμβάσεις δημόσιων υπηρεσιών. Τέτοιες συμβάσεις μπορεί να είναι περίπλοκες για τις τοπικές και περιφερειακές αρχές, ειδικά όταν μόνο λίγοι παράγοντες της αγοράς είναι σε θέση να υποβάλουν προσφορές.

Η διασφάλιση της παροχής υπηρεσιών μεταφορών υψηλής ποιότητας σε δίκαιη τιμή για τους νησιώτες και τις δημόσιες αρχές απαιτεί υψηλά επίπεδα εμπειρογνωμοσύνης στην οργάνωση των διαδικασιών υποβολής προσφορών, στη διαπραγμάτευση των συμβάσεων, στην παρακολούθηση της αποτελεσματικής παροχής υπηρεσιών μεταφοράς και στη διαχείριση των σχέσεων με τους παρόχους υπηρεσιών. Γενικότερα, οι αγορές εμπορικών κέντρων μπορεί να δυσκολέψουν την επίτευξη οικονομικής αποδοτικότητας μέσω του ανταγωνισμού στην προμήθεια υπηρεσιών κοινής ωφέλειας. Ως εκ τούτου, ορισμένες από τις υποθέσεις των πολιτικών της ΕΕ που προωθούν την ελευθέρωση στην παροχή υπηρεσιών κοινής ωφέλειας ενδέχεται να μην ισχύουν. Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές σε νησιά στα οποία βρίσκονται ορισμένες ιδιωτικές εταιρείες εκ των πραγμάτων σε μονοπωλιακή ή ολιγοπωλιακή κατάσταση για την παροχή συγκεκριμένων υπηρεσιών.

Αυτό ισχύει για παράδειγμα για τις υπηρεσίες πορθμείων. Οι ακτοπλοϊκές υπηρεσίες στην Ελλάδα ελευθερώθηκαν το 2002. Αυτό λέγεται ότι οδήγησε σε «υψηλή συγκέντρωση σε διαδρομές που εξυπηρετούν νησιά εμπορικού ενδιαφέροντος» και «αξιοσημείωτη μείωση, ή και πλήρη εξάλειψη σε ορισμένες περιπτώσεις, των θαλάσσιων υπηρεσιών προς νησιά με χαμηλή ζήτηση μεταφορών» (Lekakou

et al., 2019). Συνολικά, υπάρχουν συνήθως το πολύ δύο φορείς που ανταγωνίζονται για κάθε γραμμή και έντεκα ναυτιλιακές εταιρείες συνολικά εκμεταλλεύονται τις κύριες γραμμές (Lekakou et al., 2019). Το 2020 τρεις εταιρείες[6] συγκέντρωναν μεταξύ 40 και 50 % της συνολικής κίνησης στην Ελλάδα (XRTC Business Consultants Ltd, 2021). Μεταξύ 2015 και 2020, μεγάλες εταιρείες συμμετείχαν σε συνεργασίες και στρατηγικές αμοιβαίας ιδιοκτησίας προκειμένου να είναι καλύτερα εξοπλισμένες για να αντιμετωπίσουν τον ανταγωνισμό. Ταυτόχρονα, μικρότεροι παράγοντες εισήλθαν στην ελληνική αγορά ακτοπλοϊκών υπηρεσιών την ίδια περίοδο (XRTC Business Consultants Ltd, 2018). Παρότι αυτό αύξησε τον ανταγωνισμό σε ορισμένες γραμμές, μένει να επαληθευτεί εάν είχε αντίκτυπο στο κόστος και την ποιότητα των συνδέσεων με μικρά και απομακρυσμένα νησιά.

Λόγω του χαμηλού οικονομικού και δημογραφικού μεγέθους τα μικρότερα νησιά είναι δύσκολο να επωφεληθούν από οικονομίες κλίμακας. Κατά συνέπεια, οι νησιωτικοί πληθυσμοί και οι δημόσιες αρχές αντιμετωπίζουν υψηλότερο κόστος ανά μονάδα για την παροχή υπηρεσιών γενικού συμφέροντος και τη λειτουργία άλλων εμπορικών δραστηριοτήτων που στοχεύουν νησιωτικούς πληθυσμούς.

Οι μικρές αγορές εργασίας είναι επίσης περισσότερο εκτεθειμένες σε αναντιστοιχίες μεταξύ των δεξιοτήτων που χρειάζονται οι εταιρείες και εκείνων που προσφέρονται από το εργατικό δυναμικό. Ορισμένες ομάδες, π.χ. νέοι πτυχιούχοι ή γυναίκες, δυσκολεύονται να ενσωματωθούν στην αγορά εργασίας και επιλέγουν να μετακομίσουν στην ηπειρωτική χώρα. Οι δημόσιες πολιτικές που διασφαλίζουν ότι οι δραστηριότητες τυπικής εκπαίδευσης, κατάρτισης και δια βίου μάθησης ευθυγραμμίζονται με τις τοπικές ανάγκες και ευκαιρίες είναι επομένως ιδιαίτερα σημαντικές στα νησιά. Η κοινωνικά ισόρροπη ανάπτυξη των νησιών προϋποθέτει επίσης μέτρα για την αντιστάθμιση των διαρθρωτικά ανισόρροπων προτύπων μετανάστευσης. Καθώς τα περισσότερα μικρά νησιά δεν έχουν ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, οι νέοι μετακινούνται για σπουδές. Μόνο ένα μέρος αυτών των ατόμων επιστρέφει μετά την αποφοίτησή τους. Η διαρροή εγκεφάλων οφείλεται επίσης στο ότι τα νησιά δεν προσφέρουν επαρκώς ελκυστικές ευκαιρίες απασχόλησης που να αντιστοιχούν στο επίπεδο των προσόντων των ατόμων που αναζητούν εργασία.

Οι πολιτικές βιώσιμης ανάπτυξης που στοχεύουν τα νησιά πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους φυσικούς περιορισμούς στην ανάπτυξη. Στα νησιά της Μεσογείου, η παροχή γλυκού νερού αποτελεί βασικό περιορισμό. Οι μονάδες αφαλάτωσης μπορούν να βοηθήσουν στην αντιστάθμιση της περιορισμένης πρόσβασης σε γλυκό νερό, αλλά συμβάλλουν στη σημαντική κατανάλωση ενέργειας. Η ευπάθεια του οικοσυστήματος είναι ένας ακόμη συχνός περιορισμός που πρέπει να ληφθεί υπόψη. Το μικρό μέγεθος των νησιωτικών οικοσυστημάτων και τα πολλά αυτοφυή είδη τους μπορεί να τα καταστήσουν ιδιαίτερα ευάλωτα σε εξωτερικούς κλονισμούς. Η κλιματική αλλαγή δημιουργεί πρόσθετες προκλήσεις από αυτή την άποψη. Συνδέεται επίσης με συχνότερα ακραία καιρικά φαινόμενα. Οι νησιωτικές περιοχές μπορεί να είναι ιδιαίτερα εκτεθειμένες σε καταιγίδες και πλημμύρες. Οι διαθέσιμοι πόροι για παρέμβαση σε περίπτωση σοβαρών έκτακτων περιστατικών (π.χ. πυροσβέστες, ιατρικό προσωπικό έκτακτης ανάγκης) είναι επίσης συχνά πιο περιορισμένοι από ό,τι σε άλλες περιοχές.

Όσον αφορά την εδαφική διακυβέρνηση, τα μικρά νησιά χαρακτηρίζονται συχνά από υψηλό επίπεδο εγγύτητας μεταξύ των εκλεγμένων αντιπροσώπων, των ανώτερων αξιωματούχων και των ενδιαφερομένων. Έχει παρατηρηθεί ότι αυτό μπορεί να προκαλέσει έναν βαθμό πελατειακών σχέσεων που παρεμποδίζουν την ορθή εφαρμογή των μέτρων πολιτικής (Baldacchino, 2012; Corbett, 2018; Veenendaal, 2019). Η βελτιωμένη πολυεπίπεδη εδαφική διακυβέρνηση, και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αποτελεί μέρος της λύσης για την αντιμετώπιση αυτών των ζητημάτων. Μπορούν επίσης να προωθηθούν προσεγγίσεις ολοκληρωμένης εδαφικής ανάπτυξης, που προωθούν ενεργά τη συμμετοχή του κοινού στις διαδικασίες χάραξης πολιτικής.

Η νησιωτικότητα είναι επομένως εν γένει μια εδαφική ιδιαιτερότητα, η οποία συνδέεται με μια σειρά πλεονεκτημάτων και προκλήσεων. Ο βασικός στόχος για μια πολιτική εδαφικής ανάπτυξης είναι να μετατρέψει τα περιουσιακά στοιχεία σε αποτελεσματικές οικονομικές δυνατότητες, διασφαλίζοντας παράλληλα ότι οι αναπτυξιακές ελλείψεις που μπορεί να προκύψουν από τις προκλήσεις της νησιωτικότητας αντισταθμίζονται ή ξεπερνιούνται αποτελεσματικά. Ταυτόχρονα, οι συγκεκριμένες περιβαλλοντικές και κοινωνικές ευπάθειες των νησιωτικών περιοχών πρέπει να ληφθούν υπόψη για να

[6] ANEX, Attica Group και Minoan Lines

εξασφαλιστεί μια ανθεκτική ανάπτυξη με μεσοπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη προοπτική, ενόψει των αβεβαιοτήτων που αφορούν τις μελλοντικές συνθήκες πλαισίου και την πιθανότητα εμφάνισης εξωτερικών κραδασμών.

Ενόψει της αξιολόγησης της συμβολής του ΠΕΠ Βορείου Αιγαίου στην ισόρροπη και βιώσιμη εδαφική ανάπτυξη, η μελέτη αξιολογεί πρώτα τη συγκεκριμένη κατάσταση της περιφέρειας με βάση τα διαθέσιμα δεδομένα.

3 Κατανόηση του πλαισίου

Το Βόρειο Αιγαίο είναι μια νησιωτική περιοχή με τρία μεγάλα νησιά (Λέσβος, Χίος και Σάμος), καθένα από τα οποία ανήκει σε διαφορετική περιφέρεια NUTS 3. Υπάρχουν επίσης δύο νησιά μεσαίου μεγέθους, η Λήμνος και η Ικαρία. Όλα αυτά τα μεγάλα και μεσαίου μεγέθους νησιά διαθέτουν αεροδρόμια. Η περιφέρεια περιλαμβάνει επίσης τέσσερα μικρότερα κατοικημένα νησιά: τον Άγιο Ευστράτιο νότια της Λήμνου, τα Ψαρά και τις Οινούσσες δυτικά και ανατολικά αντίστοιχα της Χίου και τους Φούρνους και τη Θύμαινα μεταξύ Σάμου και Ικαρίας. Ως εκ τούτου, η περιφέρεια του Βορείου Αιγαίου χαρακτηρίζεται από καταστάσεις διπλής νησιωτικότητας, δηλαδή μικρότερα νησιά η «ηπειρωτική χώρα» των οποίων είναι ένα μεγαλύτερο νησί.

Η νησιωτική περιοχή βρίσκεται κοντά στην τουρκική ενδοχώρα. Οι γεωπολιτικές εντάσεις περιορίζουν τη λειτουργική ολοκλήρωση με αυτές τις γειτονικές περιοχές. Αυτό επιτείνει τη νησιωτικότητα του Βορείου Αιγαίου. Από ορισμένες απόψεις, η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου βρίσκεται επίσης αντιμέτωπη με τις προκλήσεις μιας παραμεθόριας περιοχής στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτό ήταν ιδιαίτερα εμφανές κατά τη διάρκεια της προσφυγικής κρίσης (βλ. ενότητα 3.4).

Σε σύγκριση με άλλες νησιωτικές περιοχές της Ελλάδας όπως το Νότιο Αιγαίο και τα Ιόνια Νησιά, η Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου έχει σχετικά χαμηλή τουριστική ένταση. Όπως και το μεγαλύτερο μέρος της Ελλάδας, έχει γνωρίσει πληθυσμιακή μείωση τα τελευταία χρόνια. Αυτά τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά περιγράφονται με περισσότερες λεπτομέρειες στις ενότητες 3.3 και 3.4 παρακάτω.

Χάρτης 1 Επισκόπηση Χάρτη της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου

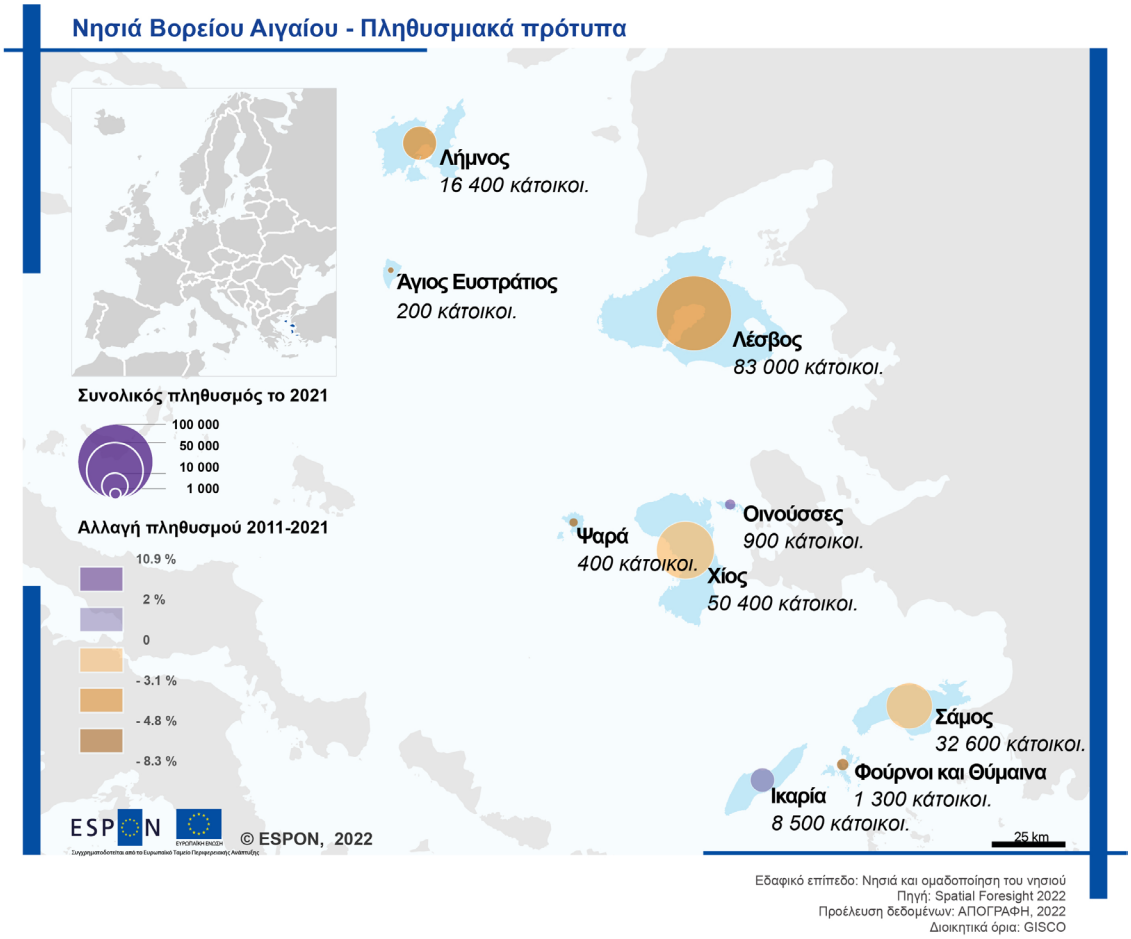

Δυστυχώς, διατίθενται πολύ λίγα σύνολα δεδομένων σε επίπεδο δήμων των νησιών. Η παρακάτω ανάλυση βασίζεται, κατά περίπτωση, σε υποπεριφερειακά δεδομένα. Ωστόσο, σε πολλές περιπτώσεις, μπορούν να γίνουν παρατηρήσεις μόνο σε επίπεδο Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου στο σύνολό της. Αυτές οι παρατηρήσεις παρέχουν συναφείς πληροφορίες σχετικές με το σχεδιασμό και την υλοποίηση ΟΕΕ μικρών νησιών, αλλά προφανώς δεν προσφέρουν ικανοποιητική βάση για συστάσεις τεκμηριωμένες από στοιχεία για το σχεδιασμό και την υλοποίησή της.

3.1 Δημογραφικές τάσεις

Τα νησιά του Βορείου Αιγαίου παρουσίασαν μείωση πληθυσμού μεταξύ 2011 και 2021 (Πίνακας 1). Κατά την περίοδο αυτή, ο πληθυσμός μειώθηκε σχεδόν κατά 4% στη Λέσβο, κατά 1% στη Σάμο και σχεδόν 2% στις περιφέρειες NUTS 3 της Χίου. Η περιφέρεια παρουσιάζει μια σταθερά ασθενή αρνητική φυσική αύξηση του πληθυσμού. Ο συνολικός πληθυσμός της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου αυξήθηκε από 199 000 το 2011 σε 194 000 το 2021. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με τη γειτονική περιοχή του Νοτίου Αιγαίου, η οποία παρουσίασε αύξηση πληθυσμού κατά 5% μεταξύ 2011 και 2021. Ωστόσο, σε σύγκριση με την Ελλάδα συνολικά, η μείωση του πληθυσμού στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου είναι περιορισμένη. Μόνο η περιφέρεια της Αθήνας (Αττική) και η Κρήτη έχουν χαμηλότερη πληθυσμιακή μείωση.

Ο πληθυσμός της περιφέρειας μειώθηκε ραγδαία τις δεκαετίες του 1960 και του 1970, στη συνέχεια σημείωσε μέτρια αύξηση τις δεκαετίες του 1980 και του 1990 και παρουσίασε μέτρια μείωση στις δεκαετίες 2000 και 2010Εικόνα 1). Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι δημογραφικές τάσεις ήταν σχετικά σταθερές στα τρία μεγαλύτερα νησιά της Λέσβου, της Χίου και της Σάμου. Η Λήμνος γνώρισε ισχυρότερη πτώση στις δεκαετίες του 1970 και του 1980, ενώ η Ικαρία παρουσίασε μεγαλύτερη πληθυσμού 10% τη δεκαετία του 1990. Μεταξύ των μικρότερων νησιών, οι Οινούσσες και ο Άγιος Ευστράτιος γνώρισαν μαζική μείωση πληθυσμού τις δεκαετίες του 1960 και του 1970[7], ακολουθούμενη από ανάκαμψη πληθυσμού τη δεκαετία του 1990 (Εικόνα 2). Ο πληθυσμός των Ψαρών παρουσίασε συνεχή μείωση μεταξύ 1961 και 2011, από 578 σε 412 κατοίκους. Ο πληθυσμός των Φούρνων παραμένει σχετικά σταθερός από το 1991, σε επίπεδο αντίστοιχο με αυτό του 1961. Συνολικά, τα μικρά νησιά εμφανίζουν αντιθετικές δημογραφικές τάσεις και μια τάση προς μεγαλύτερη δημογραφική μείωση μεταξύ 2001 και 2011.

Πίνακας 1 Αλλαγή πληθυσμού ανά περιφέρεια μεταξύ 2011 και 2021

Περιφέρειες	2011	2021	Πληθυσμιακή αλλαγή
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	608 182	562 069	-7,6%
Κεντρική Μακεδονία	1 88 108	1 792 069	-4,8%
Δυτική Μακεδονία	283 689	255 056	-10,1%
Ήπειρος	336 856	319 543	-5,1%
Θεσσαλία	732 762	687 527	-6,2%
Κεντρική Ελλάδα	547 390	505 269	-7,7%
Ιόνια Νησιά	207 855	200 726	-3,4%
Δυτική Ελλάδα	679 796	643 349	-5,4%
Πελοπόννησος	577 903	538 366	-6,8%
Αττική	3 828 434	3 792 469	-0,9%
Βόρειο Αιγαίο	199 231	194 136	-2,6%
Νότιο Αιγαίο	309 015	324 542	5,0%
Κρήτη	623 065	617 360	-0,9%

[7] Ο Άγιος Ευστράτιος χρησιμοποιήθηκε ως στρατιωτική φυλακή μεταξύ 1967 και 1974. Ένας σεισμός κατέστρεψε την πλειονότητα των σπιτιών το 1968.

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ – Απογραφή πληθυσμού-κατοικιών 2021

Εικόνα 1 Πληθυσμιακή αλλαγή ανά νησί μεταξύ 1961 και 2021

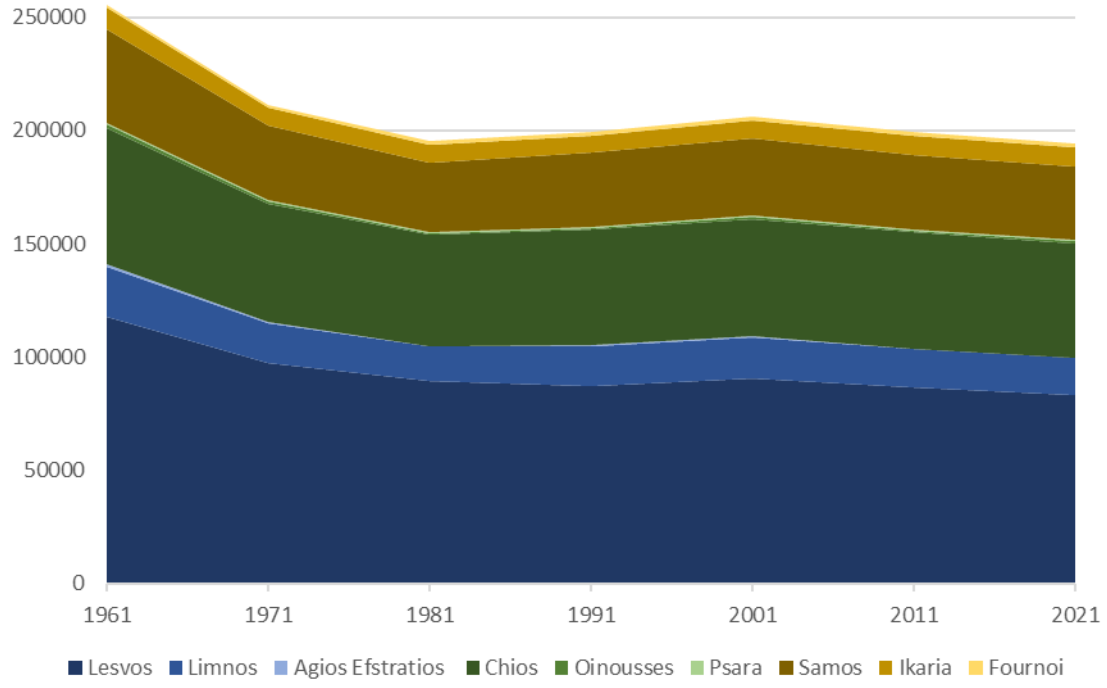

Πηγές: Eurostat πληθυσμιακά στοιχεία δήμων (1961-2011) και ΕΛΣΤΑΤ – απογραφή πληθυσμού-κατοικιών 2021

Εικόνα 2 Πληθυσμιακή αλλαγή αναφορικά με το 1961 στα μικρότερα νησιά

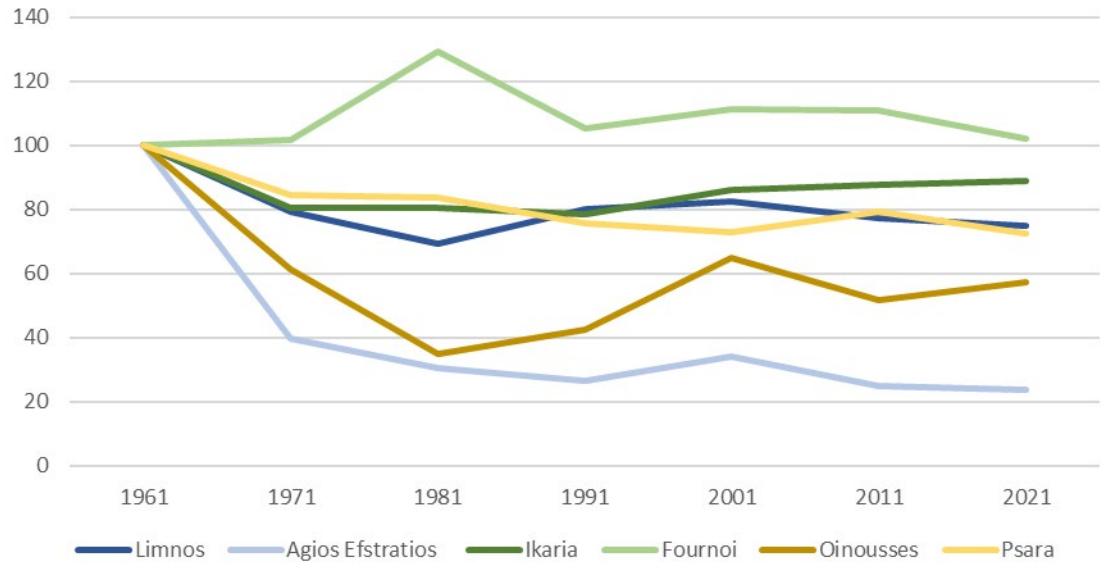

Πηγές: Eurostat πληθυσμιακά στοιχεία δήμων (1961-2011) και ΕΛΣΤΑΤ – απογραφή πληθυσμού-κατοικιών 2021

Υπάρχουν σημαντικές ανισότητες μεταξύ των φύλων στον νεαρό πληθυσμό σε ηλικία εργασίας (15 έως 34 ετών). Αυτές οι ανισότητες αυξήθηκαν σημαντικά μεταξύ 2014 και 2020 (Εικόνα 3). Το ποσοστό των ανδρών σε αυτήν την ηλικιακή ομάδα αυξήθηκε από 56% το 2014 σε σχεδόν 64% το 2020. Ταυτόχρονα, ο πληθυσμός αυτής της ηλικιακής ομάδας αυξήθηκε κατά 26%, δηλαδή πολύ περισσότερο από τον πληθυσμό συνολικά. Αυτό συνδέεται εν μέρει με την εισροή προσφύγων από τη Συρία, η πλειονότητα των οποίων ήταν νεαρής ηλικίας (Murray, 2015; Pew Research Centre, 2016). Ωστόσο, οι άνδρες αυτής της ηλικιακής ομάδας υπερεκπροσωπούνταν και το 2014, πριν από την προσφυγική κρίση. Ως εκ τούτου, εμπλέκονται και άλλοι παράγοντες, όπως η παρουσία πολυάριθμων στρατιωτικών βάσεων στην περιοχή. Τόσο το 2014 όσο και το 2021, τα ποσοστά των νέων ανδρών στον πληθυσμό ηλικίας 15 έως 34 ετών ήταν υψηλότερα στη Σάμο (58,4% και 66,5%, αντίστοιχα) και στη Χίο (56,9% και 63,4%) από ό,τι στη Λέσβο (56,3% και 62,0%). Η υπερεκπροσώπηση των νεαρών ανδρών είναι επομένως ισχυρότερη στις λιγότερο κατοικημένες νησιωτικές υποπεριφέρειες.

Μεταξύ 2014 και 2021, όλες οι περιφέρειες NUTS3 του Βορείου Αιγαίου παρουσίασαν επίσης σημαντικές αυξήσεις στον αριθμό των παιδιών: +34% των νέων 0–14 ετών στη Λέσβο, +45% στη Σάμο και +23 στη Χίο. Οι ανάγκες για σχολεία και άλλες υποδομές που καλύπτουν τις ανάγκες αυτών των ηλικιακών ομάδων έχουν επομένως αυξηθεί. Τα σχετικά ποσοστά των ηλικιωμένων στον πληθυσμό έχουν μειωθεί (βλ Εικόνα 3 έως Εικόνα 6). Ωστόσο, σε απόλυτους αριθμούς, ο αριθμός των ηλικιωμένων έχει αυξηθεί: +9,6% των πολιτών άνω των 70 ετών στη Λέσβο, +8,8% στη Σάμο και +10,5% στη Χίο. Ως εκ τούτου, οι δημόσιες αρχές αντιμετωπίζουν πολλαπλές παράλληλες προκλήσεις στην παροχή υπηρεσιών και υποδομών υγείας και εκπαίδευσης.

Εικόνα 3 Πυραμίδες επικάλυψης ηλικίας για την Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου το 2014 και το 2020[8]

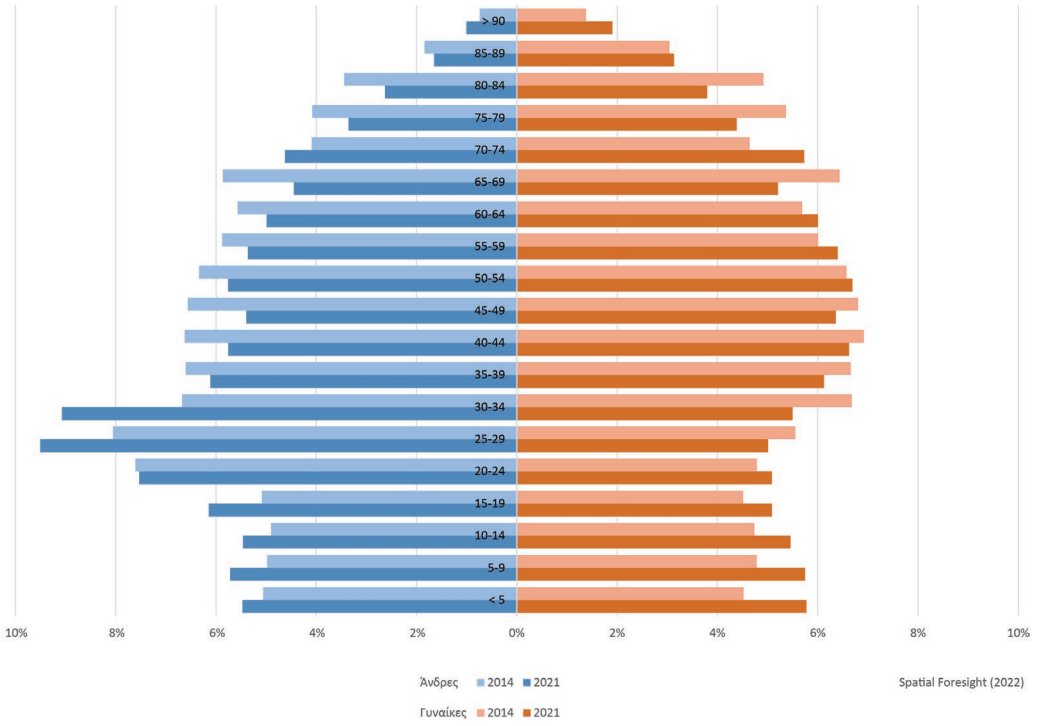

[8] Οι ηλικιακές πυραμίδες βασίζονται σε στοιχεία της Eurostat. Η εκτίμηση του συνολικού περιφερειακού πληθυσμού που παρέχεται από τη Eurostat για την 1η Ιανουαρίου 2021 είναι 229 155 κάτοικοι, ενώ τα στοιχεία από την απογραφή του 2021 δείχνουν ότι ο περιφερειακός πληθυσμός είναι 194 163 κάτοικοι. Η εκτίμηση της Eurostat είναι επομένως 18 % υψηλότερη από τα στοιχεία της απογραφής. Λαμβάνοντας υπόψη την έκταση αυτής της διαφοράς, η αξιοπιστία των δεδομένων για τον πληθυσμό ανά ηλικιακή ομάδα είναι αμφίβολη.

Εικόνα 4 Πυραμίδες επικάλυψης ηλικίας για την Περιφέρεια της Λέσβου το 2014 και το 2020

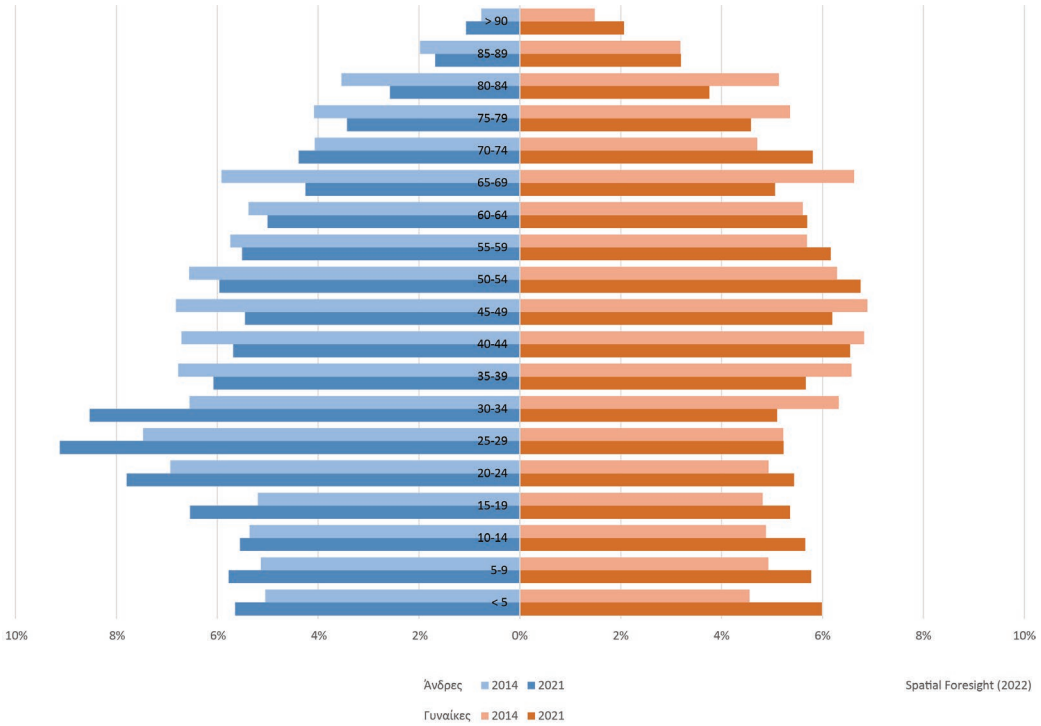

Εικόνα 5 Πυραμίδες επικάλυψης ηλικίας για την Περιφέρεια της Σάμου το 2014 και το 2020

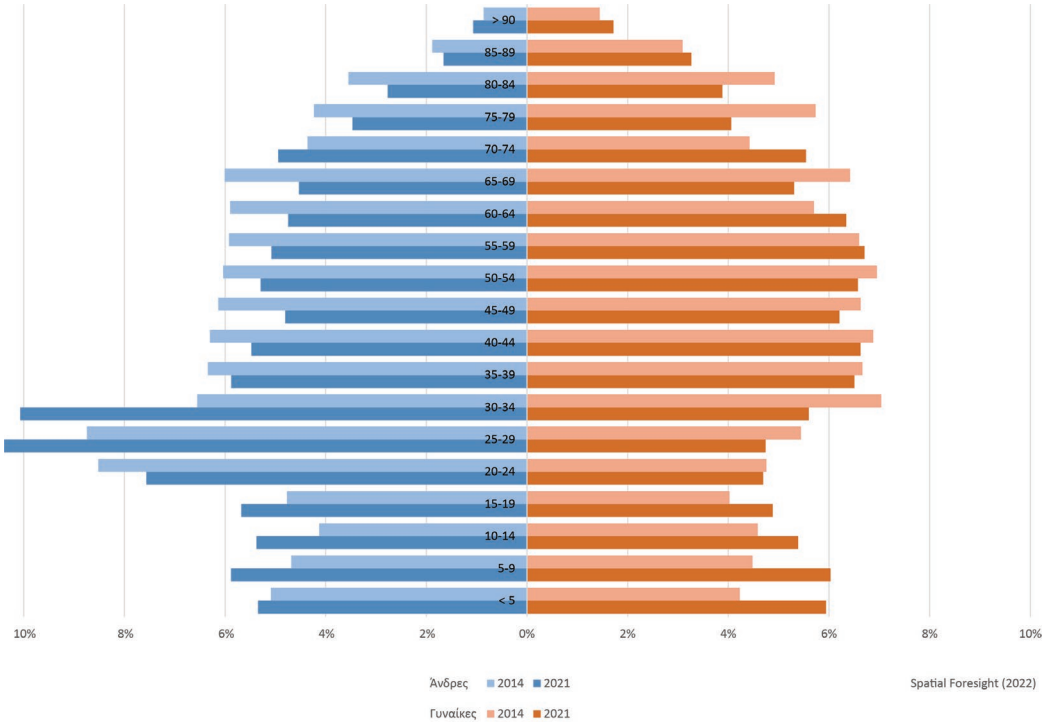

Εικόνα 6 Πυραμίδες επικάλυψης ηλικίας για την Περιφέρεια της Χίου το 2014 και το 2020

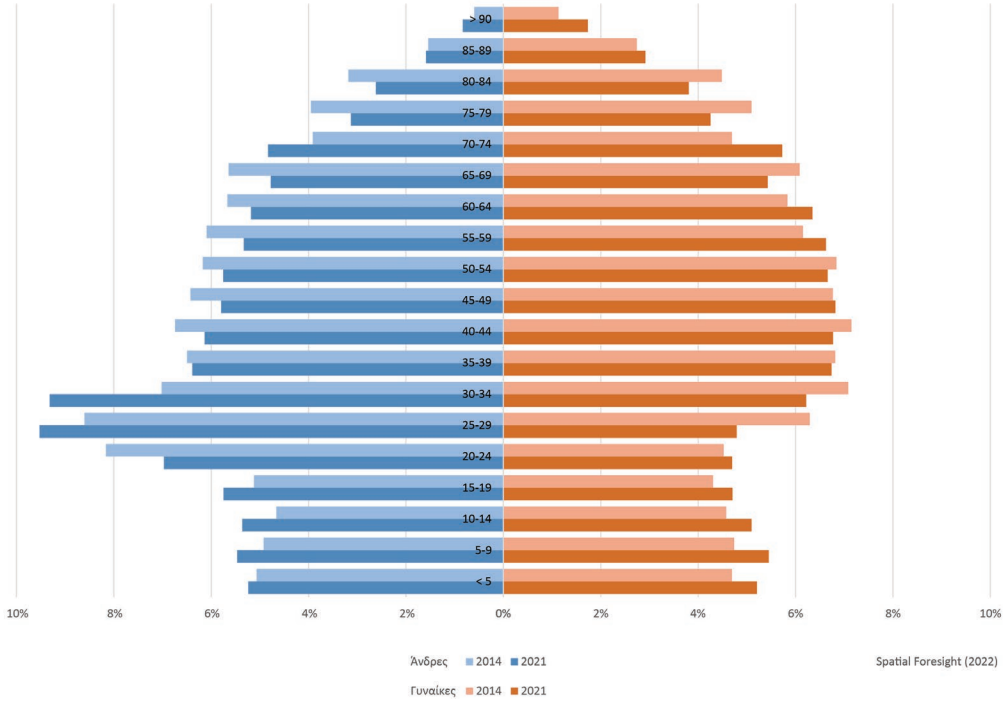

3.2 Μετανάστευση

Πάνω από το 80% των παράνομων εισόδων και παραμονής κατά το έτος της προσφυγικής κρίσης του 2015 σημειώθηκαν στην περιοχή του Βορείου Αιγαίου (Εικόνα 7). Αυτό σημαίνει ότι οι αριθμοί των καταμετρημένων εγγραφών ξεπέρασαν τις 500 000 στη Λέσβο (πληθυσμός 2015 102 000 κάτοικοι), τις 120 000 στη Χίο (πληθυσμός 2015 53 000 κάτοικοι) και τις 104 000 στη Σάμο (πληθυσμός 2015 42 000 κάτοικοι). Κατά το ίδιο έτος, καταγράφηκαν 5 145 αφίξεις κατοίκων εκτός ΕΕ.

Μεταξύ 2016 και 2019, η περιφέρεια NUTS3 της Λέσβου είχε καθαρή είσοδο μεταναστευτικού πληθυσμού 19 846 κατοίκων. Ο αντίστοιχος αριθμός ανήλθε σε 8 525 κατοίκους για τη Σάμο και 6 797 κατοίκους για τη Χίο. Ως εκ τούτου, οι περισσότερες εγγεγραμμένες αφίξεις αφορούν πληθυσμό υπό διέλευση προς άλλους προορισμούς. Η φιλοξενία μεγάλου αριθμού προσφύγων εμπεριέχει ωστόσο μια μεγάλη πρόκληση. Από τη συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας του Μαρτίου του 2016, πολλοί μετανάστες έχουν αποτραπεί από το να ταξιδέψουν μεταξύ του νησιού άφιξης και της ηπειρωτικής Ελλάδας ή της ΕΕ. Μετά την πυρκαγιά που εκδηλώθηκε τον Σεπτέμβριο του 2020 στον προσφυγικό καταυλισμό της Μόριας στη Λέσβο, η Ύπατη Αρμοστεία ανέφερε ότι 11 500 αιτούντες άσυλο έμειναν χωρίς καταφύγιο[9]. Η Siegel (2022) περιγράφει τις «κρίσεις της Λέσβου» ως συνδυασμό μη διαχειρίσιμων καταστάσεων, έλλειψης ευρωπαϊκής αλληλεγγύης και επιπτώσεων της πανδημίας Covid-19 στην υποδοχή των μεταναστών.

Πιλοτικές δράσεις για την κοινωνική και οικονομική ένταξη των προσφύγων στους οποίους έχει χορηγηθεί άσυλο ή επικουρική προστασία έχουν εφαρμοστεί με χρηματοδότηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση, π.χ. μέσω του Προγράμματος Στήριξης Διαρθρωτικών Μεταρρυθμίσεων, για να συνοδεύσει τη μετάβαση από την ανθρωπιστική στήριξη σε μακροπρόθεσμες αναπτυξιακές λύσεις. Με βάση μια ανασκόπηση διεθνών και τοπικών συστάσεων, η Παγκόσμια Τράπεζα έχει συνθέσει συστάσεις για τέτοιες ενέργειες τον Δεκέμβριο του 2021 (World Bank, 2021). Αυτές οι συστάσεις θα μπορούσαν να είναι σχετικές για το σχεδιασμό και την εφαρμογή μέτρων ΠΕΠ κατά την προγραμματική περίοδο 2021-2027.

Μπορεί να είναι χρήσιμη η προσαρμογή αυτών των γενικών συστάσεων σε νησιωτικές κοινότητες όπως αυτές που βρίσκονται στην Περιφέρεια Αιγαίου. Η αποσύνδεση των αγορών εργασίας από γειτονικές περιοχές, για παράδειγμα, καθιστά ιδιαίτερα σημαντικό τον προσεκτικό εντοπισμό τομέων με τη μη ικανοποίηση της ζήτησης εργασίας. Οι διαδικασίες κοινωνικής ένταξης μπορεί επίσης να είναι διαφορετικές σε μικρές νησιωτικές κοινότητες, σε σύγκριση π.χ. με αστικούς οικισμούς στην ηπειρωτική χώρα.

[9] https://www.unhcr.org/news/briefing/2020/9/5f5b3a774/unhcr-shocked-fires-moria-asylum-center-ramping-support-affected-asylum.html.

Εικόνα 7 Αριθμοί αλλοδαπών που εισέρχονται παράνομα ανά περιφέρεια NUTS3 μεταξύ 2012 και 2019

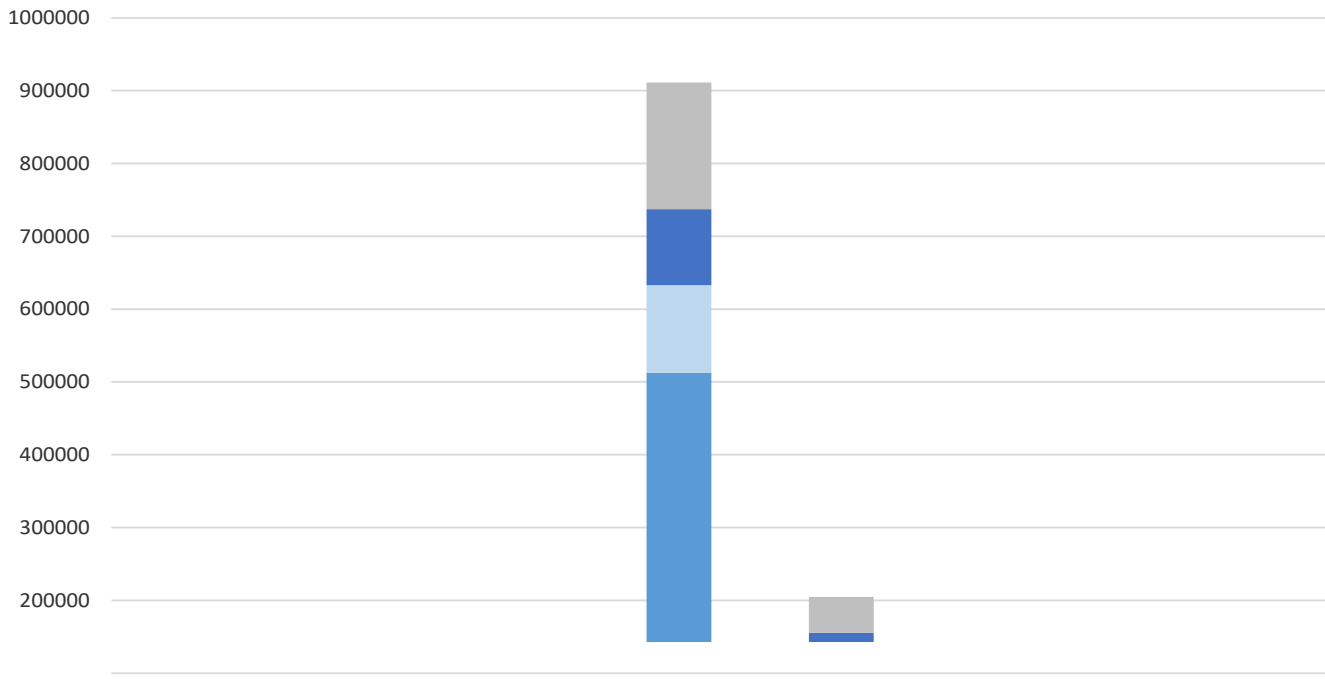

Πηγή: Ελληνικό Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου

3.3 Οικονομική ανάπτυξη

Η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου παρουσιάζεται γενικά ως μια περιφέρεια με σημαντικά χαμηλότερη παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών κατά κεφαλήν σε σύγκριση με την Ελλάδα συνολικά (Εικόνα 8). Οι διαφορές μεταξύ των υποπεριφερειών NUTS3 είναι πολύ περιορισμένες. Δυστυχώς, δεν μπόρεσαν να συγκεντρωθούν άλλοι δείκτες, όπως το εισόδημα των νοικοκυριών σε αυτό το γεωγραφικό επίπεδο, για τον έλεγχο πιθανών αποκλίσεων μεταξύ των νησιών.

Μεταξύ 2011 και 2019, το ελληνικό ΑΕΠ μειώθηκε κατά -2,7% σε ευρώ, αλλά αυξήθηκε κατά 8,9% σε ΜΑΔ. Με άλλα λόγια, η χαμηλότερη παραγωγή αντισταθμίστηκε από χαμηλότερες τιμές για βασικά αγαθά και υπηρεσίες για τον γενικό πληθυσμό. Την ίδια περίοδο, η Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου παρουσίασε μείωση του ΑΕΠ κατά -5,4% σε ευρώ και αύξηση του ΑΕΠ σε ΜΑΔ κατά 5,9%. Η πτώση της παραγωγής ήταν επομένως πιο απότομη. Ωστόσο, μεταξύ 2019 και 2020, η μείωση του ΑΕΠ που προέκυψε από την επιδημία του COVID ήταν 9,8% στην Ελλάδα συνολικά (σε ευρώ), αλλά -8,6% στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου.

Οι αλλαγές στο ΑΕΠ ανά κάτοικο επηρεάζονται από την υψηλότερη δημογραφική ανάπτυξη στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου σε σχέση με την Ελλάδα συνολικά (Εικόνα 8).

Οι συνεισφορές διαφορετικών κλάδων στο περιφερειακό ΑΕΠ ποικίλλουν μεταξύ των περιφερειών NUTS 3 (βλ. Εικόνα 9). Ο αγροτικός τομέας είναι σχετικά σημαντικότερος στη Λέσβο από ό,τι στις άλλες δύο περιφέρειες, ενώ η περιφέρεια NUTS 3 της Σάμου είναι πιο εξειδικευμένη στο λιανικό εμπόριο, τη διαμονή και τις υπηρεσίες τροφίμων, δηλαδή βασικές δραστηριότητες που συνδέονται με τον τουρισμό. Στη Χίο είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένες οι δραστηριότητες που σχετίζονται με την ακίνητη περιουσία. Και οι τρεις περιφέρειες χαρακτηρίζονται από το μεγάλο μερίδιο της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας που δημιουργεί ο δημόσιος τομέας και την περιορισμένη ανάπτυξη των βιομηχανικών δραστηριοτήτων και των κατασκευών.

Αυτό αντανακλάται στα επίπεδα του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών, τα οποία κυμάνθηκαν γύρω σε 10 500 ΜΑΔ ανά κάτοικο στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου μεταξύ 2014 και 2019, ενώ έφτασαν τις 12 700 ΜΑΔ στην Ελλάδα συνολικά το 2019. Οι επιπτώσεις της επιδημίας COVID στα επίπεδα του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών δεν είναι ακόμη διαθέσιμες.

Εικόνα 8 Εξέλιξη του ΑΕΠ ανά κάτοικο σε ΜΑΔ μεταξύ 2011 και 2020

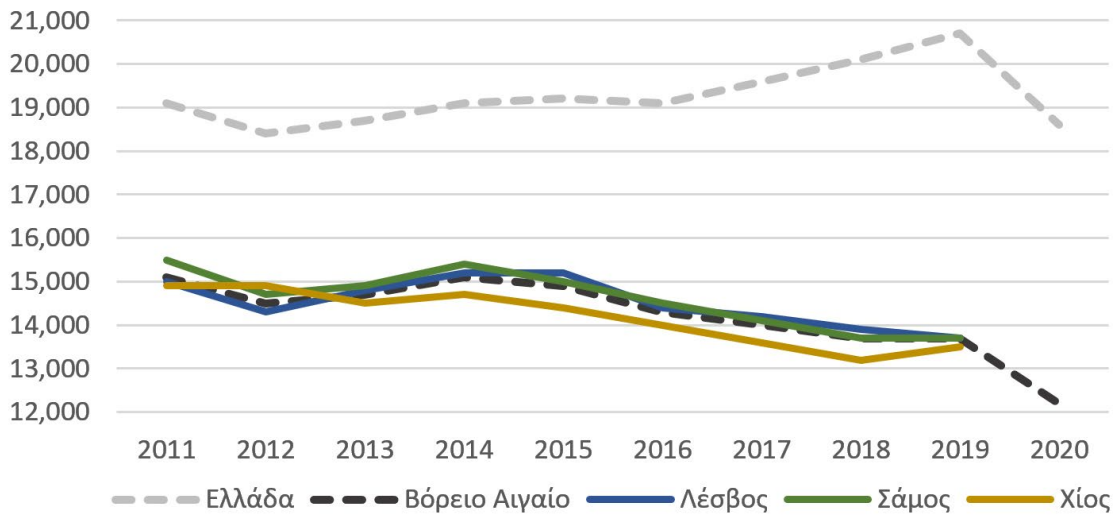

Πηγή: Eurostat

Εικόνα 9 Μερίδια ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας ανά κλάδο σε περιφέρειες NUTS 3

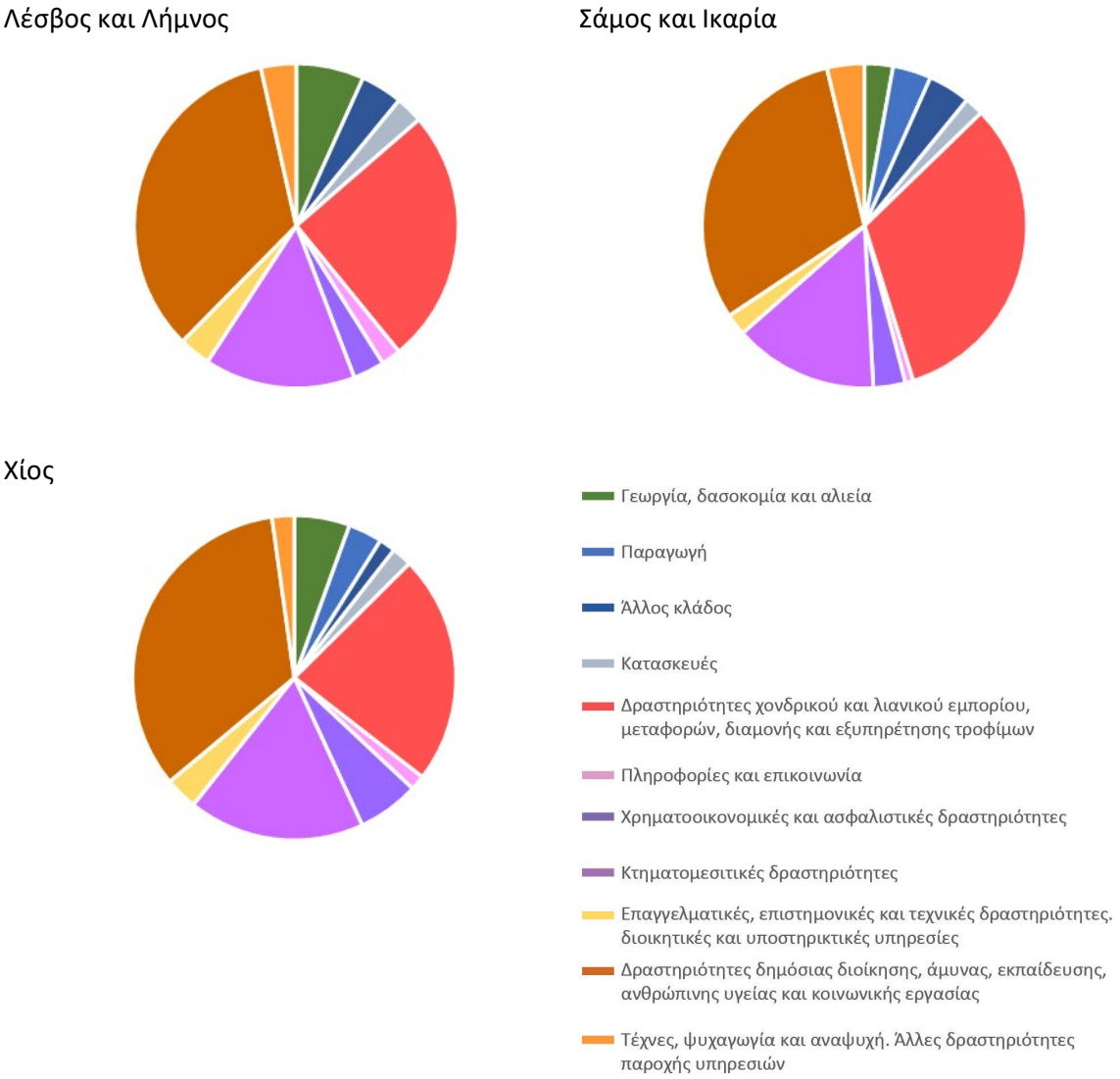

Εικόνα 10 Εξέλιξη του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών ανά κάτοικο στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου και στην Ελλάδα (σε ΜΑΔ)

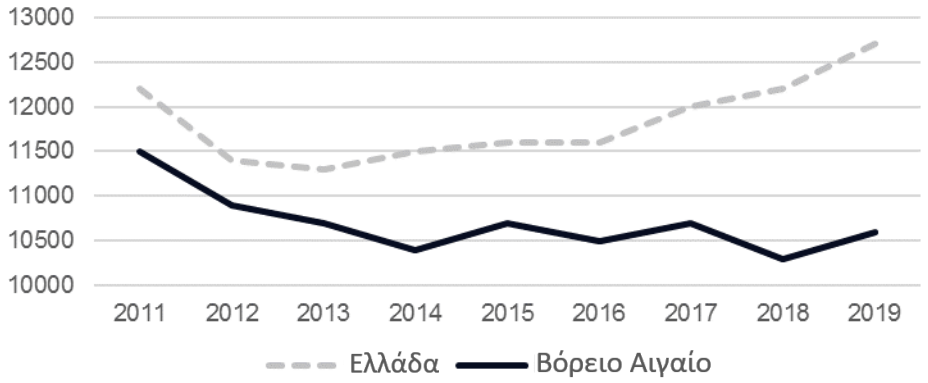

Πηγή: Eurostat

3.4 Αγορά εργασίας

Τα ποσοστά ανεργίας στην Ελλάδα κορυφώθηκαν μεταξύ 2008 και 2013, ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης (Εικόνα 11). Η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου ακολουθεί παρόμοια πορεία με την υπόλοιπη χώρα, αλλά με χαμηλότερες τιμές μεταξύ 2013 και 2016. Στη συνέχεια, τα ποσοστά ανεργίας μειώθηκαν από το 2018. Το μεγάλο ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων προκαλεί ιδιαίτερη ανησυχία (Εικόνα 15). Αυτά τα ποσοστά έχουν επίσης μειωθεί, αλλά παραμένουν σε υψηλό επίπεδο (8,4 % το 2021).

Τα ποσοστά απασχόλησης είναι πολύ χαμηλότερα από τον στόχο της Ευρώπης 2020 του 75% (Εικόνα 12). Ωστόσο, αυξήθηκαν σημαντικά μεταξύ 2014 και 2019, από 49% σε σχεδόν 61% στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου. Τα ποσοστά απασχόλησης έχουν αυξηθεί περισσότερο σε αυτήν την περιφέρεια από ό,τι στην Ελλάδα στο σύνολό της.

Τα ποσοστά ανεργίας μεταξύ των ατόμων με τριτοβάθμια εκπαίδευση αυξήθηκαν σημαντικά στο Βόρειο Αιγαίο μεταξύ 2012 και 2018, φτάνοντας πάνω από το 20%. Στη συνέχεια, σημείωσαν απότομη πτώση μέχρι το 2021 σε επίπεδα παρόμοια με αυτά που παρατηρούνται στην Ελλάδα στο σύνολό της (10,4 % στο Βόρειο Αιγαίο, 11 % στην Ελλάδα συνολικά). Κατά την ίδια περίοδο, τα ποσοστά ανεργίας των ατόμων με πρωτοβάθμια ή κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση μειώθηκαν επίσης, από 26,2% το 2017 σε 12,2% το 2021. Αυτό είναι σημαντικά χαμηλότερο από ό,τι στην Ελλάδα συνολικά (16,8 %), υποδηλώνοντας ότι τα άτομα με χαμηλά προσόντα βρίσκουν ευκολότερα εργασία στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου από ό,τι σε άλλα μέρη της χώρας. Τα ποσοστά ανεργίας των ατόμων με δευτεροβάθμια εκπαίδευση μειώθηκαν λιγότερο. Ποσοστά 16,5% παρατηρήθηκαν για την ομάδα αυτή στην περιφέρεια Βορείου Αιγαίου το 2021.

Οι ανισορροπίες των φύλων όσον αφορά την ανεργία είναι ιδιαίτερα σημαντικές στην Ελλάδα, με τα ποσοστά ανεργίας να είναι περίπου διπλάσια για τις γυναίκες σε σύγκριση με τους άνδρες (Εικόνα 14). Από το 2018, αυτές οι διαφορές μεταξύ γυναικών και ανδρών είναι πιο σημαντικές στην περιφέρεια Βορείου Αιγαίου απ' ότι στην υπόλοιπη Ελλάδα. Η διαφορά μεταξύ των ποσοστών ανεργίας ανδρών και γυναικών ήταν 9,3 ποσοστιαίες μονάδες στην περιφέρεια Βορείου Αιγαίου, έναντι 7,5 ποσοστιαίων μονάδων στην Ελλάδα συνολικά.

Μια άλλη πρόκληση είναι το υψηλό ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων (δηλαδή ατόμων που αναζητούν εργασία για τουλάχιστον ένα χρόνο). Το ποσοστό μακροχρόνιας ανεργίας ήταν 8,4% το 2021. Αυτό σημαίνει ότι λίγο πάνω από το 60 % των ανέργων ήταν μακροχρόνια άνεργοι. Αυτός ο δείκτης κορυφώθηκε στο 71,7% το 2015 και έκτοτε μειώθηκε. Ήταν σταθερά μερικές ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερα στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου σε σύγκριση με την Ελλάδα συνολικά.

Είναι δύσκολο να γίνει μια γενική εκτίμηση των αναντιστοιχιών στην αγορά εργασίας. Ωστόσο, μια ανάλυση των ελλείψεων εργατικού δυναμικού στον τουριστικό τομέα κατά την κορύφωση της θερινής περιόδου 2021 δείχνει ότι 1 900 από τις 7 100 θέσεις εργασίας που προβλέπονται από τα ξενοδοχεία του Βορείου Αιγαίου δεν μπόρεσαν να καλυφθούν. Αυτό το ποσοστό των θέσεων που δεν έχουν πληρωθεί (27 %) είναι από τα υψηλότερα στην Ελλάδα. Το ποσοστό των θέσεων που δεν έχουν πληρωθεί είναι ιδιαίτερα υψηλό για τις καμαριέρες (46 %).

Εικόνα 11 Ποσοστά ανεργίας Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου μεταξύ 2001 και 2021

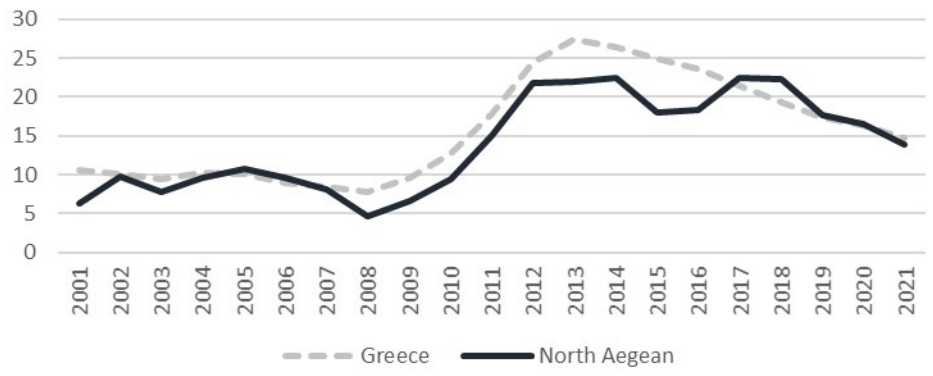

Πηγή: Eurostat

Εικόνα 12 Ποσοστά απασχόλησης Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου μεταξύ 2001 και 2021

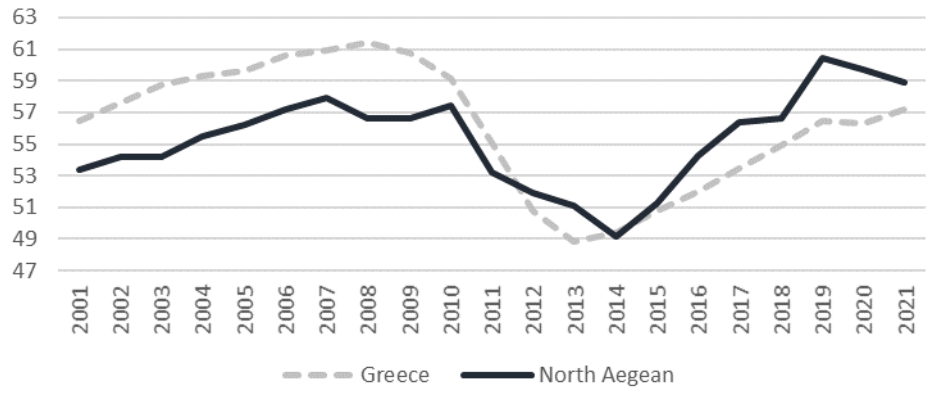

Πηγή: Eurostat

Εικόνα 13 Ποσοστά ανεργίας ανά επίπεδο εκπαίδευσης μεταξύ 2012 και 2021

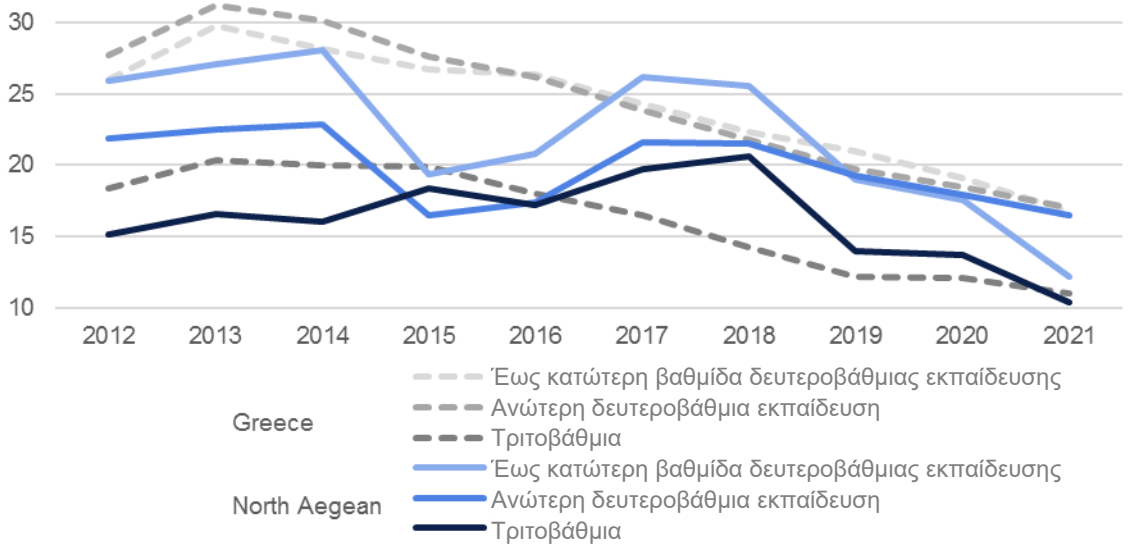

Πηγή: Eurostat

Εικόνα 14 Ποσοστά ανεργίας ανά φύλο μεταξύ 2012 και 2021

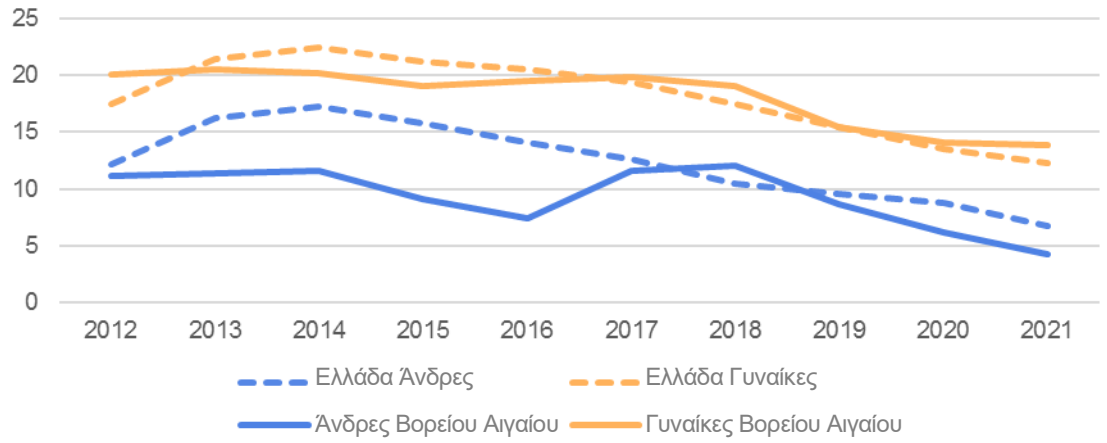

Πηγή: Eurostat

Εικόνα 15 Μακροχρόνια ποσοστά ανεργίας μεταξύ 2012 και 2021

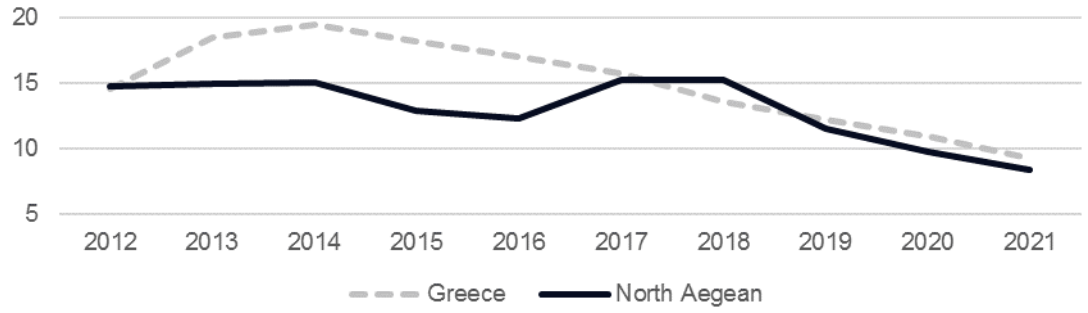

Πηγή: Eurostat

3.5 Τουρισμός

Σημαντικές δραστηριότητες που σχετίζονται με τον τουρισμό, όπως καταλύματα και εστιατόρια, παρείχαν εργασία για το 2% και 7% αντίστοιχα του απασχολούμενου εργατικού δυναμικού του Βορείου Αιγαίου το 2015. Τα αντίστοιχα ποσοστά το 2020 ήταν 2 % και 10 %, υποδηλώνοντας αύξηση της σχετικής σημασίας αυτού του τομέα[10].

Η Σάμος είναι ο σημαντικότερος τουριστικός προορισμός στην περιφέρεια Βορείου Αιγαίου, ακολουθούμενη από τη Λέσβο και μετά τη Χίο. Αυτά τα τρία νησιά παρουσίασαν μείωση της συχνότητας του τουρισμού το 2011 και το 2015 (μετά την προσφυγική κρίση). Η Σάμος παρουσίασε σημαντική αύξηση στη συχνότητα τουρισμού μεταξύ 2016 και 2018 (+51% διανυκτερεύσεις). Σημαντική ήταν η ανάπτυξη στη Λέσβο και τον Άγιο Ευστράτιο (+18%). Ωστόσο, ο τουρισμός στα δύο αυτά νησιά γνώρισε κάποια πτώση ήδη μεταξύ 2018 και 2019, δηλαδή πριν από την κρίση του COVID.

[10] Πηγή: ΕΝΘΕΤΟ

Η Χίος παρουσίασε πτώση της συχνότητας του τουρισμού κατά σχεδόν -30% μεταξύ 2010 και 2012, ισοδύναμη αύξηση την περίοδο 2012-2016, ακολουθούμενη από μέτρια πτώση μεταξύ 2016 και 2019. Η Λήμνος παρουσίασε μαζική αύξηση της συχνότητας τουρισμού μεταξύ 2014 και 2015 (+138%). Η συχνότητα του τουρισμού συνέχισε να αυξάνεται μέχρι το 2018. Η Λήμνος ξεχωρίζει ως νησί του Βορείου Αιγαίου με βασική συγκοινωνιακή γραμμή με αύξηση της ξενοδοχειακής χωρητικότητας πάνω από τον εθνικό μέσο όρο μεταξύ 2015 και 2020 (Εικόνα 18)

Αυτές οι εξελίξεις υποδηλώνουν επίσης ότι η φύση του τουρισμού σε πολλά νησιά του Βορείου Αιγαίου έχει αλλάξει, καθώς τα ποσοστά των εγχώριων και ξένων επισκεπτών έχουν εξελιχθεί σημαντικά (Εικόνα 17). Η Λήμνος ήταν μέχρι το 2014 κυρίως προορισμός εσωτερικού τουρισμού, ωστόσο αυτό άλλαξε ριζικά το 2015 καθώς τα ποσοστά των διανυκτερεύσεων των εγχώριων επισκεπτών αυξήθηκαν από 64,3% σε 26,3%. Η Χίος και η Λέσβος εξελίχθηκαν επίσης σε ξένους τουριστικούς προορισμούς μεταξύ 2010 και 2015. Τα νησιά Ικαρία και Φούρνοι παραμένουν πρωτίστως προορισμός εσωτερικού τουρισμού.

Εικόνα 16 Αριθμός διανυκτερεύσεων σε ξενοδοχεία και παρόμοιες εγκαταστάσεις ανά νησί μεταξύ 2010 και 2020

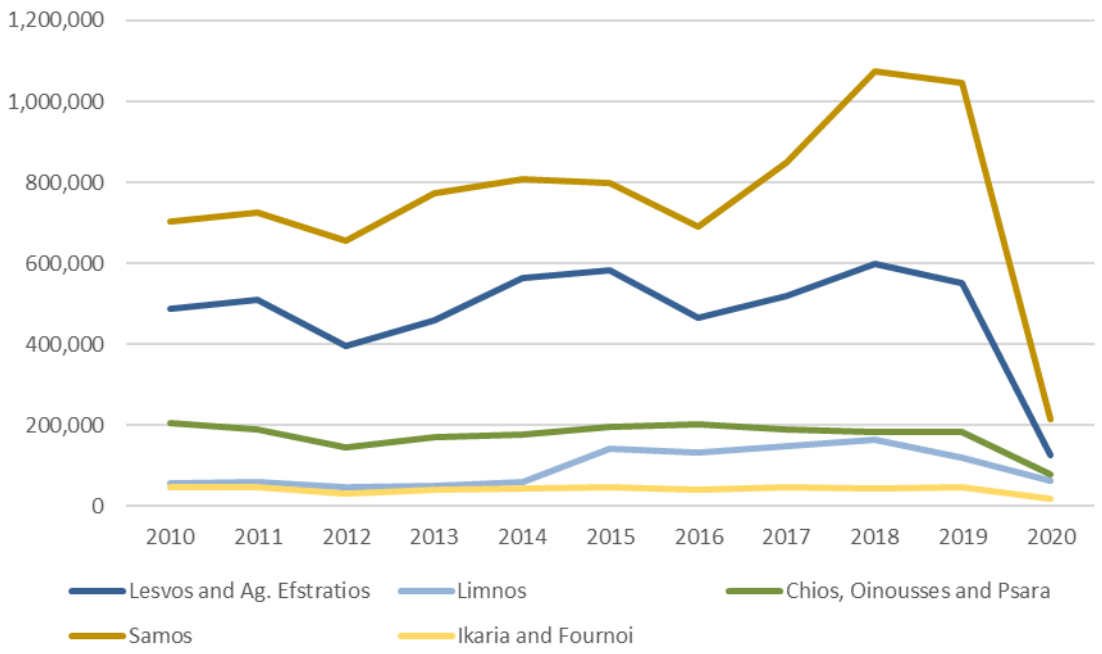

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Εικόνα 17 Μερίδια εγχώριων επισκεπτών στο σύνολο των διανυκτερεύσεων ανά νησί μεταξύ 2010 και 2020

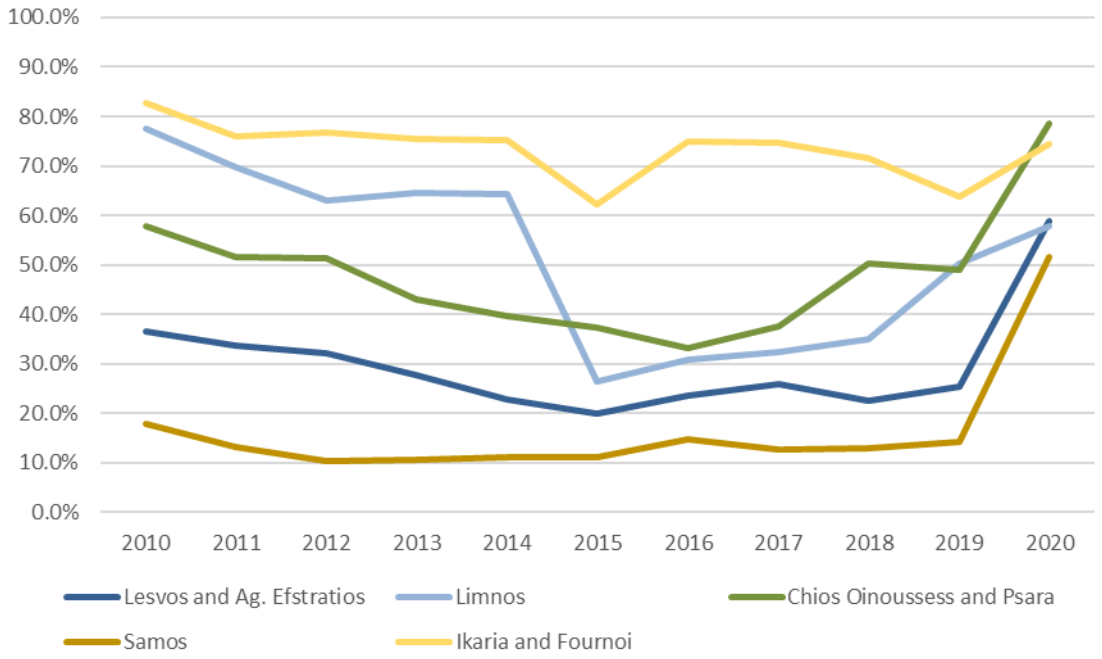

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Η πανδημία του COVID-19 προκάλεσε τεράστια πτώση στη συχνότητα του τουρισμού (βλ Εικόνα 16 και Πίνακας 2). Η πτώση ήταν η μεγαλύτερη στη Σάμο και τη Λέσβο, που εξαρτώνται περισσότερο από ξένους επισκέπτες και έχουν τη μεγαλύτερη τουριστική βιομηχανία. Ωστόσο, ακόμη και οι κατεξοχήν προορισμοί εσωτερικού τουρισμού Ικαρία και Φούρνοι σημείωσαν τεράστια μείωση της συχνότητας τουρισμού. Η πτώση των εγχώριων επισκεπτών ήταν πιο περιορισμένη σε σχέση με προβλέπεται στα επόμενα χρόνια αυτή των διεθνών (Εικόνα 17), αλλά παρόλα αυτά σημαντική.

Ο αντίκτυπος της πανδημίας COVID-19 ήταν λιγότερο σημαντικός στη Λήμνο. Ωστόσο, δεν υπάρχει ένδειξη σημαντικής μείωσης της ξενοδοχειακής χωρητικότητας μεταξύ 2019 και 2020, γεγονός που υποδηλώνει ότι τα περισσότερα ξενοδοχεία κατάφεραν να αποφύγουν τη χρεοκοπία κατά τον πρώτο χρόνο της πανδημίας (Εικόνα 18).

Πίνακας 2 Μείωση του αριθμού των διανυκτερεύσεων σε ξενοδοχεία και παρόμοιες εγκαταστάσεις ανά νησί μεταξύ 2019 και 2020

	Αλλαγή 2019-2020
Ελλάδα	*-75,1%*
Βόρειο Αιγαίο	*-77,1%*
Λέσβος και Αγ. Ευστράτιος	-77,1%
Λήμνος	-46,8%
Χίος, Οινούσσες και Ψαρά	-57,6%
Σάμος	-79,5%
Ικαρία και Φούρνοι	-63,7%

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Εικόνα 18 Εξέλιξη χωρητικότητας ξενοδοχείων μεταξύ 2015 και 2020 (δείκτης 100 = 215 τιμές)

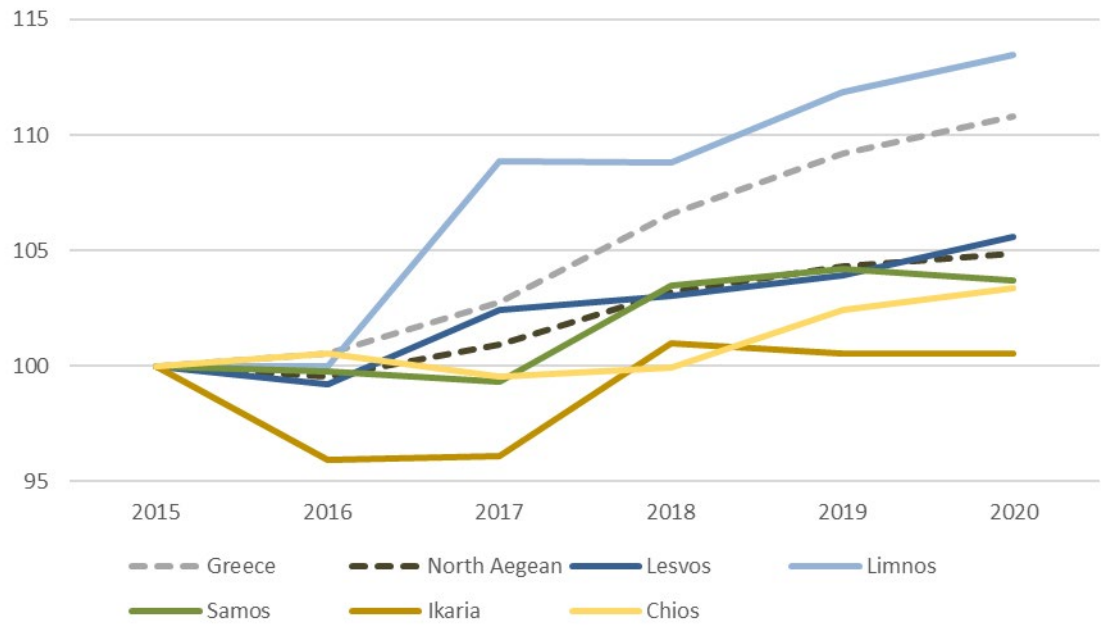

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

3.6 Παροχή και κατανάλωση ενέργειας

Επί του παρόντος υπάρχουν έξι μη διασυνδεδεμένα ηλεκτρικά συστήματα στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου (βλ Εικόνα 19 και Πίνακας 3). Η ηλεκτρική ενέργεια παράγεται κυρίως από την καύση πετρελαίου. Αυτό δημιουργεί υψηλό ενεργειακό κόστος για τους καταναλωτές, ρύπανση στις περιοχές όπου βρίσκονται τα εργοστάσια παραγωγής και υψηλές εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου. Μέρος της πρόκλησης είναι ότι τα νησιά βιώνουν αιχμές κατανάλωσης κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Η διασύνδεση των περισσότερων νησιών του Βορείου Αιγαίου προβλέπεται να πραγματοποιηθεί τα επόμενα χρόνια (βλ Εικόνα 19). Αυτό θα αλλάξει τα δεδομένα όσον αφορά τις προοπτικές για πιο βιώσιμη και λιγότερο δαπανηρή παροχή ενέργειας στα νησιά. Υποδηλώνει επίσης ότι οι εγκαταστάσεις παραγωγής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές στην περιφέρεια Βορείου Αιγαίου μπορεί να στοχεύουν σε αγορές της ηπειρωτικής χώρας.

Τα νησιά του Βορείου Αιγαίου θεωρούνται ότι διαθέτουν εξαιρετικές δυνατότητες για υπεράκτια αιολική προστασία (Ειδική Υπηρεσία Διαχείρησης Ε.Π. Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου / Special Managing Authority of the North Aegean Operational Programme, 2021c). Λόγω της απότομης πτώσης του θαλάσσιου πυθμένα γύρω από τα νησιά του Αιγαίου, εξετάζονται πλωτοί υπεράκτιοι ανεμόμυλοι. Μέχρι στιγμής, αυτές οι επενδύσεις έχει αποδειχθεί δύσκολο να ολοκληρωθούν. Ένα υπεράκτιο αιολικό πάρκο αξίας 2 δισεκατομμυρίων ευρώ με 81 στρόβιλους και συνολική ισχύ 498 MW εκτός Λήμνου έλαβε άδεια παραγωγής το 2012[11], αλλά παραμένει έργο δέκα χρόνια αργότερα[12].

Ωστόσο, τα τρέχοντα μερίδια παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές κυμαίνονται μεταξύ 10 και 25% (Πίνακας 3). Χρειάζονται λοιπόν μεγάλες επενδύσεις σε υποδομές, τόσο για την

[11] http://www.rfenergy.gr/en/production-license-from-offshore-wind-farm-of-a-total-capacity-of-498-15-mw/

[12] https://www.mononews.gr/business/plota-eolika-ependisis-6-dis-evro-os-to-2030-%CE%84erchete-to-thesmiko-plesio

παραγωγή όσο και για την αποθήκευση ενέργειας. Αυτή τη στιγμή υπάρχουν 7 φράγματα στις περιφέρειες. Μόνο ένα από αυτά χρησιμοποιείται σήμερα για αποθήκευση, στο νησί της Ικαρίας.

Η απαλλαγή από τις ανθρακούχες εκπομπές των νησιών του Βορείου Αιγαίου θα απαιτήσει επίσης την αντικατάσταση των υφιστάμενων εγκαταστάσεων θέρμανσης, των υποδομών για ηλεκτρικά αυτοκίνητα (σταθμοί φόρτισης), τη θερμική ανακαίνιση κτιρίων και αλλαγές στις συνήθειες των μετακινήσεων, συμπεριλαμβανομένων των αλλαγών στον τρόπο εκτέλεσης των μεταφορών.

Πίνακας 3 Παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από συμβατικές εγκαταστάσεις και ανανεώσιμες πηγές σε μη διασυνδεδεμένα ηλεκτρικά συστήματα του Βορείου Αιγαίου το 2019

Ηλεκτρικό σύστημα	Ηλεκτρική ενέργεια που παράγεται από συμβατικές εγκαταστάσεις (MWh)	Ηλεκτρική ενέργεια που παράγεται από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (ΑΠΕ) (MWh)	Ποσοστό παραγωγής από ΑΠΕ
Άγιος Ευστράτιος	1 123	0	0 %
Λήμνος	51 555	9169	18 %
Λέσβος	254 642	45281	18 %
Χίος-Ψαρά-Οινούσσες	187 818	19089	10 %
Σάμος-Φούρνοι-Θύμαινα	112 612	28017	25 %
Ικαρία — Ικαρία	24 475	4052	17 %

Πηγή: Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας: Εθνική Έκθεση 2020

Εικόνα 19 Υφιστάμενες και προβλεπόμενες γραμμές μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας

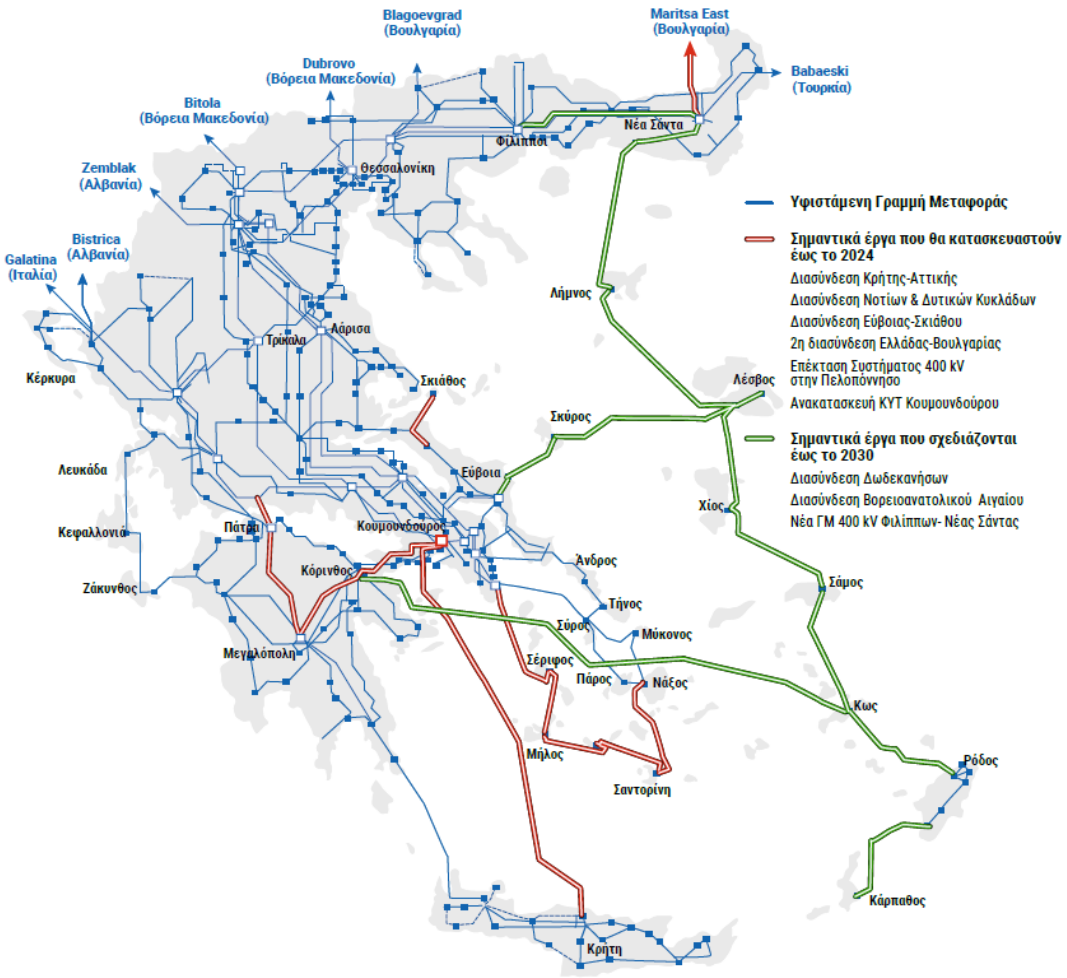

Οι σημειούμενες με κόκκινο γραμμές προβλέπεται να ολοκληρωθούν έως το 2024, οι σημειούμενες με πράσινο γραμμές προβλέπεται να ολοκληρωθούν έως το 2030

Πηγή: Ανεξάρτητος Διαχειριστής Μεταφοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας: Δεκαετές σχέδιο ανάπτυξης δικτύου 2023-2032

Μεταφορές και συνδεσιμότητα

Η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου συνδέεται με πολυάριθμες ακτοπλοϊκές συνδέσεις με την ηπειρωτική Ελλάδα, καθώς και με την Τουρκία. Υπάρχει επίσης ένα πυκνό δίκτυο συνδέσεων μεταξύ των νησιών του Βορείου Αιγαίου (βλ. Χάρτης 2). Οι περισσότερες από αυτές τις συνδέσεις επιδοτούνται από τις εθνικές αρχές (Katarelos and Koufodontis, 2011). Μεταξύ 2003 και 2012, οι κρατικές ενισχύσεις για ακτοπλοϊκές συνδέσεις στην Ελλάδα αυξήθηκαν από κάτω από 40 ευρώ σε πάνω από 90 εκατομμύρια ετησίως. Στη συνέχεια, οι επιδοτήσεις μειώθηκαν στα 80 εκατομμύρια ευρώ το 2012, αλλά στη συνέχεια ξεπέρασαν και πάλι τα 90 εκατομμύρια ευρώ το 2020 (Lekakou et al., 2019). Λόγω των μεγάλων διαφορών στη συχνότητα, την ποιότητα και τη σύνδεση, η αποτελεσματική προσβασιμότητα των διαφόρων νησιών ποικίλλει σημαντικά.

Τα 5 μεγάλα και μεσαίου μεγέθους νησιά έχουν το δικό τους αεροδρόμιο. Οι αεροπορικές συνδέσεις μεταξύ των νησιών είναι κυρίως επιδοτούμενες. Αυτό αφορά τις ακόλουθες αεροπορικές συνδέσεις[13]:

- Λήμνος, Λέσβος, Σάμος και Ρόδος,
- Θεσσαλονίκη, Λήμνος και Ικαρία,

[13] https://transport.ec.europa.eu/transport-themes/public-service-obligations/air-transport_en

- Αθήνα και Ικαρία,
- Θεσσαλονίκη και Σάμος,
- Θεσσαλονίκη και Χίος.

Αυτές οι γραμμές λειτουργούν καθ' όλη τη διάρκεια του έτους.

Χάρτης 2 Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου – αεροδρόμια και κύριες ακτοπλοϊκές συνδέσεις (2022)

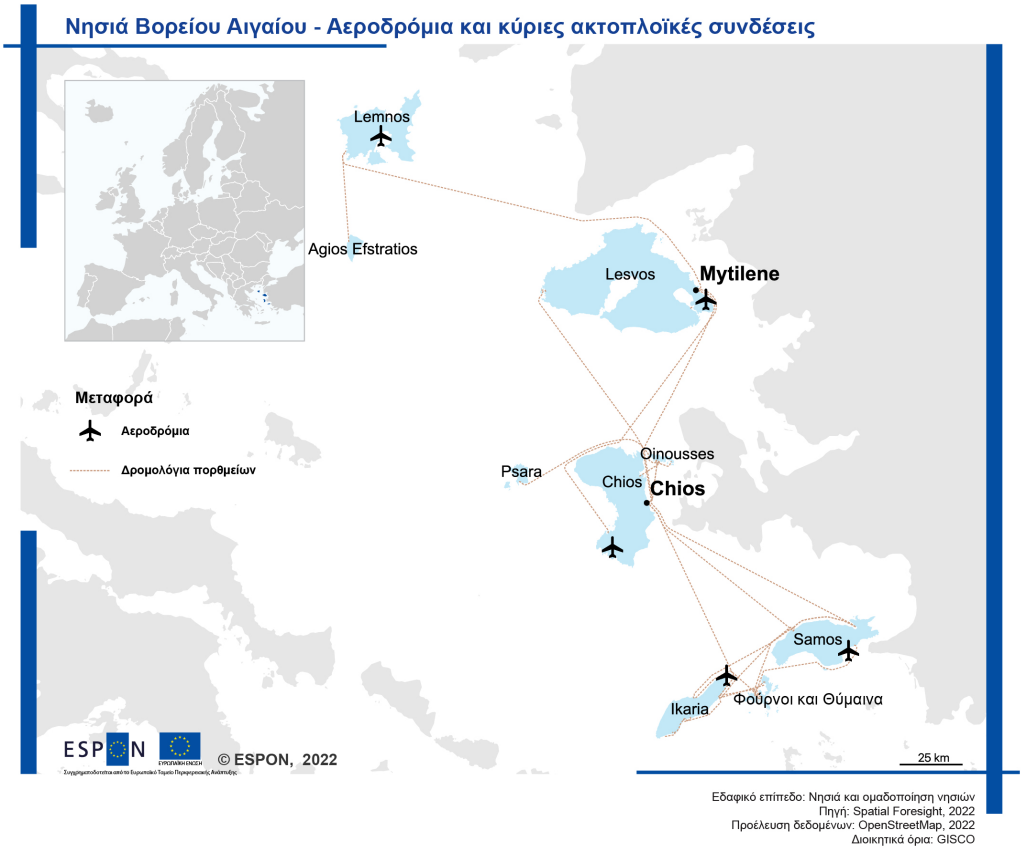

Τα διαθέσιμα στοιχεία δείχνουν ότι το 82% των νοικοκυριών στα νησιά του Αιγαίου και στην περιφέρεια NUTS 1 της Κρήτης είχαν πρόσβαση σε ευρυζωνικό διαδίκτυο το 2021[14]. Η αναλογία αυτή έχει αυξηθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια από 47% το 2013 σε 69% το 2019. Η ευρυζωνική πρόσβαση σε αυτά τα νησιά είναι λίγο χαμηλότερη από ό,τι στην Ελλάδα συνολικά (85%) και σημαντικά χαμηλότερη από τον μέσο όρο της ΕΕ (92%)[15].

3.7 Συμπέρασμα: η κάλυψη των σημερινών κενών γνώσης θα βοηθήσει την περιφέρεια να αντιμετωπίσει τις επερχόμενες ευκαιρίες και προκλήσεις

Η σύνθεση κοινωνικών και οικονομικών προτύπων και τάσεων με βάση τα διαθέσιμα δεδομένα δείχνει ότι υπάρχουν ελάχιστες διαθέσιμες πληροφορίες σε επίπεδο των μεμονωμένων νησιών. Ορισμένα από αυτά τα κενά γνώσης ενδέχεται να καλυφθούν όταν θα καταστούν διαθέσιμα τα λεπτομερή αποτελέσματα της

[14] Σύνολο δεδομένων Eurostat isoc_r_broad_h

[15] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Digital_economy_and_society_statistics_-_households_and_individuals

απογραφής του 2021. Ωστόσο, ο σχεδιασμός και η παρακολούθηση των στρατηγικών ΟΕΕ θα απαιτούσε πιο συχνά ενημερωμένες πληροφορίες σχετικά με τις δημογραφικές αλλαγές, τις καταστάσεις στην αγορά εργασίας, τις οικονομικές δραστηριότητες και την παροχή υπηρεσιών κοινής ωφέλειας.

Όσον αφορά το βασικό ζήτημα της ποιότητας των ακτοπλοϊκών συνδέσεων μεταξύ των νησιών του Βορείου Αιγαίου και μεταξύ του Βορείου Αιγαίου και άλλων περιοχών, η έναρξη ισχύος του κανονισμού της ΕΕ όσον αφορά την παροχή σε επίπεδο Ένωσης υπηρεσιών πληροφόρησης για τις πολυτροπικές μετακινήσεις την 1η Δεκεμβρίου 2023[16] θα καταστήσει δυνατή την ύπαρξη περισσότερων τεκμηριωμένων ανταλλαγών και πολιτικών. Από αυτήν την ημερομηνία, πλήρεις πληροφορίες σχετικά με τις συχνότητες εξυπηρέτησης θα πρέπει να είναι διαθέσιμες σε επεξεργάσιμη μορφή.

Τα στοιχεία για τη σχετική σημασία διαφορετικών τομέων και για τον τουρισμό επιβεβαιώνουν ότι τα νησιά του Βορείου Αιγαίου είναι διαφορετικά. Αυτό υποδηλώνει ότι οι διαδικασίες εκπόνησης στρατηγικής στο επίπεδο των διαφόρων νησιών θα ήταν σκόπιμες για τη συμπλήρωση των περιφερειακών στρατηγικών.

Σε σύγκριση με πολλές ελληνικές περιφέρειες, η περιφέρεια του Βορείου Αιγαίου έχει νέο και αυξανόμενο πληθυσμό ως αποτέλεσμα της μετανάστευσης. Η ένταξη των μεταναστών στις τοπικές αγορές εργασίας μπορεί να αποτελέσει ευκαιρία για οικονομική ανάπτυξη.

Η επικείμενη διασύνδεση των νησιών του Βορείου Αιγαίου με ηπειρωτικές γραμμές μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας και το σημαντικό δυναμικό παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας αποτελούν, από κοινού, πιθανούς παράγοντες που θα αλλάξουν τα δεδομένα για τις περιφέρειες.

Ως εκ τούτου, τα διαθέσιμα στοιχεία υποδεικνύουν συγκεκριμένες διαδρομές για την εκπόνηση στρατηγικής, στις οποίες μπορούν να διατυπωθούν επιλογές πολιτικής (βλ. κεφάλαιο 6).

[16] Κατ' εξουσιοδότηση κανονισμός (ΕΕ) 2017/1926 της Επιτροπής, της 31ης Μαΐου 2017, προς συμπλήρωση της οδηγίας 2010/40/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου όσον αφορά την παροχή σε επίπεδο Ένωσης υπηρεσιών πληροφόρησης για τις πολυτροπικές μετακινήσεις, άρθρο 4 παράγραφος 3

4 Προοπτικές Καινοτομίας και Βιώσιμης Ανάπτυξης

Η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου χαρακτηρίζεται από μεγάλους τριτογενείς και πρωτογενείς τομείς, περιορισμένη βιομηχανική παραγωγή, χαμηλή παραγωγικότητα σε σύγκριση με τις εθνικές και ευρωπαϊκές μέσες τιμές. Οι δαπάνες για έρευνα και ανάπτυξη είναι πολύ χαμηλές (OECD, 2020). Η μετάβαση σε μια οικονομία μεγαλύτερης έντασης γνώσης, με διεθνώς πιο ανταγωνιστικές εξαγωγικές δραστηριότητες, αποτελεί σημαντική προσπάθεια. Η καινοτομία σε μια περιφέρεια του αρχιπελάγους μπορεί να έχει τις δικές της ευκαιρίες και προκλήσεις.

Οι παρακάτω ενότητες δίνουν μια αρχική εικόνα σχετικά με το προφίλ καινοτομίας της περιφέρειας Βορείου Αιγαίου, παρουσιάζοντας το προφίλ καινοτομίας της περιφέρειας, τους βασικούς παράγοντες καινοτομίας, αλλά και τοποθετώντας τη στο εθνικό και περιφερειακό πλαίσιο υποστήριξης. Το κεφάλαιο περιλαμβάνει επίσης τρεις τομείς που μπορεί να σχετίζονται με δραστηριότητες καινοτομίας, δηλαδή τον αγροδιατροφικό τομέα, τον βιώσιμο τουρισμό και τον ενεργειακό τομέα. Αυτοί οι τομείς προέρχονται και έχουν προσδιοριστεί στην περιφερειακή στρατηγική καινοτομίας του Βορείου Αιγαίου ως σχετικοί με τις πρακτικές καινοτομίας στην περιφέρεια. Η έκθεση αντανακλά τις απόψεις διάφορων περιφερειακών παραγόντων, παρουσιάζοντας ορισμένα παραδείγματα καλών πρακτικών, καθώς και ορισμένες περιφερειακές ευκαιρίες και προκλήσεις σε αυτούς τους τομείς. Αυτές μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως πληροφορίες και τροφή για σκέψη για τον σχεδιασμό της πολιτικής κατά την περίοδο 2021-2027 και να συζητηθούν στο πλαίσιο των προοπτικών βιώσιμης ανάπτυξης.

4.1 Προφίλ καινοτομίας και επικέντρωση στην περιφέρεια

Η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου παραμένει ένας αναδυόμενος καινοτόμος. Σύμφωνα με τον Πίνακα Αποτελεσμάτων Περιφερειακής Καινοτομίας, τα σχετικά δυνατά σημεία της περιφέρειας είναι οι δείκτες «συνεργαζόμενες σχετικές ΜΜΕ (Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις)», «Απασχόληση σε καινοτόμες επιχειρήσεις» και «καινοτόμα προϊόντα». Αντίθετα, αδύναμο προφίλ παρατηρείται στους δείκτες «εφαρμογές σχεδιασμού», «Δαπάνες Ε&Α στον επιχειρηματικό τομέα», «Απασχολούμενοι ειδικοί ΤΠΕ». (European Commission, 2021)

Στην πραγματικότητα, οι δαπάνες Ε&Α στην περιφέρεια μπορούν να παρατηρηθούν στον επιχειρηματικό τομέα, τον δημόσιο τομέα, την τριτοβάθμια εκπαίδευση και τους επιχειρηματικούς και ιδιωτικούς μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς. Οι υψηλότερες δαπάνες σημειώνονται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και ακολουθεί ο δημόσιος τομέας, επισημαίνοντας ότι η καινοτομία στον επιχειρηματικό και τον ιδιωτικό τομέα είναι πολύ χαμηλή. Το 2019, οι δαπάνες Ε&Α ανήλθαν στο 0,72 % του ΑΕΠ, έναντι 1,27 % του ΑΕΠ στην Ελλάδα συνολικά και 2,15 % του ΑΕΠ στην ΕΕ28. Τα πράγματα είναι πιο θετικά όσον αφορά την επιχειρηματική καινοτομία, καθώς την περίοδο 2016-2018, το 52,8 % των επιχειρήσεων (στο σύνολο των επιχειρήσεων) εφαρμόζει τουλάχιστον έναν τύπο καινοτομίας. Σχετικά θετικό %, σε σύγκριση με το αντίστοιχο 60,3% σε εθνικό επίπεδο. (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης & ηλεκτρονικού περιεχομένου / National Documentation Centre, 2021)

Η επιχειρηματική καινοτομία αναγνωρίζεται ως σημαντικό στοιχείο καινοτομίας που πρέπει να αξιοποιηθεί περαιτέρω και να κεφαλαιοποιηθεί. Η επιχειρηματικότητα πρέπει να ενισχυθεί μέσω της καινοτομίας. Παράγοντες των επιχειρήσεων και της επιχειρηματικότητας στην περιοχή είναι επαγγελματικοί σύλλογοι, εμπορικά επιμελητήρια (εμπορικά επιμελητήρια Λέσβου, Σάμου και Χίου), ο Επιμελητηριακός Όμιλος Ανάπτυξης Ελληνικών Νήσων, το τομεακό τμήμα του Οικονομικού Επιμελητηρίου Ελλάδος, το Γεωτεχνικό Επιμελητήριο Αιγαίου, το Τεχνικό Επιμελητήριο Βορειοανατολικού Αιγαίου και άλλοι επαγγελματικοί φορείς. Η μεγαλύτερη συγκέντρωση επιχειρήσεων βρίσκεται στη Λέσβο και ακολουθούν η Σάμος και η Χίος. Ωστόσο, αυτές οι επιχειρήσεις είναι πολύ μικρές και χωρίς εξαγωγική δραστηριότητα.

Ιδιαίτερα όσον αφορά την επιχειρηματικότητα, μπορούν να παρατηρηθούν διαφορετικές προκλήσεις, σύμφωνα με τους ερωτηθέντες. Πρώτον, οι τοπικές αγορές είναι μάλλον περιορισμένες, κατακερματισμένες, απομακρυσμένες και με χαμηλή ζήτηση. Επιπλέον, το υψηλό κόστος μεταφοράς για τις υπηρεσίες υλικοτεχνικής υποστήριξης και το υψηλό ενεργειακό κόστος διακυβεύουν την ανταγωνιστικότητα και τονίζουν την ανάγκη για υπηρεσίες υλικοτεχνικής υποστήριξης για επιχειρηματικά πάρκα. Κακές διαβιομηχανικές σχέσεις, λόγω της επικέντρωσης σε έναν τύπο υπηρεσίας ή έναν τύπο

πρόκλησης διαφοροποίησης προϊόντων. Τέλος, η έλλειψη ειδικευμένου προσωπικού, η έλλειψη επιχειρηματικής τεχνογνωσίας, η έλλειψη υποδομών και η έλλειψη κινήτρων για παραμονή στην περιφέρεια αθροίζουν τις προκλήσεις, σύμφωνα με τους ενδιαφερόμενους από την περιφέρεια (I2).

Το συνολικό πλαίσιο για την καινοτομία σχεδιάζεται σε εθνικό επίπεδο, μέσω του εθνικού επιχειρησιακού προγράμματος 2021-2027 «Ανταγωνιστικότητα», το οποίο δίνει προτεραιότητα στην έρευνα και την καινοτομία, την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας και της ανταγωνιστικότητας, την υποστήριξη των επιχειρήσεων στη χρηματοδότηση, την ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού. Ομοίως, το εθνικό πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα, επιχειρηματικότητα και καινοτομία» της περιόδου 2014-2020 είχε θέσει τη βάση για την καινοτομία τα τελευταία χρόνια. Εκτός από τα εθνικά επιχειρησιακά προγράμματα, η εθνική στρατηγική καινοτομίας είχε θέσει τις κατευθυντήριες αρχές για τις περιφερειακές στρατηγικές καινοτομίας της Ελλάδας. Η εθνική στρατηγική έξυπνης εξειδίκευσης έχει προσδιορίσει τις ακόλουθες προτεραιότητες για την περίοδο 2021-2027, δηλαδή αλυσίδα αγροδιατροφικών προϊόντων, βιοεπιστήμες, υγεία και ιατρική, αειφόρος ενέργεια, υλικά, υποδομές και βιομηχανία, ψηφιακές τεχνολογίες, τουρισμός, πολιτισμός και δημιουργικές βιομηχανίες, περιβάλλον και κυκλική οικονομία, υπηρεσίες υλικοτεχνικής υποστήριξης. Αυτές οι προτεραιότητες, καθώς και το πλαίσιο διακυβέρνησης που προτείνεται σε εθνικό επίπεδο θα αποτελέσουν τη βάση για τις περιφερειακές στρατηγικές έξυπνης εξειδίκευσης.

Σε περιφερειακό επίπεδο, το περιφερειακό επιχειρησιακό πρόγραμμα του Βορείου Αιγαίου προσθέτει και την καινοτομία στον προγραμματισμό του. Πιο συγκεκριμένα, θα επικεντρωθεί στην έξυπνη ανάπτυξη, την πράσινη ανάπτυξη, την ανάπτυξη υποδομών, την κοινωνική ανάπτυξη, την ενίσχυση της εξωστρέφειας και την υποστήριξη προγραμμάτων. Βασικός στόχος της στρατηγικής έξυπνης εξειδίκευσης ήταν η «μετατροπή της οικονομίας της περιφέρειας σε ανταγωνιστική οικονομία βασισμένη στην έξυπνη αξιοποίηση των συστημάτων τοπικής παραγωγής και η ανάδειξή τους σε συστήματα νέας δυναμικής και προοπτικών». (Ειδική Υπηρεσία Διαχείρησης Ε.Π. Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου / Special Managing Authority of the North Aegean Operational Programme, 2014: 2014–2020). Ο άξονας δράσης επικεντρώθηκε σε μηχανισμούς και δράσεις ένταξης της καινοτομίας και της επιχειρηματικότητας στην πραγματική οικονομία, την ανάπτυξη του αγροδιατροφικού τομέα, τον τουρισμό, τη φύση και τον πολιτισμό και νησιών ίσων ευκαιριών.

Υπάρχουν διάφοροι παράγοντες καινοτομίας στην περιοχή, ωστόσο, φαίνεται ότι εξακολουθεί να υπάρχει περιορισμένη αλληλεπίδραση μεταξύ παραγόντων διάφορων επιπέδων και τομέων. Βασικός παράγοντας καινοτομίας είναι το Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Το Πανεπιστήμιο έχει αναπτύξει ένα πλαίσιο για την ανάπτυξη της έρευνας, της τεχνολογίας, της καινοτομίας και της επιχειρηματικότητας, καθώς και για την κεφαλαιοποίηση των ερευνητικών του αποτελεσμάτων. (Ειδική Υπηρεσία Διαχείρησης Ε.Π. Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου / Special Managing Authority of the North Aegean Operational Programme, 2021b). Το Πανεπιστήμιο έχει αναπτύξει ορισμένους μηχανισμούς υποστήριξης της καινοτομίας, όπως το Γραφείο Διαμεσολάβησης, στόχος του οποίου είναι να διευρύνει τις ερευνητικές δραστηριότητες του Πανεπιστημίου και να το συνδέσει με τον επιχειρηματικό τομέα. Έχει επίσης αναπτύξει το Γραφείο Μεταφοράς Τεχνογνωσίας, το οποίο συνδέει την έρευνα με το οικονομικό, επιχειρηματικό και κοινωνικό περιβάλλον. Επιπλέον, το Πανεπιστήμιο υποστηρίζει τις νεοφυείς δραστηριότητες, μέσω των «AEGEAN start-ups». Άλλοι περιφερειακοί παράγοντες είναι η «ELORIS», μια επιχείρηση έρευνας, εκπαίδευσης, καινοτομίας και ανάπτυξης στο Βόρειο Αιγαίο που στοχεύει στην ανάπτυξη δεξιοτήτων του πληθυσμού στα νησιά και στην ανάπτυξη έργων και πρωτοβουλιών. Άλλοι παράγοντες είναι το Βιομηχανικό Κέντρο Έρευνας και Ανάπτυξης Εφαρμογών Μαστίχας στη Χίο και το Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης Βορείου Αιγαίου (Ειδική Υπηρεσία Διαχείρησης Ε.Π. Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου / Special Managing Authority of the North Aegean Operational Programme, 2021b). Όσον αφορά τη στρατηγική έξυπνης εξειδίκευσης, το Περιφερειακό Συμβούλιο Καινοτομίας υπήρξε ο βασικός στρατηγικός παράγοντας.

Η περιοχή αντιμετωπίζει πολλές προκλήσεις στην καινοτομία και την επιχειρηματικότητα. Η πιο σημαντική είναι η έλλειψη προσωπικού στον ερευνητικό τομέα, παρά τον ισχυρό καινοτόμο ρόλο του Πανεπιστημίου Αιγαίου. (Ειδική Υπηρεσία Διαχείρησης Ε.Π. Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου / Special Managing Authority of the North Aegean Operational Programme, 2021a). Όσον αφορά την επιχειρηματική καινοτομία, αν και επιδεικνύει υψηλά ποσοστά στην οργάνωση και προώθηση αγαθών, υστερεί στην τεχνολογική καινοτομία, δηλαδή σε προϊόντα ή διαδικασίες (Ειδική Υπηρεσία Διαχείρησης Ε.Π. Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου / Special Managing Authority of the North Aegean Operational Programme, 2021a).

Αναλογιζόμενοι την περιφερειακή προοπτική από τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο των λόγων του έργου που σχετίζονται με τη νησιωτικότητα και πιο συγκεκριμένα τη διπλή νησιωτικότητα που χαρακτηρίζει το Βόρειο Αιγαίο αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα για την καινοτομία και την

επιχειρηματικότητα. Πιο συγκεκριμένα, οι ερωτηθέντες τόνισαν ότι η απομόνωση από την ηπειρωτική χώρα και άλλα μεγάλα αστικά κέντρα, το υψηλό κόστος μεταφοράς, οι μικρές, κατακερματισμένες και απομακρυσμένες τοπικές αγορές της περιφέρειας και η δυσκολία πρόσβασης στην ίδια χρηματοδότηση, η έλλειψη υποδομών, η έλλειψη ειδικευμένου προσωπικού και επιχειρηματικής τεχνογνωσίας, καθώς και η έλλειψη ικανοποιητικής αλληλεπίδρασης τετραπλής έλικας, δηλαδή η αλληλεπίδραση μεταξύ των τοπικών φορέων του ιδιωτικού τομέα, της ακαδημαϊκής κοινότητας και των τοπικών/εθνικών αρχών και των εκπροσώπων της κοινωνίας των πολιτών για την καινοτομία (I1, I2)

Περαιτέρω ανάγκες που επισημαίνονται στις συνεντεύξεις, αφορούν μια πιο ανοιχτή προσέγγιση στην καινοτομία και μια αλλαγή νοοτροπίας. Αυτό σημαίνει το άνοιγμα σε νέες εξελίξεις και η αποφυγή του σκεπτικισμού απέναντι σε νέες προσεγγίσεις, αλλά και οι επενδύσεις σε μηχανισμούς καινοτομίας που βοηθούν την παρακολούθηση και υποστήριξη της καινοτομίας, όπως θερμοκοιτίδες, επιταχυντές, ανάπτυξη συνεργειών με επιχειρηματικούς αγγέλους, προσέλκυση επιχειρηματικών κεφαλαίων, προετοιμασία επιχειρηματικών σχεδίων (I1 , I2) Επιπλέον, οι ερωτηθέντες τόνισαν ότι υπάρχει ανάγκη για μια ευρύτερη και πιο δυναμική διαδικασία επιχειρηματικής ανακάλυψης, με μεγαλύτερη συμμετοχή των ενδιαφερομένων, πιο στοχευμένο πεδίο εφαρμογής και άνοιγμα προς νέους πιθανούς τομείς όπου θα μπορούσε να επικεντρωθεί η έξυπνη εξειδίκευση, όπως η κυκλική οικονομία, μπλε τομείς ανάπτυξης, η μπλε ενέργεια, τα λιμάνια και οι υπηρεσίες υλικοτεχνικής υποστήριξης, η μπλε βιοοικονομία, η ηλεκτρονική υγεία και άλλοι. (I4)

Από τις συνεντεύξεις φαίνεται ότι η αυξημένη επικοινωνία και ανταλλαγή θα ωφελούσε επίσης το τοπίο καινοτομίας της περιοχής, ιδιαίτερα περισσότερες ανταλλαγές μεταξύ των θεσμικών παραγόντων, όπως η Διεύθυνση Αναπτυξιακού Σχεδιασμού που ήταν ο βασικός μηχανισμός για την παρακολούθηση της περιφερειακής στρατηγικής για την καινοτομία, το Περιφερειακό Συμβούλιο Έρευνας και Καινοτομίας, αλλά και με τη Διαχειριστική Αρχή του επιχειρησιακού προγράμματος Βορείου Αιγαίου, αλλά και πιο άτυπες και διαδικτυακές συναντήσεις για διευκόλυνση της επικοινωνίας (I1).

4.2 Ο αγροδιατροφικός τομέας

Ο αγροδιατροφικός τομέας αποτελεί βασικό τομέα στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου και τομέα που στοχεύει η περιφερειακή στρατηγική καινοτομίας της (Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου / Region of North Aegean, 2015). Η περιφέρεια φιλοξενεί πολλά μοναδικά προϊόντα ενώ κάθε νησί διαθέτει μια προδιαγραφή προϊόντος για την οποία φημίζεται. Ειδικότερα, ο αγροδιατροφικός τομέας περιλαμβάνει δραστηριότητες που εμπίπτουν στον πρωτογενή τομέα, και συγκεκριμένα: καλλιέργεια/εκτροφή, μεταποίηση/τυποποίηση και διακίνηση/εμπορία γεωργικών προϊόντων που:

- Συμβάλλουν διαχρονικά και με μεγάλη ένταση στη διαμόρφωση της ακαθάριστης αξίας παραγωγής της περιφέρειας. Τα προϊόντα αυτά περιλαμβάνουν κυρίως: ελαιόλαδο (σε Λέσβο, Σάμο, Χίο, Ικαρία και λιγότερο στη Λήμνο), ούζο (στη Λέσβο κυρίως, αλλά και στα άλλα νησιά), κτηνοτροφικά προϊόντα (κυρίως τυρί) σε όλα τα νησιά, εσπεριδοειδή και χυμοί (στη Χίο), αλάτι.
- Συμβάλλουν στη διαμόρφωση του προτύπου της Μεσογειακής διατροφής. Στα προϊόντα αυτά περιλαμβάνονται, εκτός από τα προαναφερθέντα, και το κρασί (κυρίως στη Σάμο και τη Λήμνο, αλλά και στα άλλα νησιά), η μαστίχα και τα προϊόντα μαστίχας (στη Χίο).
- Συγκαταλέγονται στους αναδυόμενους τομείς πρωτογενούς παραγωγής (π.χ. φρέσκα προϊόντα, προϊόντα αλιείας και υδατοκαλλιέργειας (σε όλα τα νησιά). (Special Managing Authority, 2014)

Ωστόσο, ορισμένες προκλήσεις στον τομέα αναφέρθηκαν από ερωτηθέντες από την περιοχή. Ορισμένες συνδέονται μάλλον με τις προκλήσεις του νησιωτικού χαρακτήρα, όπως την απόσταση από την ηπειρωτική χώρα, τα προβλήματα υποδομής, την έλλειψη υπηρεσιών υλικοτεχνικής υποστήριξης (I6), ενώ άλλες επισημαίνουν το μικρό μέγεθος των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και την αύξηση του κόστους παραγωγής (I11). Επιπλέον, η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου εξακολουθεί να θεωρείται από τους ενδιαφερόμενους ως μια γηρασμένη περιοχή με χαμηλό εργατικό δυναμικό, γεγονός που καθιστά δύσκολη την ανάπτυξη του αγροδιατροφικού τομέα (I11). Αυτό έρχεται σε αντίθεση με τις παρατηρούμενες δημογραφικές τάσεις, που δείχνουν σημαντική εισροή νεαρού πληθυσμού σε ηλικία εργασίας. Πιθανώς αντανακλά την ανεπαρκή ένταξη αυτών των νέων κατοίκων των νησιών στην περιφερειακή αγορά εργασίας.

Η περιφερειακή στρατηγική καινοτομίας έχει προσδιορίσει τρεις γενικούς στρατηγικούς στόχους για τον αγροδιατροφικό τομέα, και συγκεκριμένα:

- «Από το χωράφι στο ράφι».
- Εστίαση στην ποιότητα: τεκμηρίωση και πιστοποίηση.
- Συνεργασία μεταξύ εταιρειών: οριζόντια (μεταξύ του ίδιου κλάδου), και κάθετα (μεταξύ άλλων κλάδων).

Η περιφερειακή στρατηγική καινοτομίας στοχεύει στην αξιοποίηση και μετασχηματισμό των τοπικών πόρων και προϊόντων. Για το σκοπό αυτό, υποστηρίζεται μια προσέγγιση καινοτομίας με γνώμονα τις ανάγκες, στην οποία υποστηρίζεται η εφαρμοσμένη έρευνα ως απάντηση στις καινοτομικές ανάγκες των επιχειρήσεων. Αυτό θα συμβάλει στην εφαρμογή καινοτομίας προσαρμοσμένης στις ανάγκες των εταιρειών της περιφέρειας. Παράλληλα, ενισχύεται η συνεργασία μεταξύ των εταιρειών, π.χ. με δίκτυα εταιρειών που αποτελούν μέρος της ίδιας αλυσίδας αξίας ή του νησιού, για τη βελτιστοποίηση των οφελών των ερευνητικών αποτελεσμάτων όσον αφορά τις αποτελεσματικές πρακτικές καινοτομίας.

Αυτός ο στρατηγικός προσανατολισμός δεν φαίνεται να ταιριάζει με την πραγματικότητα, καθώς υπάρχει μικρή σχέση του αγροδιατροφικού τομέα με την καινοτομία, όπως επισημάνθηκε σε μία από τις συνεντεύξεις. (I11)

Οι παρεμβάσεις στον αγροδιατροφικό τομέα έχουν χρηματοδοτηθεί στο πλαίσιο του επιχειρησιακού προγράμματος Βορείου Αιγαίου 2014-2020 με συνολικό προϋπολογισμό 8,7 εκατ. (35% του προϋπολογισμού του ΥΠΕΝ). Το σημαντικότερο δημόσιο έργο είναι το Ερευνητικό Κέντρο Μαστίχας με προϋπολογισμό 1,25 εκατ. (βλ. Πλαίσιο κειμένου 4 παρακάτω). Χρηματοδότηση έχουν επίσης λάβει δύο ακόμη έργα που σχετίζονται με τη μαστίχα. Επιπλέον, έχουν επιλεγεί 19 επιχειρήσεις και τρεις συνεταιρισμοί στο πλαίσιο των κρατικών παρεμβάσεων του αγροδιατροφικού τομέα συνολικού προϋπολογισμού 3,37 εκατ., με στόχο την αξιοποίηση διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας και νέων επιχειρηματικών ιδεών για τη βελτίωση των παραγωγικών δραστηριοτήτων και την ανάπτυξη νέα προϊόντα από υπάρχουσες ή νέες επιχειρήσεις. (Special Managing Authority, 2014)

Εκτός από τη μαστίχα, άλλα προϊόντα που έχουν υποστηριχθεί στο πλαίσιο της περιφερειακής στρατηγικής καινοτομίας είναι το ελαιόλαδο, τα κτηνοτροφικά προϊόντα και το κρασί, με έμφαση στην παραγωγή καινοτόμων προϊόντων. Επιπλέον, ερευνητικές υποδομές επεξεργασίας και εκμετάλλευσης υποπροϊόντων και υπολειμμάτων του αγροδιατροφικού τομέα για την παραγωγή εναλλακτικών προϊόντων και ενέργειας (Aegean Agrowaste Lab) καθώς και η ερευνητική υποδομή AGRICA (Κέντρο Αγροδιατροφικής Έρευνας και Καινοτομίας Αιγαίου) έχουν δημιουργηθεί στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου. (Special Managing Authority, 2014)

Οι καλές πρακτικές που επιδεικνύουν ορισμένες προσπάθειες σύνδεσης της καινοτομίας με την παραγωγή αγροδιατροφής, συνδέονται με συγκεκριμένες εταιρείες ή συνεταιρισμούς, όπως παρουσιάζονται στα παρακάτω πλαίσια. Δεδομένου ότι φαίνονται απομονωμένα από κάθε συντονισμένη προσπάθεια προβολής και προώθησης σήματος της περιφέρειας, πρόκειται μάλλον για μεμονωμένες προσπάθειες των αντίστοιχων εταιρειών ή συνεταιρισμών σε συγκεκριμένα νησιά.

Πλαίσιο κειμένου 4 Ερευνητικό Κέντρο Μαστίχας

Το Κέντρο Βιομηχανικών Ερευνών Μαστίχας είναι ένας ερευνητικός οργανισμός που εδρεύει στη Χίο και αποτελεί μια επενδυτική πρωτοβουλία – ένα μήνυμα ότι οι τοπικές κοινωνίες, με πείσμα, υπομονή και σε συνεργασία με τις αρμόδιες τοπικές και περιφερειακές αρχές μπορούν να σχεδιάσουν και να υλοποιήσουν σύνθετα καινοτόμα έργα. Το Ερευνητικό Κέντρο καταγράφει συστηματικά τα ευρήματα της παγκόσμιας επιστημονικής έρευνας, αναζητώντας νέες και εξελισσόμενες υπάρχουσες εφαρμογές και τελικά λειτουργεί ως γέφυρα γνώσης μεταξύ ακαδημαϊκού κόσμου και βιομηχανικών επιχειρήσεων που επενδύουν ή θέλουν να επενδύσουν στη μαστίχα. Έχουν δημιουργηθεί παραγωγικές και ερευνητικές εγκαταστάσεις υψηλής τεχνολογικής ολοκλήρωσης για να καλύψουν τις ανάγκες του Ερευνητικού Κέντρου, που επιτρέπουν τη συμμετοχή σε διάφορες ερευνητικές και παραγωγικές δραστηριότητες και την παροχή υπηρεσιών και προϊόντων υψηλής προστιθέμενης αξίας. Οι συνολικές επενδύσεις σε κτίρια, εξοπλισμό και ειδικές εγκαταστάσεις που σχετίζονται με την MRC ανέρχονται σε 3.000.000 ευρώ

Οι κύριες ερευνητικές δραστηριότητες του Κέντρου καλύπτουν τους ακόλουθους τομείς:

- Μαστίχα: Αντιβακτηριδιακή δράση μαστίχας, μη οξειδωτική δράση μαστίχας, μαστίχα στη στοματική υγιεινή, δερματολογικές και θεραπευτικές ιδιότητες μαστίχας, φυτοχημική ανάλυση μαστίχας, δράση μαστίχας και μαστιχέλαιου κατά των καρκινικών κυττάρων

- Μαστιχέλαιο: Αντιβακτηριδιακή δράση μαστίχας, μη οξειδωτική δράση μαστίχας, μαστίχα στη στοματική υγιεινή, δερματολογικές και θεραπευτικές ιδιότητες μαστίχας, φυτοχημική ανάλυση μαστίχας, δράση μαστίχας και μαστιχέλαιου κατά των καρκινικών κυττάρων
- Άλλη έρευνα: Υπολιπιδαιμικές ιδιότητες του μαστιχέλαιου Χίου, Φαρμακευτική Βιολογία. (I6)

Πλαίσιο κειμένου 5 Ενιαίος Οινοποιητικός Αγροτικός Συνεταιρισμός Σάμου

Ο Ενιαίος Οινοποιητικός Αγροτικός Συνεταιρισμός Σάμου παραλαμβάνει τα σταφύλια, παράγει το κρασί και εμπορεύεται σχεδόν το σύνολο της παραγωγής του νησιού.

Η προσεκτική καλλιέργεια στους πατρογονικούς αμπελώνες και στις ανηφορικές ξερολιθιές από τους έμπειρους αμπελουργούς του Συνεταιρισμού Σάμου, το έδαφος υψηλής αποστράγγισης που ευνοείται από ένα ποικίλο μικροκλίμα και στη συνέχεια η προσεγμένη οινοποίηση, έχουν αναδείξει διεθνώς τα κρασιά του Ενιαίου Οινοποιητικού Αγροτικού Συνεταιρισμού Σάμου.

Αναζητώντας τον συνεχή εκσυγχρονισμό, επενδύει σε τεχνολογία και τεχνογνωσία, σε αρμονικό συνδυασμό με την παραδοσιακή αμπελοκαλλιέργεια και οινοποίηση και σε συμμόρφωση με τις πιστοποιήσεις ISO και HACCP. Διαθέτει επίσης πιστοποίηση για την παραγωγή κρασιών βιολογικής γεωργίας από τον ΔΗΩ, οργανισμό ελέγχου και πιστοποίησης βιολογικών προϊόντων.

Το Μοσχάτο Σάμου είναι ιδιαίτερα αναγνωρισμένο σε όλο τον κόσμο και έχει σίγουρα συνδέσει το όνομά του με τη γεωγραφική του προέλευση, όπως συμβαίνει με τις καλύτερες διεθνείς ποικιλίες. Αυτός είναι και ο λόγος που ο οίνος Σάμος έχει μια από τις παλαιότερες καταχωρημένες Ευρωπαϊκές ονομασίες προέλευσης (ΠΟΠ) και δικαιούται να κυκλοφορεί με την ονομασία «Σάμος» διεθνώς.

Τα κρασιά του Ενιαίου Οινοποιητικού Αγροτικού Συνεταιρισμού Σάμου είναι τα πρώτα ελληνικά κρασιά που ταξινομήθηκαν με ονομασία ελεγχόμενης προέλευσης ή όπως πλέον χαρακτηρίζεται με Προστατευόμενη Ονομασία Προέλευσης (ΠΟΠ). Από το 1937 έχουν τιμηθεί με εκατοντάδες μετάλλια σε διεθνείς διαγωνισμούς και κάθε χρόνο προστίθενται νέες εθνικές και διεθνείς διακρίσεις. (I11)

Στην πράξη, η έλλειψη εξωστρέφειας, προώθησης και μάρκετινγκ του αγροδιατροφικού τομέα έχει επισημανθεί από αρκετούς περιφερειακούς παράγοντες κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων. Ο κλάδος θα ωφεληθεί σε μεγάλο βαθμό από την υποστήριξη στις εξαγωγές των διαφόρων προϊόντων που θα είναι ουσιαστικής σημασίας για τη διεύρυνση των αγορών, την αύξηση της εξωστρέφειας και τη στήριξη των παραγωγών, καθώς και από την προώθηση και την εμπορία των προϊόντων (I8).

Επιπλέον, απαιτείται ακριβέστερη στόχευση των τομέων ή των προϊόντων που περιλαμβάνονται στην περιφερειακή στρατηγική καινοτομίας για την προγραμματική περίοδο 2021-2027. Στον αγροδιατροφικό τομέα η στόχευση θα πρέπει να αφορά όχι μόνο συγκεκριμένα προϊόντα (π.χ. ελαιόλαδο) αλλά προϊόντα με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που επιτρέπουν τη διαφοροποίηση στην αγορά (π.χ. ελαιόλαδο με αυξημένες φαινόλες). (Special Managing Authority, 2014)

4.3 Βιώσιμος τουρισμός

Ο τουρισμός αποτελεί έναν σημαντικό τομέα για το εθνικό ΑΕΠ. Η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου διαθέτει μια σειρά από πλεονεκτήματα, μεταξύ των οποίων και έναν παρθένο φυσικό οικότοπο με σπάνια χλωρίδα και πανίδα, σημαντικούς βιότοπους, οικοτόπους και φυσικά οικοσυστήματα. Ωστόσο, η τουριστική βιομηχανία θεωρείται σχετικά λιγότερο ανεπτυγμένη από ό,τι σε άλλα μέρη της Ελλάδας. Είναι επομένως ένας κλάδος με σημαντικές δυνατότητες ανάπτυξης (Ειδική Υπηρεσία Διαχείρησης Ε.Π. Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου / Special Managing Authority of the North Aegean Operational Programme, 2014). Το βασικό ερώτημα είναι ποια είδη τουρισμού πρέπει να προωθηθούν προκειμένου να μεγιστοποιηθούν τα οφέλη για μεμονωμένα νησιά και τοπικές κοινότητες και για την περιφέρεια. Οι στρατηγικές βιώσιμου τουρισμού πρέπει να προσαρμοστούν σε ποικίλα τοπικά πλαίσια.

Μπορούν να επισημανθούν μερικά παραδείγματα καλής πρακτικής. Το γεωπάρκο της Λέσβου είναι ένα ολοκληρωμένο και καινοτόμο έργο τουριστικής ανάπτυξης. Τα «Μονοπάτια της Χίου» κατέστησαν δυνατή την προώθηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής ως πλεονέκτημα για την τουριστική ανάπτυξη. Παρατηρούνται πολλά άλλα παραδείγματα δημιουργικών παραδειγμάτων εξειδίκευσης προϊόντων, όπως π.χ. τουρισμός ευεξίας στην Ικαρία, παρατήρηση πουλιών στη Λέσβο, γαστρονομικός τουρισμός στη

Λήμνο και στα Ψαρά (I9). Ένας από τους λόγους για την περιορισμένη εκμετάλλευση του τουριστικού δυναμικού της περιοχής είναι το γεγονός ότι οι περιφερειακοί παράγοντες επικεντρώνονται σε μεμονωμένα νησιά, αντί να προσπαθούν να αναπτύξουν μια συνεκτική τουριστική προσφορά στην περιοχή ως σύνολο. Παρά το γεγονός ότι η περιοχή φιλοξενεί πέντε αεροδρόμια, πολλαπλές επιδοτούμενες αεροπορικές υπηρεσίες και ακτοπλοϊκές συνδέσεις, οι ερωτηθέντες αναφέρουν επανειλημμένα την περιορισμένη συνδεσιμότητα και προσβασιμότητα των μεταφορών ως εμπόδιο στην τουριστική ανάπτυξη (I9, I10). Θα ήταν χρήσιμο να επισημανθούν με μεγαλύτερη ακρίβεια ζητήματα που σχετίζονται με τις μεταφορές: συνδέονται με το κόστος μεταφοράς, τη συχνότητα των υπηρεσιών, την ποιότητα και την αξιοπιστία των συνδέσεων, τον χρόνο που απαιτείται για το ταξίδι από βασικές περιοχές προέλευσης των επισκεπτών; Αυτές οι πτυχές δεν αναφέρονται λεπτομερώς στις συνεντεύξεις. Θα μπορούσαν επίσης να διερευνηθούν πιθανά πλεονεκτήματα της σχετικής απομόνωσης σε σύγκριση με άλλους προορισμούς. Μπορούν, για παράδειγμα, να περιορίσουν την ανάπτυξη μαζικού τουρισμού υψηλής έντασης κεφαλαίου, με σχετικά ασθενέστερα κοινωνικά και οικονομικά οφέλη για τις τοπικές κοινότητες και να βοηθήσουν στην ανάπτυξη βιώσιμων εξειδικευμένων τουριστικών προϊόντων. Συνολικά, οι συνεντεύξεις δείχνουν ότι οι ελλείψεις στην τουριστική ανάπτυξη δεν είναι επαρκώς γνωστές και ότι απαιτούνται πιο λεπτομερείς έρευνες. Δεύτερον, οι προβληματισμοί για τα εμπόδια και τις ευκαιρίες μπορεί να χρειαστεί να ανανεωθούν. Παρά τις επαναλαμβανόμενες αναφορές στον «βιώσιμο τουρισμό», η νοοτροπία παραμένει προσανατολισμένη στο κυρίαρχο τουριστικό ρεύμα. Οι στρατηγικοί στοχασμοί πρέπει να ενισχύουν το ανοικτό πνεύμα («δημιουργική σκέψη»), αξιοποιώντας τις νησιωτικές ευκαιρίες και καλλιεργώντας την ανάδυση μιας τουριστικής κουλτούρας που θα ήταν ίδιον της περιφέρειας.

Ο τουρισμός αποτελεί μια από τις προτεραιότητες της περιφερειακής στρατηγικής καινοτομίας, η οποία στοχεύει στην ποιότητα, την τεκμηρίωση και την πιστοποίηση, δηλαδή ποιότητα και ασφάλεια των υπηρεσιών, καθώς και στη συνεργασία μεταξύ των επιχειρήσεων, για την καταπολέμηση των προκλήσεων απομόνωσής τους. (Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου / Region of North Aegean, 2015). Η στρατηγική καινοτομίας επισημαίνει ότι αυτές οι προσπάθειες μπορούν να υποστηριχθούν από προγράμματα έρευνας και δικτύωσης, εφαρμοσμένη έρευνα προσαρμοσμένη στις ανάγκες των επιχειρήσεων και ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ των παραγόντων του κλάδου. Πιθανές συγκεκριμένες ενέργειες θα μπορούσαν να προωθήσουν την ομαδοποίηση επιχειρήσεων, την καλύτερη ενσωμάτωση των τοπικών προϊόντων στις τουριστικές δραστηριότητες, την προώθηση και το μάρκετινγκ, την επωνυμία της συνολικής τουριστικής ταυτότητας του αρχιπελάγους. Συνεπώς, η στρατηγική καινοτομίας υποστηρίζει μια ολοκληρωμένη προσέγγιση για την τουριστική ανάπτυξη σε διαφορετικά εδαφικά επίπεδα.

Οι παρεμβάσεις στον τουριστικό τομέα έχουν χρηματοδοτηθεί στο πλαίσιο του επιχειρησιακού προγράμματος Βορείου Αιγαίου 2014-2020 στο πλαίσιο της περιφερειακής στρατηγικής καινοτομίας συνολικού προϋπολογισμού 6,96 εκατ. (28,7% του προϋπολογισμού του ΥΠΕΝ). Ένα μεγάλο μέρος των έργων αφορά τη χρήση ΤΠΕ για την ανάδειξη πολιτιστικών πόρων (μουσεία, κάστρα, αρχαιολογικοί χώροι). Το μεγάλο έργο αφορά τη διατήρηση και ανάδειξη της σύγχρονης πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής μέσω αναδυόμενων τεχνολογιών και καινοτόμων εφαρμογών ΤΠΕ συνολικού προϋπολογισμού 758 490 χιλ. (Special Managing Authority, 2014)

Εκτός από την περιφερειακή στρατηγική καινοτομίας, οι παρεμβάσεις που σχετίζονται με τον τουρισμό στο πλαίσιο του ΠΕΠ Βορείου Αιγαίου επικεντρώνονται στην ανάπτυξη και προώθηση εμπορικών τουριστικών υπηρεσιών για ΜΜΕ. Ως εκ τούτου, έχουν επιλεγεί για χρηματοδότηση 131 επιχειρήσεις συνολικού προϋπολογισμού 11,49 εκατ. εκ των οποίων οι 75 είναι νεοσύστατες και οι 56 υφιστάμενες. (Special Managing Authority, 2014)

Ωστόσο, οι αποτελεσματικές πολιτικές δημόσιας προώθησης είναι στην πραγματικότητα μάλλον κατακερματισμένες. Σύμφωνα με τους ερωτηθέντες, λίγες παρεμβάσεις στον τουριστικό τομέα επιδιώκουν να στηρίξουν την καινοτομία. Επιπλέον, επισημαίνουν ότι δεν υπάρχει πλατφόρμα υποστήριξης τουριστικών υπηρεσιών και κεφαλαιοποίησης της ψηφιοποίησης (I9, I10). Λείπει μια ολιστική προσέγγιση στον τουρισμό. Οι δράσεις για την προώθηση, το μάρκετινγκ και την οργάνωση του τουριστικού τομέα στην περιοχή στερούνται συντονισμού και συνοχής. Απομένει να εκπονηθεί μια στρατηγική προσέγγιση με σαφείς στόχους, ενδιάμεση αξία-στόχο και χρονοδιαγράμματα για την επίτευξή τους. Οι περιφερειακοί παράγοντες υπογραμμίζουν την ανάγκη για ένα συντονισμένο σχέδιο. Ένα τέτοιο σχέδιο θα αντιμετώπιζε τις αδυναμίες του τουριστικού τομέα και θα περιόριζε την τρωτότητά του έναντι πιθανών απειλών και τρωτών σημείων. Θα προσδιορίσει επίσης τρόπους κεφαλαιοποίησης της ζήτησης αναδυόμενων αγορών για νέους τύπους τουριστικών προϊόντων (I10). Ένα συντονισμένο σχέδιο θα επιδιώκει επίσης να βελτιστοποιήσει τις συνέργειες και τη συμπληρωματικότητα με τις εθνικές πολιτικές. Το ειδικό χωροταξικό πλαίσιο για τον τουρισμό που βρίσκεται επί του παρόντος υπό ανάπτυξη αποτελεί παράδειγμα μιας

τέτοιας εθνικής πολιτικής. Αναμένεται να θέσει το ευρύτερο πλαίσιο για την τουριστική ανάπτυξη στη χώρα. Μια τέτοια προσέγγιση θα δώσει έναν μάλλον ολιστικό και γενικό στόχο στον τουρισμό, με τον οποίο οι περιφέρειες μπορούν να συσχετιστούν και να εντοπίσουν συνέργειες. Παράλληλα, ένα περιφερειακό σχέδιο θα πρέπει επίσης να συντονιστεί με προσαρμοσμένα μέτρα σε κάθε νησί, προσαρμοσμένα στις αντίστοιχες δυνατότητες και στόχους τουριστικής ανάπτυξης. Με άλλα λόγια, οι ερωτηθέντες θεωρούν ότι μια αποτελεσματική τουριστική στρατηγική θα πρέπει να σχεδιαστεί και να εφαρμοστεί με μια πολυεπίπεδη νοοτροπία εδαφικής διακυβέρνησης.

Οι συνεντεύξεις θεωρούν ότι η έλλειψη συντονισμένης και ολιστικής προσέγγισης οφείλεται στην ελάχιστη επί του παρόντος μικρή επικοινωνία, ανταλλαγή και συνεργασία μεταξύ των διαφόρων φορέων του τουρισμού. Η συντονισμένη διαχείριση προορισμού είναι περιορισμένη, τόσο σε περιφερειακό όσο και σε τοπικό επίπεδο. Εφαρμόζονται ελάχιστα μέτρα δημόσιας πολιτικής για την προώθηση προϊόντων εναλλακτικού τουρισμού. Αυτά που αφορούν την ευρύτερη συμμετοχή διαφοροποιημένων παραγόντων στην περιοχή, δηλαδή αρμόδιοι φορείς όπως η Περιφερειακή Επιτροπή Διαβούλευσης και το Περιφερειακό Συμβούλιο, το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, το Παρατηρητήριο Τοπικής και Νησιωτικής Ανάπτυξης, αλλά και το ευρύτερο κοινό, η νεολαία , οι τουριστικές εταιρείες κ.λπ. (I9, I10)

Οι περιφερειακοί παράγοντες τονίζουν ότι θα χρειαζόταν ευρύτερη δημόσια διαβούλευση (I10). Αυτό φαίνεται πράγματι σκόπιμο λαμβάνοντας υπόψη την ανάγκη για πιο λεπτομερή γνώση σχετικά με τα σημεία συμφόρησης και τις ευκαιρίες τουριστικής ανάπτυξης. Ωστόσο, ενδέχεται να χρειαστούν πιο συμμετοχικές προσεγγίσεις, π.χ. με ανοιχτούς διαλόγους, διευκολυνόμενες συναντήσεις και εργαστήρια, για να επανεξεταστούν συλλογικά οι τρόποι με τους οποίους σχεδιάζεται και εφαρμόζεται η πολιτική τουριστικής ανάπτυξης. Τέτοιες διαδικασίες θα επιτρέψουν στις τουριστικές επιχειρήσεις, τους τοπικούς πληθυσμούς και τους θεσμούς να ανταλλάσσουν και να προβληματίζονται από κοινού σε μονοπάτια προς τον βιώσιμο τουρισμό ενσωματωμένα σε περιφερειακά πλεονεκτήματα, αξίες και στόχους κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης. Αυτό όχι μόνο θα συμβάλει στην αύξηση της ιδιοκτησίας και της συμμετοχής στις δράσεις, αλλά και στη διεύρυνση του θεματικού φάσματος των παρεμβάσεων πολιτικής που σχετίζονται με τον τουρισμό, καθιστώντας τις καλύτερα προσαρμοσμένες στις πραγματικές ανάγκες της περιοχής. Το πολυεπίπεδο μοντέλο εδαφικής διακυβέρνησης για την τουριστική ανάπτυξη θα μπορούσε επίσης να προσαρμοστεί.

Μια τέτοια προσέγγιση της στρατηγικής για τον τουρισμό που εκπονήθηκε, βασισμένη σε μια συλλογική διαδικασία, εγείρει ορισμένες βασικές προκλήσεις. Μία από τις πρωταρχικές προκλήσεις είναι πώς θα παρακινηθούν οι επιχειρήσεις και τα άτομα να συμμετάσχουν. Πρέπει κανείς να προσδιορίσει προσεκτικά τι θα μπορούσε να αποκομίσει τόσο μεσοπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα. Ένας πιθανός τρόπος για να προχωρήσουμε είναι να διατεθεί χρηματοδότηση για πιλοτικές δράσεις, έτσι ώστε να δημιουργηθεί ένα οικονομικό κίνητρο για τη συμμετοχή όλων των παραγόντων που ενδιαφέρονται για καινοτόμες προσεγγίσεις στην ανάπτυξη του τουρισμού. Μια τέτοια χρηματοδότηση θα μπορούσε να οργανωθεί στο πλαίσιο μιας ΟΕΕ.

Μια άλλη πιθανή πρόκληση για μια συλλογική προσέγγιση της τουριστικής ανάπτυξης είναι η έλλειψη γνώσεων και δεξιοτήτων. Οι ερωτηθέντες τόνισαν την έλλειψη προσωπικού και ιδιαίτερα εκπαιδευμένου προσωπικού στους τομείς του τουρισμού. Υπάρχουν επίσης λίγα εκπαιδευτικά προγράμματα και προγράμματα κατάρτισης που στοχεύουν στον τουριστικό τομέα (I9, I10). Μια συλλογική διαδικασία εκπόνησης στρατηγικής θα μπορούσε να συνδυαστεί με προγράμματα κατάρτισης για φορείς του τουριστικού τομέα, π.χ. προσέλκυση λεκτόρων από άλλες περιφέρειες. Ωστόσο, αυτό προϋποθέτει ότι οι ανάγκες κατάρτισης προσδιορίζονται προσεκτικά και ότι το μορφότυπο μαθημάτων προσαρμόζεται στους περιορισμούς και το εκπαιδευτικό υπόβαθρο του κοινού-στόχου. Όσον αφορά το μορφότυπο, μπορεί για παράδειγμα να ληφθούν υπόψη επιλογές όπως η εξ αποστάσεως εκπαίδευση, τα βραδινά μαθήματα, οι εντατικές πολυήμερες ομαδικές συνεδρίες. Σε σχέση με τη διαδικασία εκπόνησης συλλογικής στρατηγικής, ο κύριος στόχος είναι να εμπνεύσει τους εμπλεκόμενους φορείς να εξετάσουν την τουριστική ανάπτυξη με ανοιχτό τρόπο, λαμβάνοντας υπόψη τις τρέχουσες τάσεις και εξελίξεις.

Ο βιώσιμος τουρισμός έχει γίνει μια αναγκαιότητα και μια ανάπτυξη η σημασία της οποίας έχει αυξηθεί ιδιαίτερα μετά την πανδημία COVID-19. Δεδομένων των επικείμενων επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής, πρέπει να αξιοποιηθεί περαιτέρω από την περιφέρεια Βορείου Αιγαίου. Το ΥΠΕΝ προωθεί ήδη την οικολογική επιχειρηματικότητα και τη χρήση της πράσινης τεχνολογίας στα τουριστικά καταλύματα. Οι συνεντευξιαζόμενοι επισημαίνουν ότι η Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου βρίσκεται σε ευνοϊκή θέση για την ανάπτυξη βιώσιμου τουρισμού, με τα φυσικά της πλεονεκτήματα και ελλείψει μαζικού τουρισμού (I10).

4.4 Τομέας ενέργειας

Μέχρι στιγμής, η παροχή ενέργειας στην περιφέρεια Βορείου Αιγαίου είναι φιλική προς το περιβάλλον. Οι μεγάλες αποστάσεις από την ηπειρωτική χώρα και τα μη διασυνδεδεμένα ενεργειακά δίκτυα, σε συνδυασμό με την αυξανόμενη ενεργειακή ανάγκη, δημιουργούν ενεργειακό έλλειμμα στην περιοχή. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση των περιβαλλοντικών πιέσεων (Ειδική Υπηρεσία Διαχείρησης Ε.Π. Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου / Special Managing Authority of the North Aegean Operational Programme, 2021a). Επιπλέον, το απαρχαιωμένο σύστημα παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας και τα παλιά δίκτυα μεταφοράς υποβαθμίζουν την ποιότητα ζωής των πολιτών και καθιστούν την περιοχή λιγότερο ελκυστική για ανάπτυξη (Ειδική Υπηρεσία Διαχείρησης Ε.Π. Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου / Special Managing Authority of the North Aegean Operational Programme, 2021a). Βρίσκονται σε εξέλιξη βήματα για τη βελτίωση της κατάστασης, καθώς τα ενεργειακά ηλεκτρικά συστήματα της περιοχής στα «Μη Διασυνδεδεμένα Νησιά» (ΜΔΝ) θα συνδεθούν με το Σύστημα Μεταφοράς ή το Δίκτυο Διανομής της ηπειρωτικής χώρας έως το 2030.

Η περιφέρεια είναι πλούσια σε φυσικές πηγές ενέργειας, όπως η γεωθερμική ενέργεια, η ηλιακή και αιολική ενέργεια (ΕΠ 2021). Πιο συγκεκριμένα, οι περιφερειακοί παράγοντες τονίζουν ότι υπάρχουν πολλές δυνατότητες όσον αφορά τη γεωθερμική ενέργεια, που μπορούν να επιλύσουν τα προβλήματα ενεργειακής απόδοσης στην Περιφέρεια. Σχεδόν όλα τα νησιά διαθέτουν γεωθερμικά πεδία προς εκμετάλλευση. Στη Λέσβο, για παράδειγμα, το πεδίο έχει εντοπιστεί και θα μπορούσε να είναι διαθέσιμο για επιχειρηματική εκμετάλλευση, στη Χίο η έρευνα βρίσκεται σε εξέλιξη, ενώ στην Ικαρία υπάρχουν και σαφείς ενδείξεις για ύπαρξη γεωθερμικών πεδίων, αν και η σχετική έρευνα έχει καθυστερήσει (I3). Ωστόσο, εξακολουθεί να υπάρχει μεγάλη εξάρτηση από βαριά ορυκτά καύσιμα και περιορισμένη κεφαλαιοποίηση βιώσιμων ενεργειακών πόρων στην περιοχή, όπως επιβεβαιώθηκε και από τις συνεντεύξεις με περιφερειακούς παράγοντες (I8). Όπως επισημαίνουν οι συνεντευξιαζόμενοι, αυτό σημαίνει ότι σημαντικός αριθμός ΜΔΝ θα συνεχίσει να ηλεκτροδοτείται από τις τοπικές παραγωγικές μονάδες της ΔΕΗ, οι οποίες τροφοδοτούνται με πετρέλαιο, είτε βαρύ (μαζούτ) είτε/και ελαφρύ (ντίζελ), σε βάρος του ενεργειακού κόστους και της περιβαλλοντικής επιβάρυνσης (I3).

Το δυναμικό της περιφέρειας στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας αναγνωρίζεται, π.χ. στο περιφερειακό επιχειρησιακό πρόγραμμα και από τους ερωτηθέντες. Μερικές καλές πρακτικές στον τομέα, όπως φαίνεται στα παρακάτω πλαίσιο, αποτελούν μερικά παραδείγματα.

Πλαίσιο κειμένου 6 Πρωτοβουλία Greco Islands

Η πρωτοβουλία Greco Islands φιλοδοξεί να μετατρέψει τα μικρά, μη διασυνδεδεμένα νησιά της Ελλάδας σε πρότυπα πράσινης οικονομίας, ενεργειακής αυτονομίας και ψηφιακής καινοτομίας. Οι παρεμβάσεις προγραμματίζονται να επικεντρωθούν στον ενεργειακό τομέα, ιδιαίτερα στην κλιματική ουδετερότητα, με παράλληλη τόνωση των τοπικών οικονομιών. Θα περιλαμβάνει επίσης στοιχεία σχετικά με την προώθηση του φυσικού περιβάλλοντος και της βιοποικιλότητας, καθώς και τον ψηφιακό μετασχηματισμό, π.χ. ψηφιακές υπηρεσίες ως ηλεκτρονική μάθηση και τηλεϊατρική, βιώσιμη θαλάσσια διασύνδεση και άλλα. Η πράσινη μετάβαση αυτών των νησιών θα δημιουργήσει συγκριτικό πλεονέκτημα για τον τουρισμό. Επιπλέον, θα ξεπεράσει τη συνέχιση των αρνητικών συνεπειών της ενεργειακής και κοινωνικοοικονομικής απομόνωσης στα νησιά. Προτεραιότητα θα δοθεί στα μικρά νησιά που δεν αναμένεται να συνδεθούν με άλλα μεγαλύτερα νησιά, όπως η παρέμβαση που βρίσκεται αυτή τη στιγμή σε εξέλιξη για τον Άγιο Ευστράτιο. Στη συνέχεια, ενδέχεται να ακολουθήσουν Οινούσσες, Ψαρά, Φούρνοι και Θύμαινα. Η πρωτοβουλία Greco Islands μπορεί να βοηθήσει τα μικρά νησιά να γίνουν πιο αυτόνομα ενεργειακά, να μεταβούν πιο γρήγορα στην πράσινη μετάβαση και να μειώσουν τα εμπόδια που προκαλούνται από την υψηλή ενεργειακή εξάρτηση. Ταυτόχρονα, μπορεί να δημιουργήσει νέες ευκαιρίες για την οικονομική βιωσιμότητα των μικρών νησιών, δημιουργώντας πρόσθετα συγκριτικά πλεονεκτήματα, π.χ. όσον αφορά το βιώσιμο τουριστικό δυναμικό

Πηγή: (EMEA STARTUPS, 2022; Ministry of Environment and Energy, Greece, 2021)

Επιπλέον, υπάρχουν αρκετές πρωτοβουλίες στην Ελλάδα που συνδέονται με τον οικολογικό προσανατολισμό των μικρών νησιών, όπως συνέβη με την Αστυπάλαια, τη Χάλκη και την Τήλο στο Νότιο Αιγαίο. Στο Βόρειο Αιγαίο, το έργο του πράσινου νησιού στον Άγιο Ευστράτιο είναι παρόμοιο παράδειγμα.

Πλαίσιο κειμένου 7 Έργο Green Island: Άγιος Ευστράτιος

Το έργο Green Island στο νησί του Αγίου Ευστρατίου είναι ένα πιλοτικό έργο όπου εφαρμόζονται ώριμες τεχνολογίες ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Το έργο περιελάμβανε τη μελέτη, προμήθεια, εγκατάσταση και θέση σε λειτουργία υβριδικού σταθμού παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και συστήματος τηλεθέρμανσης με χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Ο υβριδικός σταθμός περιλαμβάνει ανεμογεννήτρια, φωτοβολταϊκό σταθμό, συσσωρευτές αποθήκευσης και σύστημα διαχείρισης και ελέγχου ενέργειας, ενώ το σύστημα τηλεθέρμανσης θα περιλαμβάνει τις κεντρικές μονάδες παραγωγής και αποθήκευσης θερμότητας. Το έργο έχει χρηματοδοτηθεί στο πλαίσιο του εθνικού επιχειρησιακού προγράμματος «Ανταγωνιστικότητα, επιχειρηματικότητα και καινοτομία 2014-2020». Η συμφωνία για το έργο υπογράφηκε τον Μάρτιο του 2021 και το έργο αναμένεται να ολοκληρωθεί έως το 2023. Η ολοκλήρωση του έργου θα κάνει το νησί ενεργειακά αυτόνομο, καθώς η ηλεκτρική ενέργεια θα καλύπτεται σε ποσοστό άνω του 85% από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας.

Πηγή: ΤΕΡΝΑ Ενεργειακή, (I8)

Ορισμένοι περιφερειακοί παράγοντες υπογραμμίζουν την ανάγκη για περαιτέρω ενέργειες στον τομέα της βιώσιμης ενέργειας, για την αντιμετώπιση των τρεχουσών ενεργειακών προκλήσεων. Παραδείγματα αναγκών για περαιτέρω δράση περιλαμβάνουν τη δημιουργία αποθηκευτικών σταθμών παραγωγής ενέργειας από φωτοβολταϊκά σε Οινούσσες, Χίο και Ψαρά, την ηλεκτροδότηση της ναυτιλίας, την ανάπτυξη ενεργειακών κοινοτήτων, ιδιαίτερα στα μεγάλα νησιά (I3). Ως εκ τούτου, έχουν εντοπιστεί πολυάριθμες λύσεις για τη μείωση της εξάρτησης από τα ορυκτά καύσιμα και τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου.

Ωστόσο, οι ερωτηθέντες παρατηρούν αδράνεια όσον αφορά την εκμετάλλευση των προσδιορισμένων ευκαιριών και την αντιμετώπιση των ενεργειακών προκλήσεων. Στην πραγματικότητα, έχουν συζητηθεί και συμφωνηθεί μεγάλα έργα ενεργειακής υποδομής με πυρήνα την ανάπτυξη χερσαίων αιολικών πάρκων. Οι αναμενόμενες επενδύσεις πανελλαδικά ανέρχονται σε 6 δισ. ευρώ έως το 2030[17]. Η σταδιακή σύνδεση του δικτύου της περιφέρειας Βορείου Αιγαίου με την ηπειρωτική χώρα θα καταστήσει διαθέσιμη την απαιτούμενη υποδομή και θα δημιουργήσει νέες ευκαιρίες για έργα ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στην περιοχή. Αυτό θα αλλάξει τα δεδομένα στον τομέα των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και στην ευρύτερη γειτονιά της, για την οποία η περιοχή θα πρέπει να κάνει βασικές επιλογές για να φτάσει ένα βήμα πιο κοντά στην υλοποίηση της πράσινης μετάβασης. Ειδικά στο τρέχον πλαίσιο της παγκόσμιας ενεργειακής κρίσης εν γένει, μια τέτοια εξέλιξη μπορεί να έχει τεράστιες συνέπειες στο τοπίο της παροχής ενέργειας. Θα ήταν σκόπιμο να διερευνηθούν περαιτέρω οι επιπτώσεις για την περιφέρεια Βορείου Αιγαίου, π.χ. σε σχέση με την ανάπτυξη δραστηριοτήτων συντήρησης αιολικών πάρκων και άλλων λειτουργιών υποστήριξης όσον αφορά την παραγωγή ανανεώσιμης ενέργειας. Αυτό μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη ΜΜΕ που θα μπορούσαν επίσης να εξάγουν υπηρεσίες σε άλλες περιφέρειες.

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο είναι η έλλειψη αλληλεπίδρασης, επικοινωνίας και εμπλοκής αρκετών παραγόντων και της τοπικής κοινωνίας στη λήψη αποφάσεων. Αυτό συχνά μπορεί να οδηγήσει σε καταστάσεις «NIMBY – Not In My Backyard» Όχι στη δική μου αυλή), οι οποίες εμποδίζουν την ανάπτυξη και την εξεύρεση πρακτικών λύσεων. Όπως ανέφερε ένας από τους συνεντευξιαζόμενους, είναι απαραίτητο να εμπλακούν οι τοπικές κοινωνίες στη λήψη απόφασης για τη θέση τυχόν πρόσθετων συστημάτων ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, σε στενή συνεργασία με τους δήμους. Ο ερωτώμενος προτείνει μια ανοιχτή δημόσια διαβούλευση για να αποφευχθούν οι τοπικές αντιδράσεις και να βρεθεί κοινό έδαφος που να εξυπηρετεί τόσο την ενεργειακή ανάπτυξη όσο και το περιβάλλον (I3). Λαμβάνοντας υπόψη τις μεγάλες συγκρούσεις που ενδέχεται να προκύψουν από την παραγωγή ανανεώσιμης ενέργειας, μπορεί να χρειαστούν προσεγγίσεις συνδημιουργίας και εργαστήρια σε διαφορετικά γεωγραφικά επίπεδα.

[17] https://www.mononews.gr/business/plota-eolika-ependisis-6-dis-evro-os-to-2030-%CE%84erchete-to-thesmiko-plesio

4.5 Η πιο στρατηγική σκέψη θα βοηθήσει την περιφέρεια να αξιοποιήσει τις δυνατότητές της και να εντοπίσει δεσμούς μεταξύ των τριών τομέων

Εξετάζοντας τον αγροδιατροφικό τομέα, το βιώσιμο τουρισμό και τον ενεργειακό τομέα στην περιφέρεια Βορείου Αιγαίου, τρεις τομείς που έχουν αναγνωριστεί ως σχετικοί τομείς για την καινοτομία στην περιφέρεια, γίνεται σαφές ότι απαιτείται πιο στρατηγική σκέψη για το πώς να αξιοποιηθούν οι δυνατότητες της περιφέρειας. Μετά από σύνθεση των ευρημάτων εντοπίστηκαν οι ακόλουθες προκλήσεις:

- Υπάρχει έλλειψη καινοτομίας σε καθέναν από τους τρεις τομείς. Παρότι υπάρχουν ορισμένες καλές πρακτικές στην περιοχή, όπως περιγράφεται στο κεφάλαιο 4, η έλλειψη ειδικευμένου προσωπικού, στρατηγικής σκέψης, επιχειρηματικής τεχνογνωσίας, εξωστρέφειας των τοπικών αγορών, σε συνδυασμό με τις προκλήσεις της νησιωτικότητας, όπως η απόσταση, οι περιορισμένες αγορές και το υψηλό κόστος μεταφοράς, δυσχεραίνουν την κατάσταση.
- Είναι δύσκολο να εντοπιστούν οι υφιστάμενοι δεσμοί μεταξύ των τομέων. Η ανάλυση έδειξε ότι είναι δύσκολο να εντοπιστούν οι δεσμοί μεταξύ των τριών τομέων και στον τρόπο με τον οποίο ο καθένας από αυτούς μπορεί να κεφαλαιοποιήσει έναν άλλο. Αν και μπορεί τελικά να αναπτυχθούν δεσμοί και ευκαιρίες μεταξύ τομέων, επί του παρόντος δεν φαίνεται ούτε να υπάρχουν ούτε να εξετάζονται.
- Αναγκαιότητα αντιμετώπισης των τρεχουσών και μελλοντικών μεταβάσεων. Η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου πρέπει να λάβει βασικές επιλογές και δράσεις για το πώς να αντιμετωπίσει την πράσινη, ψηφιακή και δίκαιη μετάβαση. Ειδικά όταν πρόκειται για την πράσινη μετάβαση, οι παράγοντες που δραστηριοποιούνται στην περιφέρεια θα πρέπει να λάβουν βασικές αποφάσεις για το πώς να στραφούν σε πιο βιώσιμες πηγές ενέργειας και να αξιοποιήσουν π.χ. το ευρύτερο ενεργειακό τοπίο της Ελλάδας και των γειτόνων της για την περαιτέρω ανάπτυξη του βιώσιμου τουρισμού και της βιώσιμης αγροδιατροφής στο μέλλον.
- Να τονώσει τη στρατηγική σκέψη σε σχέση με την καινοτομία. Το Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα μπορεί να χρησιμοποιηθεί πιο προληπτικά ως εργαλείο για την τόνωση της στρατηγικής σκέψης σε διάφορους τομείς και παράγοντες στις διάφορες περιοχές της περιφέρειας. Η πιο στρατηγική σκέψη θα βοηθήσει τόσο στην αξιοποίηση του δυναμικού της περιοχής όσο και στην ανάπτυξη δεσμών μεταξύ των διαφόρων τομέων, προς μια πιο συντονισμένη και στοχευμένη προσέγγιση. Οι τοπικές και περιφερειακές στρατηγικές θα δώσουν στην περιφέρεια μια κατεύθυνση σχετικά με τη μελλοντική της ανάπτυξη, δημιουργώντας οικονομίες κλίμακας.

5 Σχεδιασμός και υλοποίηση της Πολιτικής Συνοχής κατά την προγραμματική περίοδο 2014-2020

Η παρούσα συνθέτει την εμπειρία από την προγραμματική περίοδο 2014-2020 σε σχέση με τη στήριξη της ισόρροπης και βιώσιμης ανάπτυξης στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου, με έμφαση στα μικρότερα νησιά. Προκειμένου να ενσωματωθεί αυτή η ανάλυση, παρουσιάζεται στην ενότητα 5.1 μια επισκόπηση των θεμάτων και των πεδίων στα οποία έχει επικεντρωθεί, με βάση την εξαγωγή πληροφοριών σχετικά με τις υλοποιούμενες δραστηριότητες από το σύστημα διαχείρισης του προγράμματος. Αυτά τα δεδομένα καθιστούν επίσης δυνατή τη σύγκριση όγκων και θεματικών εστιών δραστηριοτήτων που υποστηρίζονται από ΠΕΠ σε υποδιαιρέσεις της περιφέρειας, συμπεριλαμβανομένων των μικρότερων νησιών. Αυτά τα πρότυπα αναλύονται λεπτομερέστερα στην ενότητα 5.2. Η ενότητα 5.3 περιγράφει δραστηριότητες που υλοποιήθηκαν ως μέρος της ΟΕΕ των μικρότερων νησιών και τους λόγους για τους οποίους αυτή η εμπειρία δεν κρίθηκε επιτυχής. Αυτό συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τις προκλήσεις στρατηγικής διακυβέρνησης.

5.1 Θεματική εστίαση του Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος 2014-2020

Μεγάλο ποσοστό μεγάλων έργων που χρηματοδοτούνται στο πλαίσιο του Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος της περιφέρειας Βορείου Αιγαίου αντισταθμίζουν την ανεπάρκεια υποδομών. Αν και αναμφίβολα συμβάλλουν στην ενίσχυση των προοπτικών για οικονομική ανάπτυξη, βιώσιμη ανάπτυξη και ποιότητα ζωής των πολιτών, τείνουν να καθοδηγούνται από άμεσες ανάγκες και όχι από στρατηγική για μεσοπρόθεσμη έως μακροπρόθεσμη αλλαγή.

Για παράδειγμα, πάνω από το ήμισυ του όγκου έργων πολιτικής συνοχής στην περιφέρεια της Σάμου και μόλις κάτω από 20% στις περιφέρειες Χίου και Λέσβου, ταξινομούνται σύμφωνα με τον θεματικό στόχο 7 («Βιώσιμες μεταφορές»). Και στις τρεις περιφέρειες, η χρηματοδότηση αυτή κατευθύνθηκε κυρίως σε επενδύσεις σε νέους δρόμους, παρά την επιμονή του Επιχειρησιακού Προγράμματος στη σημασία της βελτίωσης της συνδεσιμότητας των νησιών με την ηπειρωτική χώρα. Τα έργα που αφορούν την παροχή νερού και την επεξεργασία λυμάτων κατέχουν εξέχουσα θέση στο πλαίσιο του Θεματικού στόχου 6 «προστασία του περιβάλλοντος». Πάνω από το ένα τρίτο του όγκου έργων στη Λέσβο εμπίπτουν σε αυτόν τον θεματικό στόχο. Η κατασκευή αποχετευτικού δικτύου έχει χρηματοδοτηθεί σε πολλά νησιά.

Η οικονομία χαμηλών εκπομπών άνθρακα (Θεματικός στόχος 4) έχει επικεντρωθεί κυρίως στις θερμικές ανακαινίσεις κατοικιών (χρηματοδότηση ενός μέσου στήριξης συνολικού προϋπολογισμού 13,5 εκατ. ευρώ) και σε ένα ευρύ φάσμα δημόσιων κτιρίων. Ως προς το τελευταίο, έχουν επιλεγεί για ενεργειακή αναβάθμιση τριάντα (30) εκπαιδευτικές εγκαταστάσεις όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης συνολικού προϋπολογισμού 19,5 εκατ. (Special Managing Authority, 2014). Αυτός ο θεματικός στόχος έχει συγκεντρώσει μεγαλύτερο μερίδιο του όγκου έργων στην περιφέρεια της Χίου από ό,τι σε άλλες περιοχές της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου.

Η περιφέρεια της Χίου ξεχωρίζει επίσης με το σχετικά υψηλότερο μερίδιο όγκου έργων (18%) στο πλαίσιο του θεματικού στόχου 5 «Προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή», με εκτενή εστίαση στην αντιπλημμυρική προστασία και τις υποδομές για την εκκένωση των όμβριων υδάτων. Αυτά τα υψηλά ποσοστά συνδέονται επίσης με το γεγονός ότι οι επενδύσεις σε υποδομές λυμάτων στα νησιά Ψαρά έχουν ταξινομηθεί βάσει αυτού του θεματικού στόχου και όχι του θεματικού στόχου 6 («προστασία του περιβάλλοντος») όπως τα περισσότερα άλλα νησιά. Άλλα μεγάλα έργα στο πλαίσιο αυτού του θεματικού στόχου επικεντρώνονται στην προστασία των παραλιών από τη διάβρωση των ακτών και στη βελτίωση της ετοιμότητας για πυρκαγιές.

Σε ολόκληρη την περιφέρεια Βορείου Αιγαίου, μικρά ποσοστά χρηματοδότησης της πολιτικής συνοχής αφιερώνονται σε δραστηριότητες έρευνας και καινοτομίας και πρόσβασης και χρήσης ΤΠΕ (κυρίως λιγότερο από 2%) για καθεμία. Ομολογουμένως, και οι δύο αυτοί τομείς έχουν στοχοποιηθεί από την εθνική «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία 2014-2020». Ωστόσο, τα χαμηλά επίπεδα στήριξης της Πολιτικής Συνοχής σε αυτούς τους τομείς δεν συνάδουν με το γεγονός ότι ο πρώτος

αναπτυξιακός στόχος του ΠΕΠ, ο οποίος περιλαμβάνει την «ενίσχυση της ελκυστικότητας, της ανταγωνιστικότητας και της εξωστρέφειας της [Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου] και των επιχειρήσεων της, με την αιχμή της καινοτομίας»[18].

Τα κύρια μέτρα ΠΕΠ που χρηματοδοτούνται σε σχέση με τις ΤΠΕ αφορούν την ψηφιοποίηση των δραστηριοτήτων πολιτιστικής κληρονομιάς και του τουρισμού. Πολλά άλλα μικρότερα έργα υποστηρίζουν την ψηφιοποίηση σε μεμονωμένες εταιρείες. Κανένα έργο δεν αφορά την ολοκλήρωση της ευρυζωνικής υποδομής, η οποία προσδιορίστηκε ως η πρώτη ανάγκη στον τομέα των ΤΠΕ από το Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα. Ωστόσο, όπως σημειώθηκε παραπάνω, εκτεταμένες επενδύσεις υποδομής στον τομέα της ευρυζωνικής πρόσβασης πραγματοποιήθηκαν κατά την προγραμματική περίοδο ανεξάρτητα από το ΠΕΠ (βλ. ενότητα 0).

Οι όγκοι έργων της Πολιτικής Συνοχής για την ανταγωνιστικότητα των ΜΜΕ είναι σχετικά παρόμοιοι σε όλες τις περιφέρειες NUTS3 του Βορείου Αιγαίου: μεταξύ 14 και 17%. Σχεδόν και οι 153 περιπτώσεις στήριξης ΜΜΕ που δεν σχετίζονταν με την πανδημία του COVID αφορούν την κατασκευή ή την ανακαίνιση τουριστικών καταλυμάτων ή την ενοικίαση αυτοκινήτου. Συνεπώς, η στήριξη των ΜΜΕ δεν συνέβαλε στην ανάπτυξη νέων δραστηριοτήτων. Η υποστήριξη σε ΜΜΕ που έχουν εκτεθεί στον COVID αντιστοιχεί στο 57% των δαπανών για αυτόν τον θεματικό στόχο. Όταν σχετίζεται με τον πληθυσμό, αυτή η υποστήριξη φαίνεται να συγκεντρώνεται στα μεγαλύτερα νησιά (βλ 5.2).

Το ΠΕΠ Βορείου Αιγαίου έχει επίσης συνεισφέρει στο Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας, το οποίο διαχειρίζεται η Ελληνική Αναπτυξιακή Τράπεζα με συνεισφορά 6 εκατ. ευρώ. Αυτό το Ταμείο βοηθά τους επιχειρηματίες και τις ΜΜΕ να αποκτήσουν πρόσβαση σε επιχειρηματικά κεφάλαια με χαμηλό επιτόκιο[19]. Λεπτομέρειες σχετικά με τους τύπους επιχειρηματικών πρωτοβουλιών που υποστηρίχθηκαν από αυτό το Ταμείο στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου και τη γεωγραφική τους θέση δεν μπόρεσαν να επεξεργαστούν στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης.

Τα έργα που συγχρηματοδοτούνται από το ΕΚΤ ανέρχονται σε λίγο περισσότερο από το 25% του συνολικού όγκου των έργων. Το πρόγραμμα αφιερώνει πολύ χαμηλό ποσοστό χρηματοδότησης στον θεματικό στόχο 8 («απασχόληση και κινητικότητα εργασίας»). Στο πλαίσιο του θεματικού στόχου 9 («κοινωνική ένταξη»), έχει χρηματοδοτήσει μεγάλα έργα για τη στήριξη του τομέα της υγείας και για τη «συμφιλίωση της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής». Τα έργα που ταξινομούνται βάσει του θεματικού στόχου 10 («εκπαίδευση και κατάρτιση») έχουν χρηματοδοτήσει κατά κύριο λόγο επενδύσεις σε κτίρια σχολείων και ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και εξοπλισμό ΤΠΕ.

[18] Περιφερειακό Πρόγραμμα Επιχείρησης Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου, σελ. 19. («Άμεση ανάσχεση της συρρίκνωσης της παραγωγικής / επιχειρηματικής δραστηριότητας & ενδυνάμωσης της ελκυστικότητας, της ανταγωνιστικότητας & της εξωστρέφειας της ΠΒΑ & των επιχειρήσεων της, με την καινοτομία»).

[19] https://plan.gr/programmata-tepixII-daneio-epixeirimatikotitas

Εικόνα 20 Προϋπολογισμοί έργων ανά θεματικό στόχο και νησί στην περιφέρεια NUTS 3 της Λέσβου

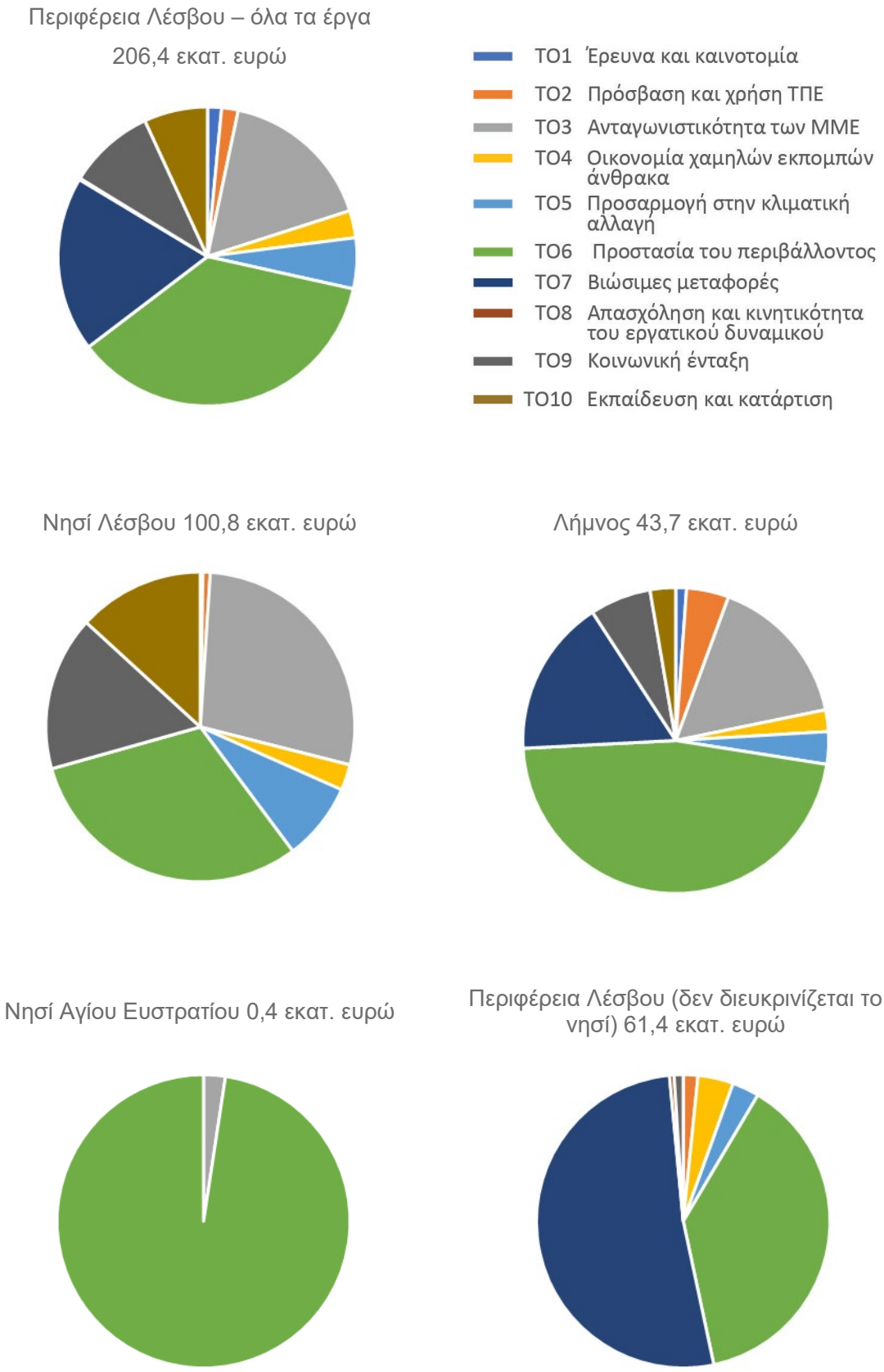

Πηγή: ιδίαν επεξεργασία με βάση τα δεδομένα που προέρχονται από το σύστημα διαχείρισης προγράμματος ΠΕΠ

Εικόνα 21 Προϋπολογισμοί έργων ανά θεματικό στόχο και νησί στην περιφέρεια NUTS 3 της Σάμου

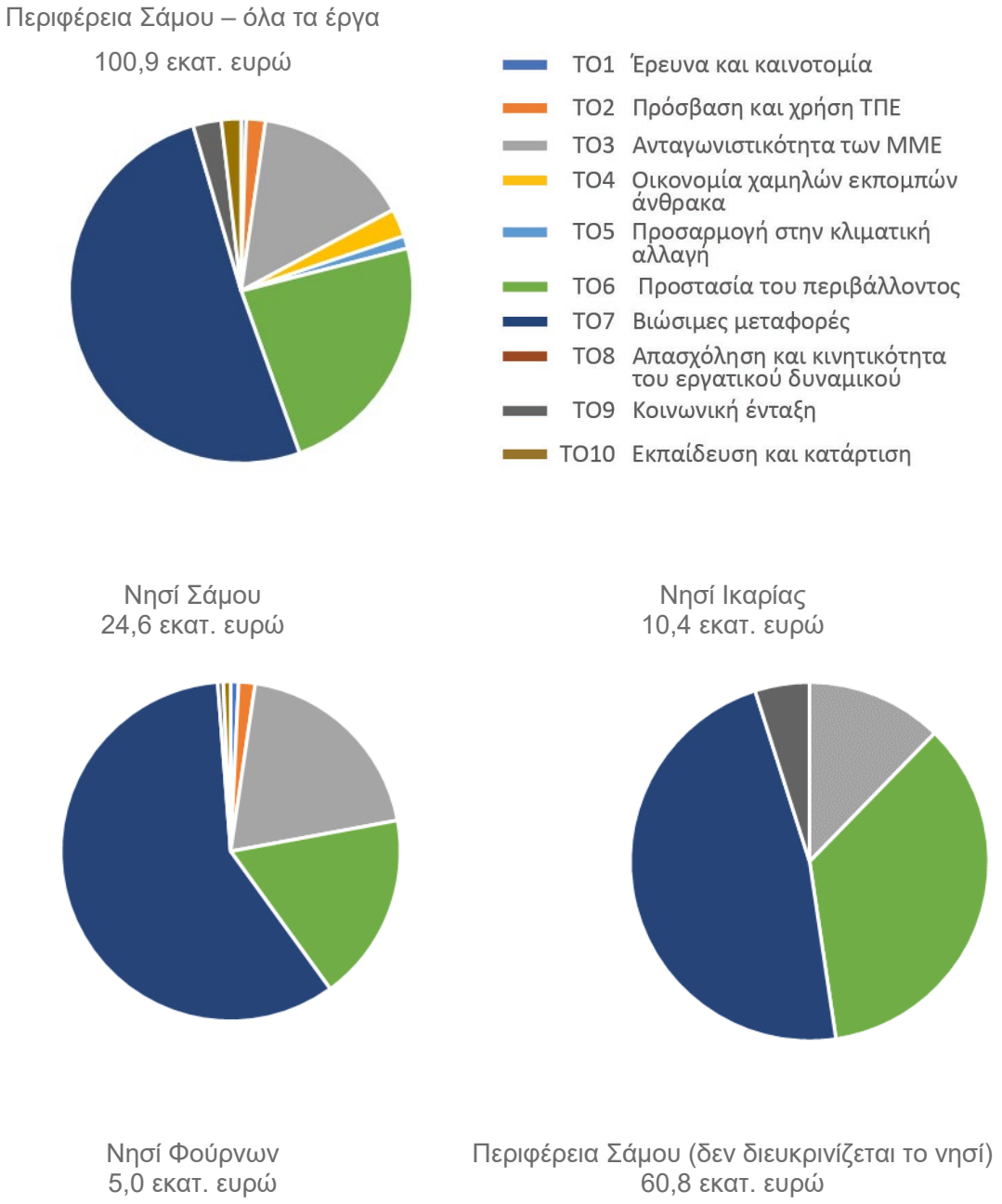

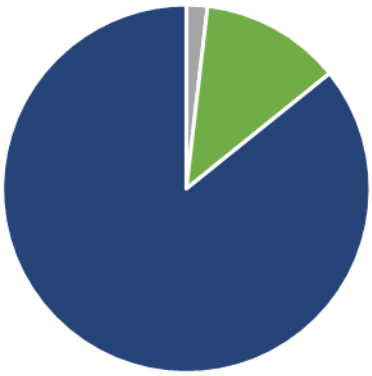

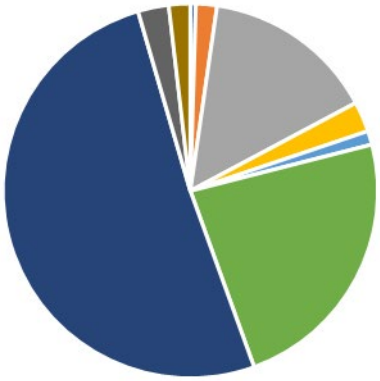

Πηγή: ιδίαν επεξεργασία με βάση τα δεδομένα που προέρχονται από το σύστημα διαχείρισης προγράμματος ΠΕΠ. Μεγάλα έργα υποδομής με προφανή σύνδεση με συγκεκριμένο νησί έχουν ανατεθεί εκ νέου σε αυτό το νησί

Εικόνα 22 Προϋπολογισμοί έργων ανά θεματικό στόχο και νησί στην περιφέρεια NUTS 3 της Χίου

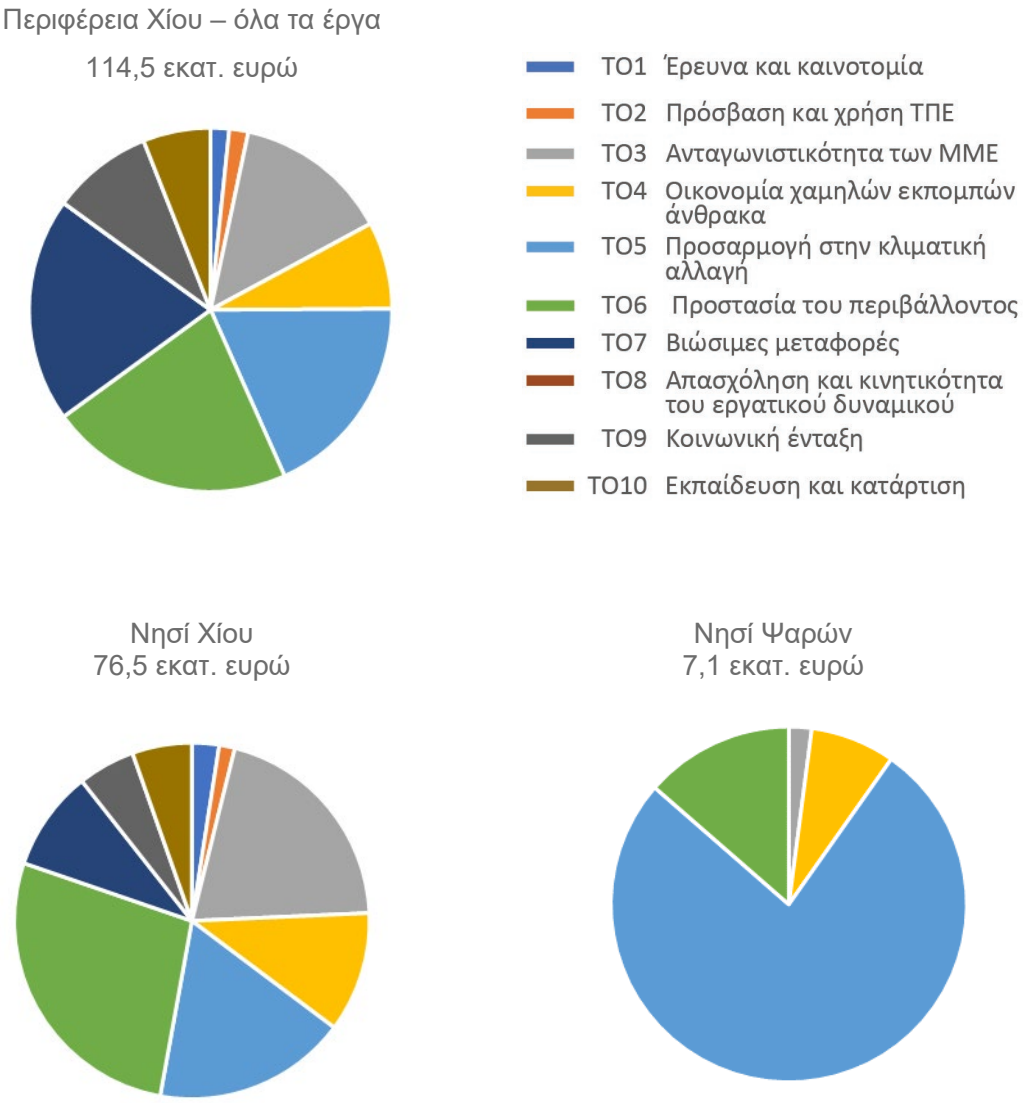

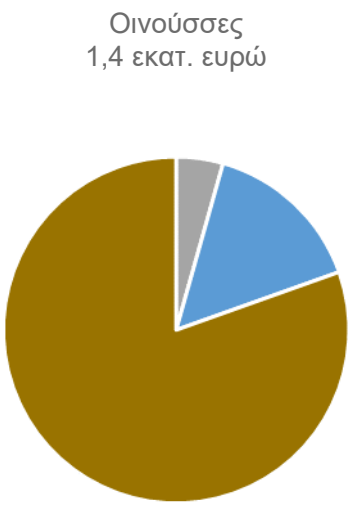

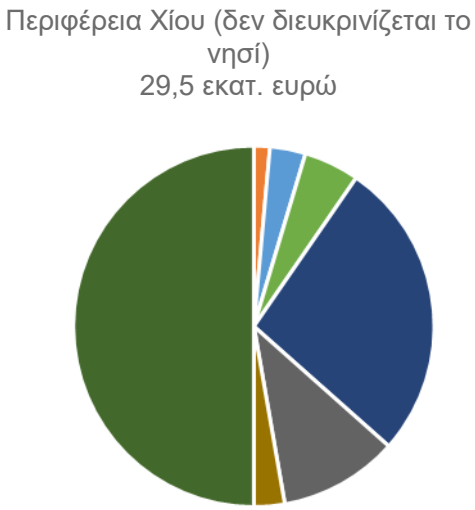

Πηγή: ιδίαν επεξεργασία με βάση τα δεδομένα που προέρχονται από το σύστημα διαχείρισης προγράμματος ΠΕΠ

5.2 Ένταση στήριξης της Πολιτικής Συνοχής στα νησιά της περιφέρειας Βορείου Αιγαίου

Τα διαθέσιμα στοιχεία για την εφαρμογή της Πολιτικής Συνοχής στο Βόρειο Αιγαίο διακρίνουν μεταξύ των έργων που επικεντρώνονται σε ένα συγκεκριμένο νησί, εκείνων που επικεντρώνονται σε μια περιφέρεια NUTS3 (δηλαδή μια ομάδα νησιών) και εκείνων που αφορούν ολόκληρη την περιοχή προγραμματισμού. Σε αυτή τη βάση, είναι δυνατός ο υπολογισμός των εντάσεων των συγχρηματοδοτούμενων από την πολιτική συνοχής δραστηριοτήτων (δηλ. αναλογίες συνολικών προϋπολογισμών έργων ανά κάτοικο). Αυτά τα στοιχεία δείχνουν ότι ορισμένα μικρότερα νησιά έχουν σχετικά μεγάλο όγκο δραστηριοτήτων έργων, αλλά αυτό δεν ισχύει για όλα (Πίνακας 4). Το νησί των Ψαρών ξεχωρίζει με μεγαλύτερη ένταση βοήθειας από τα λοιπά νησιά. Αυτό οφείλεται ουσιαστικά στις επενδύσεις για την κατασκευή αποχετευτικού συστήματος και μονάδας επεξεργασίας λυμάτων (συνολικού προϋπολογισμού κοντά στα 4,4 εκατ. ευρώ) σε ένα νησί με μόλις 412 κατοίκους. Η σχετικά υψηλή αναλογία στους Φούρνους συνδέεται επίσης και με τις επενδύσεις σε λιμενικές υποδομές. Δεν έχουν χρηματοδοτηθεί μεγάλες επενδύσεις υποδομής στον Άγιο Ευστράτιο και στις Οινούσσες. Αυτό εξηγεί τη χαμηλή ένταση των έργων τους σε σύγκριση με τη Λήμνο, όπου η πολιτική συνοχής έχει χρηματοδοτήσει μεγάλες επενδύσεις σε νοσοκομεία και δίκτυα παροχής νερού.

Πίνακας 4 Ένταση συγχρηματοδοτούμενων δραστηριοτήτων από την πολιτική συνοχής ανά νησί

Περιφέρεια	Νησί	Πληθυσμός	Ένταση βοήθειας – εστίαση σε ένα νησί	Ένταση βοήθειας – Εστίαση σε μια περιφέρεια NUTS3*	Ένταση ενίσχυσης – όλο το έργο*
Περιφέρεια Λέσβου	Λέσβος	86 442	1 167	1 760	2 354
	Λήμνος	16 785	2 603	3 196	3 790
	Αγ. Ευστράτιος	252	1 679	2 273	2 867
Περιφέρεια Χίου	Χίος	51 260	1 492	2 054	2 617
	Οινούσσες	804	1 746	2 309	2 871
	Ψαρά	412	17 256	17 819	18 381
Περιφέρεια Σάμου**	Σάμος	33 353	1 914	2 212	2 510
	Ικαρία	8 426	2 280	2 578	2 875
	Φούρνοι	1 347	3 721	4 018	4 316

*Υποθέτοντας ότι τα έργα ωφελούν εξίσου όλους τους κατοίκους της περιφέρειας NUTS3 / NUTS2
** Μεγάλα έργα υποδομής με προφανή σύνδεση με συγκεκριμένο νησί έχουν ανατεθεί εκ νέου σε αυτό το νησί

Λεπτομερέστερες συγκρίσεις της σχετικής σημασίας των δραστηριοτήτων πολιτικής συνοχής στο πλαίσιο καθενός από τους 11 θεματικούς στόχους σε μικρότερα νησιά αποκαλύπτουν ποικίλες θεματικές εστίες (βλ.

Εικόνα 20, Εικόνα 21 και Εικόνα 22):

- Τα έργα που στοχεύουν στον Άγιο Ευστράτιο επικεντρώνονται στην προστασία του περιβάλλοντος (θεματικός στόχος 6), στη χρηματοδότηση υποδομών διαχείρισης απορριμμάτων,
- Τα έργα που στοχεύουν στην Ικαρία και τους Φούρνους επικεντρώνονται στις υποδομές μεταφορών (θεματικός στόχος 7), με έργα που χρηματοδοτούν αντίστοιχα οδικές και λιμενικές υποδομές
- Τα έργα που στοχεύουν στα Ψαρά επικεντρώνονται στην προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή (θεματικός στόχος 5), με έργα που χρηματοδοτούν υποδομές διαχείρισης λυμάτων, ομβρίων υδάτων και υδάτων,
- Τα έργα που στοχεύουν στις Οινούσσες επικεντρώνονται στην εκπαίδευση και κατάρτιση (θεματικός στόχος 10), με έργο βελτίωσης της εκπαιδευτικής υποδομής της ναυτικής ακαδημίας.

Αυτό υποδηλώνει ότι οι προοπτικές για τα βασικά αναπτυξιακά σημεία συμφόρησης είναι συγκεκριμένες για καθένα από αυτά τα νησιά.

Πίνακας 5 Ένταση στήριξης των ΜΜΕ στο πλαίσιο της πανδημίας COVID ανά νησί

Περιφέρεια	Νησί	Πληθυσμός	Συνολική «υποστήριξη COVID» σε ΜΜΕ	Υποστήριξη από κάτοικο
Περιφέρεια Λέσβου	Λέσβος	86 442	16 488 854	191
	Λήμνος	16 785	3 049 060	182
	Αγ. Ευστράτιος	252	10 177	40
Περιφέρεια Χίου	Χίος	51 260	9 390 778	183
	Οινούσσες	804	61 404	76
	Ψαρά	412	15 985	39
Περιφέρεια Σάμου	Σάμος	33 353	11 041 714	331
	Ικαρία	8 426	1 794 038	213
	Φούρνοι	1 347	92 768	69

Όταν εστιάζει κανείς ειδικά στη στήριξη των ΜΜΕ στο πλαίσιο της πανδημίας του COVID, παρατηρεί ότι τα μικρότερα νησιά έχουν λάβει αναλογικά μικρότερο μερίδιο χρηματοδότησης (βλ. Πίνακας 5). Αυτό συνδέεται εν μέρει με το γεγονός ότι οι τουριστικές δραστηριότητες είναι σχετικά λιγότερο ανεπτυγμένες σε αυτά τα νησιά. Ωστόσο, η έκταση των διαφορών και ο συστηματικός χαρακτήρας τους μπορεί επίσης να αντικατοπτρίζει χαμηλότερη επίγνωση των διαθέσιμων μηχανισμών υποστήριξης ή μεγαλύτερες δυσκολίες πρόσβασης στην υποστήριξη μεταξύ των παραγόντων από τα μικρότερα νησιά.

5.3 Εφαρμογή της ΟΕΕ με στόχο μικρότερα νησιά

Όπως περιγράφεται στην εισαγωγή (βλ. ενότητα 2.1), μια ΟΕΕ μετατοπίζει μέρη της διαχείρισης και της υλοποίησης ενός προγράμματος σε ένα επίπεδο που είναι κατάλληλο για μια προσέγγιση ολοκληρωμένης εδαφικής ανάπτυξης. Μπορεί επίσης να είναι πλαίσια συνεργασίας που επιτρέπουν σε ασθενέστερες περιοχές να έχουν πρόσβαση σε χρηματοδότηση, καθώς καθιστούν δυνατή την αξιολόγηση και τη χρηματοδότηση προτάσεων έργων χωριστά. Στο Βόρειο Αιγαίο, σχεδιάστηκε για να «εξαλείψει το φαινόμενο της άνισης χωρικής ανάπτυξης στα επτά μικρά νησιά της Περιφέρειας (Άγιος Ευστράτιος, Λήμνος, Οινούσσες, Ψαρά, Ικαρία, Φούρνοι και Θύμαινα».

Οι ΟΕΕ προορίζονται επίσης να ξεκινήσουν νέες μεθόδους εργασίας και να κάνουν τις παρεμβάσεις του ΕΤΠΑ και του ΕΚΤ πιο αποτελεσματικές, παράγοντας τα επιθυμητά αποτελέσματα και πιο αποδοτικές ως προς το κόστος, κάνοντας περισσότερα με λιγότερους πόρους. Οι ΟΕΕ θα καταστήσουν δυνατή την εργασία σε όλους τους τομείς, μεταξύ των ταμείων, την αξιοποίηση των συνεργειών και την αντιμετώπιση των συγκρούσεων, και κυρίως, καθιστώντας τον σχεδιασμό και την εφαρμογή πολιτικής πιο συμμετοχική.

Για την περίοδο 2014-2020 σχεδιάστηκε ΟΕΕ για τα μικρά νησιά του Βορείου Αιγαίου. Ο στόχος της ΟΕΕ ήταν να δει «Τα μικρά νησιά ως πρότυπα βιώσιμης, ανθεκτικής και ενδογενούς ανάπτυξης στο Αιγαίο». Αναπτύχθηκαν τρεις κύριοι στρατηγικοί στόχοι (Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου / Region of North Aegean, 2020):

- <u>Ενίσχυση της ανθεκτικότητας των τοπικών επιχειρήσεων και εργαζομένων:</u>
  - Υποστήριξη της τοπικής επιχειρηματικότητας σε πλεονεκτικούς τομείς (τουρισμός, αλιεία, αγροδιατροφή).
  - Αναβάθμιση των δεξιοτήτων και των ικανοτήτων του τοπικού εργατικού δυναμικού.
  - Διεύρυνση της οικονομικής βάσης των μικρών νησιών, ένταξη στην αγορά εργασίας και εισοδηματική στήριξη.
- <u>Διατήρηση και ανάδειξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος</u>:
  - Βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης των κτιρίων.

- Προώθηση της μείωσης και της ανακύκλωσης στερεών αποβλήτων ως μέρος μιας ολοκληρωμένης διαχείρισης.
- Ολοκληρωμένη και αποτελεσματική διαχείριση των φυσικών πόρων (νερό).
- Ενίσχυση περιβαλλοντικά βιώσιμου τουρισμού.
- Αύξηση της λειτουργικότητας του οικιστικού χώρου.

- Ενίσχυση της προσβασιμότητας σε υπηρεσίες που θα αντισταθμίσουν τα μειονεκτήματα της νησιωτικής απομόνωσης κατοίκων, κοινωνιών και επιχειρήσεων:

- Εξάλειψη της απομόνωσης παρέχοντας υψηλής ποιότητας υπηρεσίες εξ αποστάσεως σε πολίτες και τοπικές επιχειρήσεις.
- Βελτίωση της συνδεσιμότητας και της προσβασιμότητας.
- Βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών υγείας, κοινωνικής φροντίδας και ενεργητικής ένταξης.

Δεν κατέστη δυνατό να προσδιοριστεί η διαδικασία που οδήγησε στην υιοθέτηση αυτών των στρατηγικών στόχων με βάση τα έγγραφα που έχουν αναθεωρηθεί.

Συνολικά, τα στοιχεία από το σύστημα διαχείρισης έργων δείχνουν ότι στο πλαίσιο του ΟΕΕ χρηματοδοτήθηκαν 31 έργα συνολικού προϋπολογισμού 34,7 εκατ. ευρώ. Πεδίο εφαρμογής αυτών των έργων:

- Στη Λήμνο: Υποστήριξη στην ψηφιακή μετάβαση στον τομέα του τουρισμού, διατήρηση και αξιοποίηση της αρχαιολογικής κληρονομιάς, μέτρα για τον περιορισμό της διάβρωσης των ακτών (διατήρηση παραλιών), επεξεργασία λυμάτων και στερεών αποβλήτων, οδικές υποδομές, θερμική ανακαίνιση δημόσιων κτιρίων,
- Στον Άγιο Ευστράτιο: επεξεργασία στερεών αποβλήτων.
- Στα νησιά Οινούσσες: Θερμική ανακαίνιση δημόσιου κτιρίου, ήπια μέτρα για την ενίσχυση της ικανότητας αντιμετώπισης των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής, υποδομών επεξεργασίας και ανακύκλωσης απορριμμάτων,
- Στα Ψαρά, θερμική ανακαίνιση δημόσιων κτιρίων, επεξεργασία λυμάτων και στερεών απορριμμάτων,
- Στην Ικαρία: Υποδομές παραγωγής πόσιμου νερού (χλωρίωση) και επεξεργασίας λυμάτων.
- Στους Φούρνους και τη Θύμαινα: Μονάδα αφαλάτωσης νερού και αγωγός, λιμενική υποδομή.

Επιπλέον, ένα έργο που ασχολείται με την ανάπτυξη της τηλεϊατρικής στα Μικρά Νησιά προσδιορίζεται ως στοιχείο της ΟΕΕ. Αυτό το έργο είχε προϋπολογισμό σχεδόν 500 000 ευρώ και υποτίθεται ότι θα λάβει στήριξη άνω των 460 000 ευρώ. Ωστόσο, τα διαθέσιμα στοιχεία δείχνουν ότι έχει λάβει μόνο 55 000 ευρώ σε πληρωμές.

Ως εκ τούτου, η επεξεργασία των αποβλήτων και η παροχή νερού είναι τα σημαντικότερα ζητήματα που αντιμετωπίζονται συχνά. Το 55% της χρηματοδότησης αφιερώνεται σε τέτοια μέτρα. Ταξινομούνται σύμφωνα με τον θεματικό στόχο 6 («Προστασία του περιβάλλοντος») εκτός από το νησί των Ψαρών, όπου χρηματοδοτούνται βάσει του θεματικού στόχου 5 («Προστασία στην κλιματική αλλαγή»). Το 30% της χρηματοδότησης έχει χρησιμοποιηθεί σε δύο έργα υποδομής μεταφορών (στο πλαίσιο του θεματικού στόχου 7), δηλαδή βελτιώσεις λιμένα στους Φούρνους (12%) και κατασκευή παρακαμπτηρίου δρόμου γύρω από ένα χωριό της Λήμνου (17%). Το υπόλοιπο 15% αντιστοιχεί σε μικρότερα έργα, που συχνά συνδέονται με την ανάπτυξη του τουρισμού.

Η μόνη συνιστώσα της ΟΕΕ με συστηματικό χαρακτήρα και δυνατότητα δομικής βελτίωσης της ανθεκτικότητας έναντι της αβέβαιης κλιματικής αλλαγής και της διατήρησης του φυσικού περιβάλλοντος συνδέεται επομένως με την παροχή νερού, την επεξεργασία λυμάτων και, με χαμηλότερη επεξεργασία στερεών αποβλήτων. Πρόκειται για προκλήσεις που ανακύπτουν τακτικά σε μικρά νησιά σε ολόκληρη την Ευρώπη. Ως εκ τούτου, η ΟΕΕ αντιμετώπισε αποτελεσματικά μόνο ένα υποσυστατικό του στρατηγικού στόχου «Διατήρηση και ανάδειξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος».

Συνεπώς, η ΟΕΕ δεν απέδωσε σύμφωνα με τις αρχικές προσδοκίες. Οι συνεντευξιαζόμενοι αναφέρουν ορισμένους κύριους επεξηγηματικούς παράγοντες:

- Η απουσία συντονισμένης, κοινής στρατηγικής. Μια τέτοια στρατηγική θα επέτρεπε για παράδειγμα την αντιμετώπιση θεμάτων και θεμάτων ενδιαφέροντος για ολόκληρη την περιφέρεια, όπως η υποστήριξη της τοπικής επιχειρηματικότητας. Χωρίς στρατηγικό πλαίσιο αναφοράς, η

ΟΕΕ θεωρήθηκε ως δέσμευση κεφαλαίων σε μικρότερα νησιά παρά ως μηχανισμός για ολοκληρωμένη και στρατηγική ανάπτυξη.

- Ανεπαρκής γνώση των αρχών και των στόχων της ΟΕΕ μεταξύ των στοχευμένων τοπικών αρχών και των ενδιαφερομένων. Θα χρειαστούν εκστρατείες ευαισθητοποίησης σύμφωνα με έναν ερωτώμενο (I2). Εφόσον αυτή η γνώση δεν μοιράζεται μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων, είναι δύσκολο να οργανωθούν διαδικασίες διαλόγου που επιτυγχάνουν τους στόχους τους εντός του προβλεπόμενου χρόνου.
- Σε σχέση με αυτό, μια ανεπαρκώς ανεπτυγμένη προσέγγιση από τη βάση προς την κορυφή στη λήψη αποφάσεων. Η μεγαλύτερη συμμετοχή των εμπορικών επιμελητηρίων και των τοπικών κοινωνιών θα μπορούσε να βοηθήσει στη δημιουργία έργων που στοχεύουν τις ανάγκες και τις φιλοδοξίες των κατοίκων και των επιχειρήσεων της περιοχής με πιο αποτελεσματικό τρόπο.
- Ανεπαρκής τεχνική υποστήριξη:
    - Από το εθνικό επίπεδο στις περιφερειακές αρχές: Ελλείψει τέτοιας στήριξης και επαρκών ιδίων πόρων, οι περιφερειακές αρχές δεν μπορούν να παίξουν τον αναπτυξιακό ρόλο που υποτίθεται ότι θα διαδραματίσουν. Συνεντευξιαζόμενος επισημαίνει ότι η Διεύθυνση Αναπτυξιακού Σχεδιασμού της Περιφέρειας, που θα έπρεπε να έχει την ευθύνη του συνολικού αναπτυξιακού σχεδιασμού, είναι υποστελεχωμένη. Η Διαχειριστική Αρχή εξαρτάται από πολλές απόψεις από την υποστήριξη της Διεύθυνσης για την εκπλήρωση των αποστολών της.
    - Από το εθνικό και περιφερειακό επίπεδο έως τις τοπικές αρχές: Τα εθνικά τομεακά υπουργεία δεν έχουν υποστηρίξει σε σημαντικό βαθμό τις τοπικές αρχές στον σχεδιασμό και την εφαρμογή της ΟΕΕ. Η τεχνική ικανότητα στα νησιά είναι περιορισμένη. Λίγοι μηχανικοί δέχονται να μετεγκατασταθούν στα νησιά. Η Μονάδα Οργάνωσης Διαχείρισης Αναπτυξιακών Προγραμμάτων (MOU SA) επιχείρησε να οργανώσει Τεχνική Υπηρεσία για την υποστήριξη της ανάδειξης ώριμων έργων. Ωστόσο, οι μηχανικοί της Υπηρεσίας δεν δικαιούνται να υπογράψουν τεχνικές μελέτες απαραίτητες για την επικύρωση του έργου.
- Ανεπαρκής οργάνωση διακυβέρνησης, με ανεπαρκή συμμετοχή των Τοπικών Αρχών στο πρόγραμμα. Σύμφωνα με τους ερωτηθέντες, περισσότερο από το 70% των μελών της Επιτροπής Παρακολούθησης είναι δημόσιοι υπάλληλοι που εκπροσωπούν τις κεντρικές αρχές ή την περιφέρεια. Συνεπώς, το τοπικό επίπεδο εκπροσωπείται ελάχιστα.
- Χαμηλή τοπική ιδιοκτησία της ΟΕΕ. Οι δικαιούχοι στα μικρά νησιά περιγράφονται γενικά ως πολύ αδύναμοι. Σε πολλές περιπτώσεις το μόνο άτομο που εμπλέκεται στο σχεδιασμό και την υλοποίηση είναι ο Δήμαρχος, μερικές φορές υποστηριζόμενος από 1-2 άτομα. Δεν υπάρχουν μηχανισμοί υλοποίησης ΠΕΠ. Αυτό συμβάλλει στη χαμηλή συμμετοχή των τοπικών αρχών στις προσκλήσεις που δημοσιεύει η ΔΑ. Κατά τη διάρκεια του προγράμματος, οι προθεσμίες όλων των προσκλήσεων χρειάστηκε να παραταθούν πολλές φορές λόγω χαμηλής συμμετοχής.
- Υπερβολική γραφειοκρατία σε σχέση με τις αδειοδοτήσεις που απαιτούνται για την υλοποίηση επενδύσεων και μέτρων που σχετίζονται με την ΟΕΕ (δηλαδή όχι απαραίτητα στην ΟΕΕ αυτή καθαυτή). Αυτό για παράδειγμα αφορά εγκρίσεις στον τομέα της υποδομής διαχείρισης αποβλήτων.

Συνολικά, φαίνεται ότι η προσπάθεια και ο χρόνος που απαιτείται για τη δημιουργία εύρυθμων ρυθμίσεων διακυβέρνησης ΟΕΕ που στοχεύουν πολλές μικρές νησιωτικές κοινότητες έχουν υποτιμηθεί. Η εμπειρία από την Ιταλία (βλ. πλαίσιο κειμένου παρακάτω) δείχνει την πολυπλοκότητα αυτής της προσπάθειας. Οι εθνικές αρχές έχουν εκπονήσει εκτενείς κατευθυντήριες γραμμές για τον τρόπο επεξεργασίας των στρατηγικών και για το περιεχόμενό τους. Προσδιορίστηκαν επίσης μηχανισμοί συνεργασίας και αμοιβαίων δεσμεύσεων μεταξύ διοικητικών επιπέδων, από το τοπικό έως το εθνικό. Η βασική λογική είναι ότι η ΟΕΕ θα πρέπει να λειτουργούν ως πρόσθετο στις εθνικές πολιτικές για π.χ. υποδομές μεταφορών και παροχή υπηρεσιών. Ως εκ τούτου, η ΟΕΕ συνδέεται με πολυετή σύμβαση-πλαίσιο, στην οποία οι αρμόδιες τομεακές αρχές δεσμεύονται να πραγματοποιήσουν ορισμένες επενδύσεις και οι τοπικοί φορείς δεσμεύονται να εφαρμόσουν συνοδευτικά μέτρα που θα βοηθήσουν να διασφαλιστεί ότι αυτές οι επενδύσεις αποφέρουν προβλεπόμενα κοινωνικά, οικονομικά και οικολογικά οφέλη.

Πλαίσιο κειμένου 8 Εφαρμογή ΟΕΕ σε απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές στην Ιταλία

Η ιταλική εθνική στρατηγική για τις εσωτερικές περιοχές (NSIA) έχει σχεδιαστεί για να καταστήσει τις απομακρυσμένες περιοχές πιο ανθεκτικές και να βελτιώσει την καλύτερη ποιότητα ζωής των κατοίκων τους. Λειτουργεί από το 2012 και έχει επικεντρωθεί σε 72 τομείς. Οι περισσότερες από αυτές δεν είναι νησιωτικές. Ωστόσο, τα διδάγματα που αντλήθηκαν από αυτή τη φιλόδοξη στρατηγική μπορεί να είναι σημαντικά για μια στρατηγική υποστήριξης μικρών νησιών στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου.

Η στρατηγική βασίζεται σε ένα περίπλοκο πολυεπίπεδο σύστημα διακυβέρνησης. Σε εθνικό επίπεδο, μια Τεχνική Επιτροπή συντονίζει όλες τις δραστηριότητες και διασφαλίζει ότι τα τομεακά υπουργεία συμμετέχουν ενεργά όποτε χρειάζεται. Σε περιφερειακό επίπεδο, είναι υποχρεωτικό για τις διαχειριστικές αρχές να ενσωματώσουν τη στρατηγική στα ΠΕΠ. Οι περιφερειακές αρχές συγκροτούν επίσης μια πολυτομεακή «ομάδα υποστήριξης» για εσωτερικές περιοχές. Αυτή η ομάδα υποστήριξης βοηθά τους τοπικούς παράγοντες να συνθέσουν ιδέες και να αναπτύξουν μια συνεκτική στρατηγική. Παρέχουν επίσης βοήθεια όταν πρόκειται για τον εντοπισμό πηγών χρηματοδότησης, τη διεξαγωγή αξιολογήσεων σκοπιμότητας και την υλοποίηση έργων. Αυτή η βοήθεια δίνει τη δυνατότητα σε ενώσεις δήμων να διαδραματίσουν τον σημαντικότερο ρόλο στην εκπόνηση κάθε στρατηγικής NSIA. Μπορούν να υποβάλουν αίτηση μόνο ενώσεις δήμων, όχι μεμονωμένοι δήμοι.

Μόλις εκπονηθούν οι στρατηγικές, η συνεργασία μεταξύ των επιπέδων επισημοποιείται σε μια πολυετή επαφή πλαίσιο. Κάθε σύμβαση συντονίζει τη χρηματοδότηση από τοπικές και περιφερειακές πηγές, την πολιτική συνοχής της ΕΕ και τα εθνικά υπουργεία. Θεσπίζει επίσης ένα μοντέλο εδαφικής διακυβέρνησης για την ολοκληρωμένη εφαρμογή της στρατηγικής. Το κεντρικό στοιχείο αυτού του μοντέλου διακυβέρνησης είναι η ίδρυση ενός λεγόμενου «μοναδικού γραφείου», το οποίο υλοποιεί ενέργειες για λογαριασμό όλων των συμμετεχουσών δημόσιων αρχών. Αυτό βοηθά να διασφαλιστεί ότι η ευθύνη για την υλοποίηση έχει ανατεθεί σαφώς και ότι η στρατηγική εφαρμόζεται αποτελεσματικά.

Πολλές από αυτές τις στρατηγικές εσωτερικής περιοχής έχουν εφαρμοστεί με τη δημιουργία Ολοκληρωμένων Εδαφικών Επενδύσεων. Υπάρχουν παραδείγματα μοναδικών ΟΕΕ για στρατηγικές πολλαπλών εσωτερικών περιοχών. Στην περιοχή Basilicata, αυτή η μοναδική ΟΕΕ επικεντρώνεται στη γεωργία και τα αγροτικά τοπία. Εφαρμόστηκε σε συνδυασμό με τις αγροτικές πρωτοβουλίες ΠΑΤΤοΚ (LEADER). Άλλες περιφέρειες προτίμησαν να δημιουργήσουν ξεχωριστά ΟΕΕ για κάθε στρατηγική. Στην περιφέρεια Μολίζ, αυτές οι ΟΕΕ επικεντρώθηκαν στη βελτίωση της παροχής βασικών υπηρεσιών (υγειονομική περίθαλψη, σχολεία, δρόμοι και διαδίκτυο).

Όπως σημειώθηκε παραπάνω, η διαδικασία ΟΕΕ στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου χαρακτηρίστηκε από ασθενώς αναπτυγμένη συνεργατική ανάπτυξη στρατηγικής και τοπική ιδιοκτησία της στρατηγικής και των μέτρων της. Καλές πρακτικές μπορούν να βρεθούν από αυτή την άποψη για παράδειγμα στην Castilla La Mancha στην Ισπανία (βλ Πλαίσιο κειμένου 9 παρακάτω). Η ισχυρή τοπική συμμετοχή στη διαδικασία εκπόνησης στρατηγικής συμπληρώθηκε με τη δυνατότητα υποβολής ιδεών έργων σε ανοιχτές «εκδηλώσεις ενδιαφέροντος».

Πλαίσιο κειμένου 9 Παράγοντες επιτυχίας για την ΟΕΕ στην Castilla La Mancha, Ισπανία

Η περιοχή Castilla La Mancha στην Ισπανία έχει δημιουργήσει μια μοναδική ΟΕΕ για πέντε απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές. Σε μια πρόσφατη ανεξάρτητη αξιολόγηση των ισπανικών ΟΕΕ, αυτή η ΟΕΕ αναγνωρίστηκε ως παράδειγμα καλής πρακτικής λόγω της προσέγγισης που βασίζεται στον τόπο, της ολοκληρωμένης και της από κάτω προς τα πάνω προσέγγισής της. Επιπλέον, οι υποστηρικτές του οργάνωσαν μια ολοκληρωμένη και χωρίς αποκλεισμούς συμμετοχική διαδικασία με τη συμμετοχή του τοπικού επιπέδου. Η ΟΕΕ επωφελήθηκε από υψηλό επίπεδο πολιτικής δέσμευσης. Το σύστημα διακυβέρνησης αποδείχθηκε ιδιαίτερα αποτελεσματικό. Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση της ΟΕΕ υποστηρίχθηκε από μια ομάδα τεχνικής βοήθειας, η οποία βοήθησε επίσης στη βελτίωση των τοπικών ικανοτήτων για την υλοποίηση και την απορρόφηση της δημόσιας χρηματοδότησης.

Για να διευκολυνθεί η χρηματοδότηση μέτρων που καλύπτουν τις τοπικές ανάγκες, οι φορείς υλοποίησης του προγράμματος ΕΤΠΑ Castilla la Mancha έκαναν προσφυγές σε προσκλήσεις εκδήλωσης ενδιαφέροντος. Αυτός ο μηχανισμός ενθάρρυνε τις τοπικές οντότητες να παρουσιάσουν έργα που μπορούν να συγχρηματοδοτηθούν. Η ιδέα πίσω από αυτές τις προσκλήσεις ήταν ότι χρειάζονταν πρόσθετα κίνητρα προκειμένου να ενθαρρυνθούν οι δημόσιοι φορείς υποπεριφερειακού (τοπικού ή επαρχιακού) επιπέδου (δημοτικά συμβούλια, επαρχιακά συμβούλια ή άλλοι κυβερνητικοί φορείς) να

υποβάλουν ιδέες για έργα. Μόλις υποβληθούν, αυτές οι ιδέες έργων αξιολογούνται και υποβάλλονται σε επεξεργασία στο ειδικό πλαίσιο διακυβέρνησης της ΟΕΕ. Αυτό καθιστά δυνατή τη μεγαλύτερη συμμετοχή από απομακρυσμένες περιοχές στην υλοποίηση του προγράμματος ΕΤΠΑ.

Η ΟΕΕ περιλαμβάνει 9 στρατηγικούς άξονες, 34 επιχειρησιακούς στόχους και 114 συγκεκριμένες δράσεις. Ο σχεδιασμός της στρατηγικής βασίστηκε στην εμπειρία από προηγούμενες περιόδους προγραμματισμού, στον ενδελεχή εντοπισμό των τοπικών προκλήσεων και στην ανάλυση μιας ποικιλίας κοινωνικοοικονομικών και εδαφικών δεικτών. Οι δυνατότητες οικονομικής ανάπτυξης εντοπίστηκαν στους τομείς της παραγωγής αγροδιατροφής, του τουρισμού, των κοινωνικών υπηρεσιών και της πράσινης οικονομίας. Για να ξεκλειδώσει αυτές τις δυνατότητες, η ΟΕΕ επιδιώκει να καλλιεργήσει μια επιχειρηματική κουλτούρα στον επιχειρηματικό ιστό και μεταξύ των τοπικών παραγωγών. Η στρατηγική βασίζεται σε τρεις πυλώνες: ψηφιακές υποδομές και καινοτομία ψηφιακών υπηρεσιών, νέες ευκαιρίες απασχόλησης και βιώσιμη χρήση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων.

Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση των ΟΕΕ προβλέπεται να οργανωθούν διαφορετικά στην Ελλάδα κατά την προγραμματική περίοδο 2021-2027. Ένας ερωτώμενος ανέφερε ότι η δομή διακυβέρνησης θα σχεδιαστεί και θα καθοριστεί σε εθνικό επίπεδο και στη συνέχεια θα προσαρμοστεί στις περιφερειακές/τοπικές ανάγκες (I7). Εν ολίγοις, θα συσταθεί Μονάδα Χωρικής Ανάπτυξης στο πλαίσιο της νέας Ειδικής Υπηρεσίας Συντονισμού των Περιφερειακών Προγραμμάτων της Εθνικής Συντονιστικής Αρχής (ΕΑΑ) για το ΕΔΕΤ. Αυτή η μονάδα θα συντονίζει όλα τα εδαφικά μέσα, συμπεριλαμβανομένων των στρατηγικών ΟΕΕ, ΒΑΑ και ΠΑΤΤοΚ. Πιο συγκεκριμένα:

- Κάθε περιφερειακό πρόγραμμα θα ορίζει μια **Περιφερειακή Επιτροπή**, επιφορτισμένη με την εξειδίκευση της πολιτικής ΟΕΕ στην περιοχή. Μέλη της Επιτροπής θα είναι η Διαχειριστική Αρχή του οικείου ΕΠ, η αντίστοιχη Περιφέρεια, Φορείς Τοπικής Ανάπτυξης και εξωτερικοί εμπειρογνώμονες. Η Επιτροπή θα παράσχει συστάσεις για την προετοιμασία των συγκεκριμένων στρατηγικών, ενσωματώνοντας τις διατάξεις της Συμφωνίας Εταιρικής Σχέσης και τις ειδικές οδηγίες που θα παρέχονται από τη Μονάδα Χωρικής Ανάπτυξης. Η Εθνική Αρχή Συντονισμού πρόκειται να παράσχει στις ΔΑ συγκεκριμένες οδηγίες για τη σύσταση των νέων Επιτροπών. Επιπλέον, οι επιτροπές σε περιφερειακό επίπεδο θα μπορούσαν να συμμετέχουν στην παρακολούθηση της εφαρμογής της στρατηγικής, παρέχοντας συστάσεις για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας της στρατηγικής.
- Η υποβολή κάθε στρατηγικής θα συνοδεύεται από τον προσδιορισμό της Επιτροπής Παρακολούθησης και Αξιολόγησης της στρατηγικής, με επικεφαλής στέλεχος της αρχής, που θα εφαρμόζει τη στρατηγική (Περιφέρεια, Αστική Αρχή ή Αναπτυξιακός Οργανισμός). Η σύσταση αυτών των Επιτροπών είναι υποχρεωτική για όλες τις στρατηγικές.
- Το **Εθνικό Δίκτυο για την Ολοκληρωμένη Χωρική Ανάπτυξη**, που καθιερώθηκε στην προηγούμενη προγραμματική περίοδο θα διευρυνθεί. Στο δίκτυο πρόκειται να συμμετάσχουν εκπρόσωποι όλων των Ταμείων (συμπεριλαμβανομένου του Στρατηγικού Σχεδίου της ΚΓΠ και του προγράμματος Ναυτιλίας, Αλιείας και Υδατοκαλλιέργειας), καθώς και εξωτερικοί εμπειρογνώμονες. Αναμένεται ότι αυτή η διεύρυνση θα μπορούσε να μετατρέψει το δίκτυο σε δεξαμενή σκέψης που θα λειτουργεί καθ' όλη την περίοδο 2021-2027.
- Επιπλέον, κάθε περιφέρεια θα είχε τη δυνατότητα να ιδρύσει ένα **τοπικό δίκτυο** σχετικά με την εφαρμογή μιας ΟΕΕ. Το πρόβλημα της πολύ περιοριστικής χωρητικότητας των μικρών νησιών παραμένει και το ερώτημα είναι ποιος θα μπορούσε να συμμετάσχει σε ένα τέτοιο δίκτυο από μικρά νησιά όπως τα Ψαρά, οι Φούρνοι ή ο Άγιος Ευστράτιος.

5.4 Συμπέρασμα: ανάγκη να καθοριστούν βασικές προϋποθέσεις για το σχεδιασμό και την εφαρμογή της ΟΕΕ

Ως εκ τούτου, φαίνεται ότι προετοιμάζονται πιο ισχυρά πλαίσια για την εκπόνηση στρατηγικών ΟΕΕ, για τη διακυβέρνηση της ΟΕΕ και για την υποστήριξη από εμπειρογνώμονες σε τοπικούς και περιφερειακούς φορείς κατά την εφαρμογή τους. Ωστόσο, δεν είναι απαραίτητα σαφές πώς αυτό θα προσαρμοστεί στις συγκεκριμένες προκλήσεις και ευκαιρίες των μικρών νησιωτικών κοινοτήτων. Έχουμε σημειώσει ορισμένα βασικά εμπόδια:

- Το γεγονός ότι κάθε νησί έχει τις δικές του ευκαιρίες, προκλήσεις και φιλοδοξίες και τη δυσκολία ενσωμάτωσης αυτής της ποικιλίας καταστάσεων σε μια μοναδική στρατηγική.

- Οι περιορισμένοι θεσμικοί πόροι σε κάθε νησί. Ο δήμαρχος είναι σε πολλές περιπτώσεις το μόνο πρόσωπο που ενεργεί ως επαφή με τις περιφερειακές και εθνικές αρχές.
- Ασθενώς ανεπτυγμένες δομές της κοινωνίας των πολιτών. Οι ενδιαφερόμενοι δεν κάνουν αναφορά σε ΜΚΟ, ομάδες συμφερόντων, συλλογικότητες, ενώσεις, επιχειρηματικές οργανώσεις, συνεταιρισμούς ή άλλες δομές με τους ηγέτες ή τους εκπροσώπους των οποίων θα μπορούσε κανείς να ξεκινήσει στρατηγικό διάλογο.
- Η έλλειψη τεχνικής εμπειρογνωμοσύνης στα διάφορα νησιά και η δυσκολία απόκτησης εξωτερικής υποστήριξης.

Η πρόκληση που πρέπει να ξεπεραστεί κατά την προγραμματική περίοδο 2021-2027 για τα μικρά νησιά του Βορείου Αιγαίου είναι, επομένως, να δημιουργηθούν οι βασικές προϋποθέσεις για μια αποτελεσματικά ολοκληρωμένη, στρατηγική, προσέγγιση από τη βάση προς την κορυφή των ολοκληρωμένων εδαφικών επενδύσεων. Η νησιωτικότητα παίζει ρόλο στους λόγους για τους οποίους αυτές οι προϋποθέσεις δεν ισχύουν επί του παρόντος, π.χ. όσον αφορά τη σχετική απομόνωση των στοχευόμενων κοινοτήτων και την αποσύνδεσή τους μεταξύ τους. Ομοίως, ο συνυπολογισμός της νησιωτικότητας στο σχεδιασμό της διαδικασίας δημιουργίας αυτών των προϋποθέσεων θα συμβάλει στο να καταστεί πιο αποτελεσματική και οικονομικά αποδοτική. Σε αυτό θα εστιάσουν οι συστάσεις στο επόμενο κεφάλαιο.

6 Καταληκτικοί προβληματισμοί

Η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου έχει προσπαθήσει να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις της διπλής νησιωτικότητας και ανάπτυξης σε μικρά νησιά χρησιμοποιώντας το εδαφικό εργαλείο ΟΕΕ. Αυτή η προσπάθεια δεν απέφερε τα προβλεπόμενα αποτελέσματα, για μια σειρά από λόγους. Κάποιος μπορεί πρώτα να σημειώσει ότι μια τέτοια ΟΕΕ στοχεύει μια περιφέρεια που δεν είναι λειτουργική περιφέρεια. Τα διάφορα νησιά είναι απομακρυσμένα μεταξύ τους και σχετίζονται με τρία διαφορετικά «κύρια νησιά». Αυτό σημαίνει ότι η ΟΕΕ θα βασιστεί σε 7 διακριτές εδαφικές στρατηγικές. Αυτές οι στρατηγικές ενδέχεται να έχουν ομοιότητες, π.χ. αναφορικά με τις προκλήσεις που πρέπει να ξεπεραστούν όσον αφορά τη συνδεσιμότητα των μεταφορών και την παροχή υπηρεσιών γενικού ενδιαφέροντος. Ωστόσο, σχετίζονται με περιοχές με διαφορετικά αναπτυξιακά πλεονεκτήματα, προκλήσεις και στόχους.

Η μελέτη προτείνει ότι είναι δυνατός ένας πιο ακριβής προσδιορισμός των φορέων αλλαγής σε καθένα από αυτά τα νησιά. Ο σχεδιασμός οδών μετασχηματισμού για τις περιφερειακές και τοπικές οικονομίες θα παρείχε ένα ισχυρό στρατηγικό πλαίσιο για μεμονωμένα μέτρα.

Η αρχική υπόθεση εργασίας της μελέτης ήταν ότι μια ΟΕΕ μικρών νησιών θα μπορούσε να συμβάλει στην προώθηση μιας πιο καινοτόμου και υψηλής έντασης γνώσεων οικονομίας και στην αντιμετώπιση προκλήσεων και ευκαιριών σε τρεις βασικούς τομείς (αγροδιατροφή, τουρισμός και ενέργεια). Η ανάλυση επιβεβαιώνει ότι αυτός είναι ένας έγκυρος μακροπρόθεσμος στόχος. Ωστόσο, ορισμένα εμπόδια πρέπει πρώτα να ξεπεραστούν:

- Στον αγροδιατροφικό τομέα, στα μικρά νησιά δεν μπόρεσαν να εντοπιστούν πρωτοβουλίες που θα μπορούσαν να ωφελήσουν ένα πλαίσιο ΟΕΕ. Οι τομεακοί παράγοντες στα μεγαλύτερα νησιά δεν εξέφρασαν επίσης την επιθυμία να ενσωματώσουν μικρότερους παραγωγούς νησιών στις δραστηριότητές τους. Ως εκ τούτου, θα χρειάζονταν πιο εμπεριστατωμένες έρευνες σε καθένα από τα μικρότερα νησιά, π.χ. σχετικά με πιθανές συνδέσεις μεταξύ της ανάπτυξης του βιώσιμου τουρισμού και των δραστηριοτήτων παραγωγής τροφίμων.
- Απομένει να εκπονηθούν και να υιοθετηθούν στρατηγικές βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης για τα μεγαλύτερα νησιά. Μια ΟΕΕ θα μπορούσε στη συνέχεια να βοηθήσει σημαντικά μικρότερα νησιά να τοποθετηθούν σε σχέση με τέτοιες στρατηγικές. Λαμβάνοντας υπόψη το μικρό μέγεθος και τους περιορισμένους πόρους των μικρών νησιών, είναι δύσκολο να προβλεφθεί μια αυτόνομη ανάπτυξη στρατηγικής χωρίς στρατηγικές στο επίπεδο των μεγαλύτερων νησιών και της περιφέρειας στο σύνολό της.
- Η ενεργειακή παροχή της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου θα υποστεί σημαντικό μετασχηματισμό τα επόμενα χρόνια, με τη διασύνδεση των δικτύων ηλεκτρικής ενέργειας των τεσσάρων μεγαλύτερων νησιών με την ηπειρωτική χώρα και μια δυνητικά μαζική ανάπτυξη της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές. Δεν μπορούσε να αναγνωριστεί περιφερειακή στρατηγική για την αξιοποίηση αυτής της νέας κατάστασης ή για τον μετριασμό των πιθανών αρνητικών εξωτερικών επιπτώσεων (βλ Πλαίσιο κειμένου 2 σ. 20) Είναι επομένως δύσκολο για τα μικρότερα νησιά να τοποθετηθούν σε σχέση με αυτές τις μελλοντικές εξελίξεις. Ορισμένα νησιά (π.χ. ο Άγιος Ευστράτιος) επικεντρώνονται στο να γίνουν αυτόνομα όσον αφορά την παροχή ενέργειας.

Με βάση αυτές τις παρατηρήσεις, είναι δύσκολο να διατυπωθούν συγκεκριμένες προτάσεις για το πώς θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν οι τρεις «βασικοί τομείς» που προσδιορίστηκαν σε στρατηγικές ολοκληρωμένης εδαφικής ανάπτυξης. Εναλλακτικά, οι παρατηρήσεις υποδηλώνουν ότι το Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα μπορεί να επικεντρωθεί στη θέσπιση βασικών προϋποθέσεων για μια ολοκληρωμένη επεξεργασία και εφαρμογή στρατηγικής:

- Πρωτοβουλίες οικοδόμησης κοινότητας, ενισχύοντας τη συνήθεια και την ικανότητα των φορέων να συνεργάζονται. Αυτό θα συνέλαβε στην ενίσχυση των δομών της κοινωνίας των πολιτών. Μπορεί να προκύψει ένα ευρύτερο φάσμα εκπροσώπων της κοινωνίας των πολιτών με τους οποίους θα μπορούσε κανείς να συμμετάσχει σε στρατηγικό διάλογο.
- Τεχνική και πρακτική υποστήριξη των τοπικών αρχών σε μικρότερα νησιά, προκειμένου να αυξήσουν την ικανότητά τους να συμμετέχουν σε στρατηγική δράση. Θα μπορούσε να

δημιουργηθεί μια περιφερειακή ομάδα εμπειρογνωμόνων, π.χ. αξιοποιώντας την εμπειρία από την εφαρμογή της στρατηγικής για τις εσωτερικές περιοχές στην Ιταλία.

- Μόνιμη παρακολούθηση των μικρότερων νησιών, που καθιστά δυνατή την πρόσβαση σε συχνά ενημερωμένες πληροφορίες σχετικά με τις δημογραφικές αλλαγές, την κατάσταση της αγοράς εργασίας, τις οικονομικές δραστηριότητες και την παροχή υπηρεσιών κοινής ωφέλειας. Λαμβάνοντας υπόψη το μικρό μέγεθος αυτών των νησιών, μπορεί να προβλεφθεί συλλογή δεδομένων ανεξάρτητα από τις εθνικές στατιστικές αρχές.

Οι τρόποι με τους οποίους μπορούν να δημιουργηθούν αυτές οι προϋποθέσεις περιγράφονται περαιτέρω στην ενότητα 6.1 παρακάτω. Ακολουθούν προτάσεις σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να κινητοποιηθούν εδαφικά εργαλεία όπως οι ΟΕΕ στο συγκεκριμένο πλαίσιο των νησιών του Βορείου Αιγαίου στην Ενότητα 6.2.

6.1 Θέσπιση προϋποθέσεων για πιο συμμετοχικές προσεγγίσεις στην ανάπτυξη των μικρών νησιών

Δυνατότητα ανάπτυξης και υλοποίησης στρατηγικών που βασίζονται σε στοιχεία. Επί του παρόντος, υπάρχουν ελάχιστα διαθέσιμα στοιχεία σχετικά με τις ιδιαιτερότητες των διαφόρων νησιών. Δεν υπάρχουν ενημερωμένα στατιστικά στοιχεία, καθώς τα αποτελέσματα από την απογραφή του 2021 δεν είναι ακόμη διαθέσιμα. Δεν έχουν εκπονηθεί μελέτες για τα πρότυπα και τις τάσεις κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης στα διάφορα νησιά. Ως εκ τούτου, δεν είναι δυνατό να διατυπωθούν στρατηγικές επιλογές τεκμηριωμένες με στοιχεία ως αφετηρία για δημόσιες συζητήσεις και μια συμμετοχική διαδικασία επεξεργασίας στρατηγικής.

Περισσότερο από άλλες περιφέρειες, η κοινότητα των νησιών εξαρτάται από τους ίδιους πόρους. Ως εκ τούτου, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να διατίθενται τακτικά ενημερωμένες πληροφορίες για π.χ. δημογραφικές τάσεις, αναντιστοιχίες στην αγορά εργασίας, πρότυπα οικονομικής ανάπτυξης, τουριστικές τάσεις. Η σύνθεση των διαθέσιμων δεδομένων έδειξε ότι ένα περιορισμένο εύρος δεδομένων είναι διαθέσιμο σε επίπεδο μεμονωμένων μικρών νησιών. Λαμβάνοντας υπόψη το μέγεθός τους, θα μπορούσε κανείς να εξετάσει το ενδεχόμενο δημιουργίας ενός μικρού νησιωτικού παρατηρητηρίου που θα μπορούσε να παρακολουθεί με βάση αυτόνομα δεδομένα. Αυτό θα ήταν σημαντικό ως βάση για την εκπόνηση στρατηγικής και για την παρακολούθηση της εφαρμογής της ΟΕΕ.

Στρατηγική οικοδόμησης κοινότητας. Υπάρχουν επί του παρόντος περιορισμένες διαθέσιμες πληροφορίες σχετικά με τον τρόπο οργάνωσης των διαφόρων μικρών νησιωτικών κοινοτήτων, π.χ. σε σχέση με τις τοπικές πολιτικές και οικονομικές ελίτ, επίσημες και ανεπίσημες ομάδες ενδιαφερομένων, ατόμων ή ενώσεων που θα μπορούσαν να κινητοποιηθούν για να οδηγήσουν στην αλλαγή, συγκρούσεις συμφερόντων μεταξύ ομάδων, κουλτούρες διαλόγου και συναίνεσης. Οι συνεντεύξεις δείχνουν ότι η κοινωνία των πολιτών είναι ασθενώς οργανωμένη και ότι δεν υπάρχει μια καθιερωμένη παράδοση συλλογικής δράσης. Αυτό θα πρέπει να επιβεβαιωθεί από πιο εμπεριστατωμένες έρευνες στα διάφορα νησιά.

Όπως σημειώθηκε στην ενότητα 2.2, οι νησιωτικές κοινότητες μπορεί να κινητοποιηθούν γύρω από ένα συλλογικό έργο πιο εύκολα από άλλες περιοχές, καθώς συχνά μπορεί να υπάρχει ισχυρότερη αίσθηση ότι ανήκουν σε μια ομάδα με κοινά ενδιαφέροντα και στόχους. Μπορούν να εφαρμοστούν προληπτικά μέτρα για την ανάπτυξη της αίσθησης της κοινότητας, της εμπιστοσύνης, της αμοιβαίας επίγνωσης των δεξιοτήτων και των πλεονεκτημάτων σε μεμονωμένα νησιά. Αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσω μικρο-έργων στα οποία οι ενδιαφερόμενοι αναπτύσσουν τη συνήθεια να αντιμετωπίζουν τις προκλήσεις από κοινού. Τέτοια έργα θα μπορούσαν για παράδειγμα να χρηματοδοτήσουν ομάδες υποστήριξης για την επιχειρηματικότητα μικρής κλίμακας, πρωτοβουλίες για την προώθηση της ανακύκλωσης και επαναχρησιμοποίησης, συλλογικές λύσεις για τη φροντίδα των παιδιών και τη φροντίδα ηλικιωμένων.

Η οικοδόμηση της κοινότητας συμβάλλει στη δημιουργία δομών που μπορούν να συμμετάσχουν στη μελλοντική εκπόνηση και εφαρμογή συμμετοχικής στρατηγικής. Ομάδες κατοίκων που συνεργάζονται σε διαφορετικά θέματα μπορούν να ορίσουν εκπροσώπους για στρατηγικούς διαλόγους. Μπορούν επίσης να κινητοποιηθούν για τα μέτρα υλοποίησης.

Η οικοδόμηση της κοινότητας απαιτεί συνεχείς προσπάθειες για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Μπορεί να προβλεφθεί ο ορισμός διευκολυντών κοινοτικής οικοδόμησης για κάθε νησί. Θα μπορούσαν να είναι άτομα

που έχουν οικειότητα με το νησί. Προκειμένου να αποκτήσουν τις απαραίτητες γνώσεις σχετικά με τις στρατηγικές, τις μεθόδους και τις τεχνικές κοινότητας, αυτοί οι δημιουργοί κοινοτήτων θα πρέπει να υποστηρίζονται από εξωτερικούς εμπειρογνώμονες.

6.2 Κινητοποίηση εδαφικών εργαλείων πολιτικής συνοχής

Συνδυάζοντας προσεγγίσεις ΠΑΤΤοΚ και ΟΕΕ. Οι κανονισμοί της Πολιτικής Συνοχής καθιστούν δυνατό τον συνδυασμό των ΠΑΤΤοΚ με τις ΟΕΕ. Αυτό θα μπορούσε να είναι σκόπιμο και στην περίπτωση της περιφέρειας Βορείου Αιγαίου, λαμβάνοντας υπόψη τους περιορισμένους πόρους των μεμονωμένων νησιών. Οι ομάδες τοπικής δράσης θα μπορούσαν να συμβάλουν στη συγκέντρωση δημόσιων και ιδιωτικών φορέων σε μεμονωμένα νησιά και να κινητοποιήσουν όλους τους σχετικούς φορείς γύρω από ένα σχέδιο τοπικής ανάπτυξης. Αυτά τα σχέδια τοπικής ανάπτυξης στη συνέχεια τροφοδοτούν τη στρατηγική ΟΕΕ. Αυτό θα ενθάρρυνε επίσης μεμονωμένα μικρά νησιά να διαμορφώσουν συλλογικά ένα όραμα για την ανάπτυξή τους, δηλαδή μια αναπαράσταση του πώς φαντάζονται οι κάτοικοί τους το περιβάλλον διαβίωσης, την οικονομία και το περιβάλλον τους σε 15-20 χρόνια. Σε αυτή τη διαδικασία, η νησιωτικότητα μπορεί να είναι πλεονέκτημα καθώς συνδέεται με μια ισχυρή εδαφική ταυτότητα και καθώς κάθε τοπική κοινότητα είναι περιορισμένου μεγέθους.

Απόκτηση οράματος και στρατηγικής Τα οράματα είναι ένα ισχυρό εργαλείο για την ανάπτυξη του επιθυμητού μέλλοντος που μοιράζονται τα ενδιαφερόμενα μέρη με κοινό συμφέρον σε μια περιοχή. Δεδομένων των ιδιαιτεροτήτων και των διαφορών κάθε νησιού, ένα όραμα για κάθε νησί θα ήταν μια επιλογή. Ο καθορισμός των μακροπρόθεσμων στόχων και στόχων του νησιού, η σκέψη «πώς βλέπει το νησί τον εαυτό του στο μακροπρόθεσμο μέλλον» είναι το πρώτο βήμα προς μια πιο συλλογική και στρατηγική προσέγγιση της εδαφικής ανάπτυξης. Ωστόσο, η επεξεργασία τέτοιων οραμάτων προϋποθέτει ότι έχουν δημιουργηθεί προϋποθέσεις για πιο συμμετοχικές προσεγγίσεις (βλ. ενότητα 6.1).

Ένα όραμα χωρίς στρατηγική (δηλαδή, συγκεκριμένες ενέργειες που οδηγούν στην επίτευξή του) είναι απίθανο να οδηγήσει σε συγκεκριμένες αλλαγές. Η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου θα ωφεληθεί από το να γίνει πιο στρατηγική σε διαφορετικά επίπεδα, δηλαδή με συντονισμένα σύνολα δράσεων που μπορούν να δημιουργήσουν επιθυμητές αλλαγές σε περιφερειακό επίπεδο και σε μεμονωμένα νησιά. Όπως προαναφέρθηκε, σαφή οράματα και λογικές παρέμβασης για τους τρεις βασικούς τομείς (αγροδιατροφή, τουρισμός και ενέργεια) σε επίπεδο ολόκληρης της περιοχής θα παρείχαν μια χρήσιμη βάση για διαδικασίες επεξεργασίας οράματος και στρατηγικής σε μεμονωμένα νησιά. Κάθε μικρότερο νησί κατασκευάζει τους αναπτυξιακούς του στόχους και τη στρατηγική του σε σχέση με την «ηπειρωτική χώρα» του, δηλαδή ένα ή περισσότερα από τα μεγαλύτερα νησιά.

Προσέγγιση της ΟΕΕ ως συλλογικής διαδικασίας. Μια επιτυχημένη εκπόνηση στρατηγικής είναι μια διαδικασία που οδηγεί τη νησιωτική κοινότητα από μια κατάσταση σε μια άλλη. Ο σχεδιασμός και η διευκόλυνση τέτοιων διαδικασιών απαιτεί ακριβείς ικανότητες. Βασίζονται σε μια άσκηση χαρτογράφησης ενδιαφερομένων, η οποία προσδιορίζει ποιοι οργανισμοί και άτομα θα πρέπει να συμμετέχουν, ποιοι μπορούν να κερδίσουν από τη μετάβαση σε μια μικρή νησιωτική κοινότητα που επιδιώκει προληπτικά τη μετάβαση σε ένα πιο βιώσιμο και ανθεκτικό μοντέλο ανάπτυξης, ποιος μπορεί να χάσει και πώς κάθε άτομο μπορεί να έχει κίνητρο να εμπλακεί. Ένας συντονιστής διασφαλίζει ότι όλοι οι συμμετέχοντες αισθάνονται ότι αναγνωρίζονται και ακούγονται όταν οργανώνουν ανταλλαγές ιδεών σχετικά με τις δυνατότητες και τις προκλήσεις, τις απειλές και τους στόχους του νησιού. Σχεδιάζει τη διαδικασία σε μια λογική ακολουθία βημάτων, καθένα από τα οποία θέτει τη βάση για το επόμενο. Ένα βασικό ερώτημα που πρέπει να αντιμετωπιστεί στην περίπτωση του Βορείου Αιγαίου είναι πώς θα παρέχεται υψηλής ποιότητας διευκόλυνση των διαδικασιών σε κάθε νησί. Η διευκόλυνση της διαδικασίας μπορεί να βασίζεται άμεσα στις προσπάθειες οικοδόμησης κοινότητας που περιγράφονται στην προηγούμενη ενότητα.

Φορείς αλλαγής – εντοπισμός και προβληματισμός σχετικά με τους διαθέσιμους πόρους. Το ανθρώπινο δυναμικό αποτελεί τον βασικό πόρο σε νησιωτικές κοινότητες. Ένα σημείο εκκίνησης κατά την προσπάθεια εντοπισμού των δυνατοτήτων για καινοτομία και βιώσιμη ανάπτυξη μπορεί να είναι το ερώτημα ποιοι πόροι δεν αξιοποιούνται επί του παρόντος. Η συλλογή δεδομένων και οι συνεντεύξεις παρέχουν ορισμένες υποδείξεις, π.χ. σημαντικά υψηλότερα ποσοστά ανεργίας μεταξύ των γυναικών, αλλά λίγα έργα πολιτικής συνοχής που στοχεύουν ειδικά τη γυναικεία επιχειρηματικότητα μεταξύ των γυναικών. Εδώ και δεκαετίες, το Βόρειο Αιγαίο χαρακτηρίζεται από μετανάστευση νέων ανθρώπων. Μπορεί κανείς να αναλογιστεί παράγοντες που θα μπορούσαν να πυροδοτήσουν τη μετανάστευση επιστροφής εντός αυτής της ομάδας. Η κρίση του COVID έχει αλλάξει επίσης την εργασιακή κουλτούρα, κάνοντας την τηλεργασία ευρύτερα αποδεκτή. Πώς θα μπορούσαν τα νησιά του Βορείου Αιγαίου να αξιοποιήσουν αυτές τις αλλαγές,

προσελκύοντας και κινητοποιώντας ανθρώπινο δυναμικό που θα μπορούσε να κάνει τη διαφορά; Αυτό απαιτεί εκτενείς προβληματισμούς σχετικά με τα βασικά σημεία συμφόρησης που πρέπει να ξεπεραστούν για να ξεκλειδωθούν αυτές οι δυνατότητες.

Ενίσχυση ικανοτήτων. Οι ανεπαρκείς ικανότητες είναι ένας τύπος αναπτυξιακών σημείων συμφόρησης που συχνά μπορούν να αντιμετωπιστούν με «ήπια» μέτρα που απαιτούν περιορισμένα κεφάλαια σε σύγκριση π.χ. με επενδύσεις σε υποδομές. Μπορεί να ληφθούν υπόψη διαφορετικές ικανότητες: οικονομικές δυνατότητες, ικανότητες συνεργασίας, ικανότητες προσαρμογής και ηγετικές ικανότητες (European Committee of the Regions, 2022). Η δημοσιονομική ικανότητα σχετίζεται με την ικανότητα κινητοποίησης επαρκών χρηματοδοτικών πόρων, είτε από ίδια χρηματοδότηση είτε από άλλους πόρους, π.χ. χρηματοδότηση της ΕΕ και χρηματοδοτικά μέσα (European Committee of the Regions, 2022).

Οι ικανότητες συνεργασίας αναφέρονται στην ικανότητα των τοπικών παραγόντων, όπως πολιτών, επιχειρήσεων, διοίκησης, έρευνας και άλλων να κινητοποιηθούν και να εμπλακούν περισσότερο μαζί τους στην ανάπτυξη μιας μάλλον πρακτικής υποστήριξης για τη στρατηγική τους ανάπτυξη (European Committee of the Regions, 2022). Αναφέρονται επίσης στην ικανότητα συνεργασίας με άλλα μέρη, που στην περίπτωση του Βορείου Αιγαίου θα ήταν με τα άλλα νησιά της περιφέρειας ή και όχι μόνο.

Οι ικανότητες ηγεσίας και προσαρμογής αναφέρονται στην ικανότητα κινητοποίησης τοπικών και περιφερειακών παραγόντων, εντοπισμού και αξιοποίησης ευκαιριών. Μπορούν να σχεδιαστούν πρότυπα για ευέλικτες τοπικές κυβερνήσεις που είναι ευέλικτες στην προσαρμογή και τη συμμετοχή σε διαφορετικές διαδικασίες μετάβασης (European Committee of the Regions, 2022). Σε μεμονωμένα μικρά νησιά του Βορείου Αιγαίου, μπορεί κανείς επίσης να επικεντρωθεί στην παροχή ευνοϊκών συνθηκών πλαισίου για επιχειρηματίες και ειδικευμένα άτομα με κοινοτική προοπτική. Το σχέδιο δράσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την κοινωνική οικονομία[20], το οποίο αποτελεί συνέχεια της προηγούμενης Πρωτοβουλίας Κοινωνικών Επιχειρήσεων παρέχει έμπνευση για τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να κινητοποιηθεί η ιδιωτική επιχειρηματικότητα στην επιδίωξη ατζέντας κοινωνικής και οικολογικής πολιτικής[21].

Προσέγγιση της ανάπτυξης μικρών νησιών για μια πολυεπίπεδη προοπτική εδαφικής διακυβέρνησης. Τα μεμονωμένα μικρά νησιά δεν θα διαθέτουν όλη την τεχνική εμπειρογνωμοσύνη που απαιτείται για την ανάπτυξή τους, π.χ. όταν αντιμετωπίζουν προκλήσεις που σχετίζονται με την κλιματική αλλαγή, τη μετάβαση σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών άνθρακα, τη χρήση νέων τεχνολογιών για την παροχή υπηρεσιών κοινής ωφέλειας. Ως εκ τούτου, είναι απαραίτητο να επινοηθούν μέθοδοι για τη διάθεση αυτής της εμπειρογνωμοσύνης σε μικρές νησιωτικές κοινότητες, όταν αυτό απαιτείται στη διαδικασία επεξεργασίας ή εφαρμογής της στρατηγικής τους. Αυτό θα μπορούσε να γίνει με ομάδες εμπειρογνωμόνων σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της ιταλικής στρατηγικής για τις εσωτερικές περιοχές (βλ. Πλαίσιο κειμένου 8 σ. 67).

Γενικότερα, οι παρατηρήσεις από την περίοδο προγραμματισμού 2014-2020 υποδηλώνουν ότι ενδέχεται να απαιτηθεί ισχυρότερη καθοδήγηση σε πολλά επίπεδα για τη διατήρηση των αρχών και των στόχων της προσέγγισης ΟΕΕ. Αυτό συνεπάγεται πιο πρακτική καθοδήγηση από το εθνικό και περιφερειακό επίπεδο σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να σχεδιαστεί και να εφαρμοστεί μια ΟΕΕ προκειμένου να επιτρέψει αποτελεσματικά στις περιοχές να επιτύχουν τους αναπτυξιακούς τους στόχους. Όπως σημειώθηκε στην ενότητα 5.3, στην Ελλάδα προβλέπονται συγκεκριμένες βελτιώσεις των εθνικών πλαισίων και των μηχανισμών υποστήριξης για τον σχεδιασμό ΟΕΕ, ΠΑΤΤοΚ και ΒΑΑ. Ωστόσο, δεν είναι σαφές πώς οι συγκεκριμένες προκλήσεις, οι ευκαιρίες και οι στόχοι των μικρών νησιών του Βορείου Αιγαίου μπορούν να αντικατοπτρίζονται στην Περιφερειακή Επιτροπή που θα συσταθεί, εφόσον η θεσμική τους ικανότητα παραμένει τόσο περιορισμένη. Η συλλογική επεξεργασία στρατηγικών για κάθε ένα από τα στοχευόμενα νησιά εμφανίζεται ως απαραίτητο προκαταρκτικό βήμα. Αυτό προϋποθέτει τη δημιουργία προϋποθέσεων για συμμετοχικές προσεγγίσεις στην ανάπτυξη των μικρών νησιών.

[20] https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1537&langId=en

[21] Βλέπε https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8731e1ac-6697-11eb-aeb5-01aa75ed71a1/language-en

Βιβλιογραφικές αναφορές

Baldacchino G (2012) Islands and despots. *Commonwealth and Comparative Politics* 50(1): 103–120.

Corbett J (2018) Democratic innovations and the challenge of parliamentary oversight in a small state: is small really beautiful? *Small States and Territories Journal* 1(1): 35–54.

EMEA STARTUPS (2022) GReco Islands: Advanced eco-friendly format for the Greek islands. Available at: https://emeastartups.com/greco-islands-advanced-eco-friendly-format-for-the-greek-islands/11389 (accessed 27 June 2022).

European Commission (2021) Regional Innovation Scoreboard 2021. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Available at: https://ec.europa.eu/docsroom/documents/46032.

European Committee of the Regions (2022) *Small urban areas. A foresight assessment to ensure a just transition. Final Report*. 4 April.

Katarelos E and Koufodontis I (2011) Transportation of the Aegean Region: Need for an integrated planning and management. In: *International Conference ECONSHIP 2011 European Conference on Shipping Intermodalism and Ports*, 2011.

Lampropoulos N and Elanidou S (2018) Greek stakeholders ask for less red tape in major rural development programme. *Euractive*.

Lekakou M, Remoundos G and Stefanidaki E (2019) *Applying the Island Transport Equivalent to the Greek Islands*. 179, Discussion Papers. International Transport Forum.

Ministry of Environment and Energy, Greece (2021) *Εδαφικό σχέδιο δίκαιης μετάβασης νήσων Βορείου και Νοτίου Αιγαίου & Κρήτης*. June.

Murray D (2015) *UNHCR says most of Syrians arriving in Greece are students*. UNHCR. Available at: https://www.unhcr.org/news/latest/2015/12/5666ddda6/unhcr-says-syrians-arriving-greece-students.html.

Nye L and Jenkins K (2016) *Understanding Independent Professionals in the EU, 2015*. Association of Independent Professionals and the Self-employed.

OECD (2020) *Regional Policy for Greece Post-2020*. OECD Territorial Reviews - Regional Profiles.

Pew Research Centre (2016) *Asylum seekers from non-European origins more likely to be young adult men*. Available at: https://www.pewresearch.org/global/2016/08/02/4-asylum-seeker-demography-young-and-male/pgm_2016-08-02_europe-asylum-14/.

Reichenbach M (2021) A Green Island. *ATZ worldwide* 123(1): 3–3. DOI: 10.1007/s38311-020-0622-1.

Siegel D (2022) The ‘Crises’ of Lesbos. *Utrecht Law Review* 17(4). 4: 10–18. DOI: 10.36633/ulr.745.

Special Managing Authority (2014) *Operational Programme North Aegean*.

Veenendaal W (2019) How Smallness Fosters Clientelism: A Case Study of Malta. *Political Studies* 67(4). SAGE Publications Ltd: 1034–1052. DOI: 10.1177/0032321719828275.

World Bank (2021) *Support to the Labor Market Integration of Refugees in Greece - Output 1.a: Recommendation report to inform the Pilot design and implementation*. Available at: https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099815403082223089/p17097905012ca03c0900007553ed6ccd8c.

XRTC Business Consultants Ltd (2018) *17th Annual Report on the Greek Ferry Market 2018*.

XRTC Business Consultants Ltd (2021) *20th Annual Report on the Greek Ferry Market 2021*.

Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης & ηλεκτρονικού περιεχομένου / National Documentation Centre (2021) *Έρευνα, ανάπτυξη & καινοτομία στις Ελληνικές Περιφέρειες*.

Ειδική Υπηρεσία Διαχείρησης Ε.Π. Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου / Special Managing Authority of the North Aegean Operational Programme (2014) Regional Operational Programme North Aegean 2014-2020.

Ειδική Υπηρεσία Διαχείρησης Ε.Π. Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου / Special Managing Authority of the North Aegean Operational Programme (2021a) 1st Regional development programme of the North Aegean region. Version 1.

Ειδική Υπηρεσία Διαχείρησης Ε.Π. Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου / Special Managing Authority of the North Aegean Operational Programme (2021b) *Έκθεση εκτίμησης υλοποίησης δράσεων καινοτομίας και επιχειρηματικότητας*. Mytiline.

Ειδική Υπηρεσία Διαχείρησης Ε.Π. Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου / Special Managing Authority of the North Aegean Operational Programme (2021c) *Περιεχόμενα Εγγράφου Αρχικών Θέσεων Π.Β.Α για το Τ.Δ.Μ & το Εδαφικό Σχέδιο Νήσων*. March. Mytiline.

Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου / Region of North Aegean (2015) Στρατηγικό πλαίσιο για την "έξυπνη εξειδίκευση" στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου για την προγραμματική περίοδο 2014-2020. Πρόγραμμα Δράσης.

Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου / Region of North Aegean (2020) *Τίτλος Έργου. Εκπόνηση Μελέτης για την Προετοιμασία των Στρατηγικών Ολοκληρωμένων Χωρικών Επενδύσεων της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου. Ενότητα 1: Υποστήριξη στην Προετοιμασία των Στοιχείων που Απαιτούνται για τη Διαμόρφωση του Χωρικού Σχεδιασμού*.

Συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης

Έμπνευση στη χάραξη πολιτικής με βάση εδαφικά στοιχεία

ESPON 2020

ΕΟΕΣ ESPON
4 rue Erasme, L-1468 Λουξεμβούργο
Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου
Τηλέφωνο: +352 20 600 280
Email: info@espon.eu
www.espon.eu

Η ενιαία λειτουργία στο πλαίσιο του προγράμματος υλοποιείται από τον ΕΟΕΣ ESPON και συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, τα κράτη μέλη της ΕΕ, το Ηνωμένο Βασίλειο και τα κράτη εταίρους, την Ισλανδία, το Λιχτενστάιν, τη Νορβηγία και την Ελβετία.